ВУЗФ
Финанси, застраховане, бизнес, предприемачество и иновации

ISBN 978-954-8590-84-6

КРЪГОВА ИКОНОМИКА И УСТОЙЧИВИ ФИНАНСИ.
СЪВРЕМЕННИ ПЕРСПЕКТИВИ

Сборник с доклади

Кръгова икономика и устойчиви финанси. Съвременни перспективи

Сборник доклади, представени на международната конференция "Кръгова икономика и устойчиви финанси", организирана от Лабораторията за научно-приложни изследвания към ВУЗФ – VUZF Lab на 24.10.2019 година.

Адрес на редакцията:

София 1618

ул. „Гусла” №1 (кв. „Овча купел”)

Висше училище по застраховане и финанси

ст. 308, тел. (02) 40 15 809

e-mail: pariikultura@vuzf.bg

www.vuzf.bg

ISBN 978-954-8590-84-6

Copyright 2020

Висше училище по застраховане и финанси

Всички права са запазени. Никаква част от сборника не може да бъде превеждана или възпроизвеждана под каквато и да е форма без писменото разрешение на издателя.

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Членове:

доц. д-р Григорий Вазов

проф. д-р Григор Димитров

проф. д-р Виржиния Желязкова

проф. д-р Даниела Бобева

доц. д-р Яким Китанов

доц. д-р Десислава Йосифова

доц. д-р Станислав Димитров

доц. д-р Желъо Христозов

доц. д-р Юлия Добрева

доц. д-р Маню Моравенов

доц. д-р Даниела Илиева

доц. д-р Красимир Тодоров

доц. д-р Теодора Лазарова

доц-д-р Любка Ценова

доц. д-р Радостин Вазов

д-р Ясен Димитров

д-р Пламен Иванов

д-р Елина Кърпачева

гл.ас. д-р Бисер Райнов

гл. ас. д-р Росица Тончева

ас. Никола Димитров

Под научната редакция на проф. д-р Виржиния Желязкова

Главен редактор: **доц. д-р Радостин Вазов**

СЪДЪРЖАНИЕ

ПЪРВА ГЛАВА 5

КРЪГОВАТА ИКОНОМИКА В ТЕОРЕТИЧЕН ПЛАН 5

Възникване и развитие на концепцията за кръгова икономика 6

проф. д-р Виржиния Желязкова 6

Някои аспекти на познанието за кръгова икономика 22

проф. д-р Веселина Димитрова 22

Бариери пред конструктивното използване на кръговата икономика 31

проф. д-р Огняна Стоичкова 31

Кръговата икономика и многогодишната финансова рамка на ЕС за периода 2021-2027 г. 39

проф. д-р Денчо Георгиев 39

Полицентрично управление на кръговата икономика 50

доц. д-р Диана Съботинова 50

Обратна верига на доставки: затваряне на кръга на веригата на доставки 58

Ивелина Кулова 58

Теоретично изследване и прогноза за развитие на кръговата икономика за някои отрасли в Република България 70

проф. дпн Сава Гроздев, доц. д-р Любка Ценова 70

Единна оценка на природния капитал и екологичните ползи (услуги) като част от Националното богатство на дадена страна условие за реализация на кръговата икономика 106

гл. ас. д-р Балин Балинов, ... 106

ВТОРА ГЛАВА 119

КРЪГОВАТА ИКОНОМИКА И УСТОЙЧИВИТЕ ФИНАНСИ 119

Оценяване на съществеността в отчетите за устойчиво развитие 120

проф. д-р Али Вейсел, д.е.с., рег. одитор 120

Счетоводната информация като инструмент на екологичната политика (във веригата за създаване на стойност в автомобилния сектор) 127

доц. д-р Десислава Йосифова, ... 127

Нефинансовата отчетност като инструмент за корпоративна прозрачност 147

д-р Марина Стефанова 147

гл. ас. д-р Валерия Динева, ... 147

гл. ас. д-р Весела Петрова, ... 147

Интеграция на ESG принципите в дейността на пенсионните фондове и застрахователните компании 158

доц. д-р Станислав Димитров 158

Ролята на финансовите инструменти при оползотворяването на еврофондовете 170

доц. д-р. Йосиф Аврамов, доктор по икономика, ... 170

Ролята на банковото финансиране при прехода към кръгова икономика на селското стопанство в България 186

д-р. Валентин Бошкилов 186

Ключови показатели за екологично представяне съгласно глобалната инициатива по отчетност в контекста на интегрираното отчитане 198

Магдалена Петрова-Кирова 198

Ислямски финанси в контекста на устойчиво икономическо развитие – нагласи и възможности 208

Мирослав Камджалов 208

ПЪРВА ГЛАВА

КРЪГОВАТА ИКОНОМИКА В ТЕОРЕТИЧЕН ПЛАН

1.

Възникване и развитие на концепцията за кръгова икономика

проф. д-р Виржиния Желязкова

Висше училище по застраховане и финанси-София

Поява на понятието кръгова икономика

През изминалите сто години се наблюдава интересна закономерност. От една страна, потреблението на ресурси в световен мащаб нараства, от друга страна обаче, начинът, по който тези ресурси се потребяват, очевидно доказва своята неефективност. Неефективността може да се очертае в два плана, което води до два основни дефекта на линейния модел. Първо, съществува неравномерност в консумирането на ресурсите – основната част от тях се потребяват във високоразвитите страни за сметка на развиващите се, и второ, налице е натрупване на огромни количества отпадъци, които не се използват, след като бъдат изхвърлени. Икономическият модел, който се следва в момента, е линеен: извличане на природни ресурси, преработването им до крайни продукти и консумирането на продуктите, което завършва с изхвърлянето им. Според редица изследвания настоящият модел на линейна икономика не може да осигури достигането на високо икономическо развитие от всички държави в света, тъй като наличните природни ресурси са недостатъчни.[1]

Моделът на кръговата икономика се стреми да разреши именно тези два основни дефекта на линейния модел. Идеята за кръговата икономика черпи вдъхновение от начина, по който функционира природата и по-конкретно отделните биосистеми. Както всяка от тях има свой цикъл - (по)раждане, развитие, западане, смърт и отново раждане, така и отделните системи в рамките на икономиката притежават подобни цикли. Следователно, животът на даден продукт не трябва да

[1] Haas, W. et all. How Circular is the Global Economy? An Assessment of Material Flows, Waste Production, and Recycling in the European Union and the World in 2005. Journal of Industrial Ecology. Volume 19, N 5, www.wileyonlinelibrary.com/journal/jie, p. 765.

приключва с изхвърлянето му под формата на отпадък, който не може да се използва повече, а напротив –на всеки продукт следва да се гледа като на вечно съществуваща съвкупност от материали, всеки от които след условния край на живота на дадения продукт трябва да се включва в създаването на нов продукт. По този начин в определен момент в бъдещето обществото би трябвало да достигне до състояние, при което практически не се изхвърлят отпадъци, а всички продукти се рециклират или се използват по някакъв начин.

За да се постигне това състояние не е достатъчно само да се намерят начини за рециклирането на отделните видове стоки, а трябва да се постигне намаляване на общото количество изхвърляни отпадъци. В подкрепа на усилията в тази посока следва да се търсят начини да се удължава живота на продуктите, да се стимулира по-дългото им ползване, а също така и да се споделя ползването на определени категории стоки, което да доведе до по-малкия им брой в обръщение.

Трудно е да се определи кога точно и къде възниква самият термин „кръгова икономика“. Днес „в почти всички международни бизнес операции се забелязват промени, продиктувани от стремеж за опазване на природата“ и усилията за осъществяване на преход от линеен към кръгов модел отразяват тази тенденция.[2]

Терминът „кръгова икономика“ започва да набира популярност през 70-те години на XX в., като налагането му в общественото пространство се дължи основно на няколко имена.

За първи път идеята за **кръговите материални потоци** (circular material flows) по своята същност е представена през 1966 г. от Кенет Боулдинг в неговото изследване “The Economics of the Coming Spaceship Earth”. По-късно идеята за кръговата икономика започва сериозно да се изследва и да се разработва от швейцарския архитект Уолтър Стахел. През 1976 г. в доклад до Европейската комисия, озаглавен “Потенциалът за заместване на човешкия труд с енергия” (“The Potential for Substituting Manpower for Energy”) Уолтър Стахел и Женевиев Редей представят концепцията за кръговата икономика. В доклада те схематизират основните въздействия, които трансформирането на линейната икономика в кръгова ще има върху създаването на работна ръка, съхраняването и оптимизирането на употребата на природни ресурси, контрола над замърсяването на природата и икономическата ефективност. През 1982 г. докладът е издаден като книга със заглавие “Работни места за бъдещето – потенциалът за заместването на работната ръка с енергия” (“Jobs for Tomorrow: The Potential for Substituting Manpower for Energy”) и авторите й печелят престижната награда Мичъл.[3]

---

[2] Боева, Б. и др., „Промените във формите на международен бизнес в контекста на глоблните усилия за опазване на околната среда“. Икономически и социални алтернативи, УНСС, брой 4, 2015 г., стр. 5.

[3] Наградата Мичъл се присъжда от Библиографското дружество на Америка за изключителен принос в дадена специфична област. Основана е в памет на статистика Томи Мичъл и първоначалният замисъл е бил да се дава за изследвания, в които се прилагат методите на Бейс.

Идеите, представени в доклада, продължават да бъдат разработвани от създадения от Стахел в началото на 80-те години институт, чиято мисия е да консултира различни организации в областта на кръговата икономика, както и да извършва дейности, подпомагащи разпространението на идеите, свързани с нея. Кръговата икономика според Стахел, може да се осъществи, ако се осигури удължаване на живота на продуктите, а също така и се организира създаването на стоки, които могат да се използват дълго време и които могат да бъдат преправяни, за да продължи употребата им. Това ще доведе до намаляването на количеството на отпадъците като цяло.

Централна идея в концепцията, която Стахел предлага, е усилията на икономическите субекти (основно фирмите) да се концентрират върху продажбата на услуги, а не на продукти, което според Стахел ще доведе до развитието на т. нар. от него "(функционална) икономика на услугите" (functional service economy). Икономиката на услугите фаворизира локализирането на икономическите дейности.[4]

Идеите на Стахел се доразвиват от основаната през 2010 г. от Елън Макартър, бивша рекордьорка на околосветски обиколки с яхта, едноименна независима фондация с благотворителна цел.[5] В началото на дейността си фондацията е подкрепена от няколко мощни компании като Рено, Бритиш Телекомюникейшънс, Сиско и др., които предоставят средства за реализирането на планираните широкомащабни дейности. Една от основните цели на тази фондация е да бъде предизвикан широк дебат за кръговата икономика между различните икономически школи, и по този начин идеята да добие широка популярност и постепенно да бъде приета на най-високо равнище в отделните държави по света.

Две години след създаването си, през 2012 г. фондацията публикува доклад, в който в общ план са представени перспективите, които се разкриват пред развитието на света в резултат на преминаването от линеен модел на икономиката към кръгов. През следващата, 2013 г., тази фондация съвместно с консултантската фирма Макинзи изготвят и издават подробен доклад, посветен на кръговата икономика и възможностите, които развитието й предоставя на сектора на потребителските стоки.[6] Тези доклади въздействат силно върху общественото мнение, особено в Европа и от 2015 г. Европейската комисия инициира предложение за кръгова икономика, което показва вече наличието на сериозна осъзнатост и информираност сред лидерите на ЕС по въпроса.

В теоретичен план могат да се очертаят редица *концепции, върху които се изгражда представата за кръговата икономика*. По-долу се разгледат тези от тях, които според автора

---

[4] Вж. Clift & Allwood, "Rethinking the economy", The Chemical Engineer, March 2011

[5] Вж. Interview: Ellen MacArthur - Voyage of self-discovery, The Scotsman, изтеглено на 30.04.2016 г. от http://www.scotsman.com/lifestyle/interview-ellen-macarthur-voyage-of-self-discovery-1-808060

[6] Towards the Circular Economy. Opportunities for the Consuemer Goods Sector, McKinsey, 2013.

изиграват най-значима роля за формирането на представата за кръговата икономика и за постепенното й налагане в икономиката като цяло.

На първо място, това е концепцията за т. нар. екоефективност. Тъй като тази концепция е вече добре разработена в теоретичен план, в настоящото изследване на нея се отделя и най-голямо внимание.

Понятия, родеещи се с идеята за кръгова икономика Екоефективност

Под ***екоефективност*** се разбира производството на повече блага с по-малко ресурси. Друг термин, който често се използва като синоним на екоефективност е „екологична ефективност". По същността си и двата термина обозначават стремежа към създаване на повече краен продукт с по-малко ресурси, но екологичната ефективност се използва като по-широко понятие в различни научни области, каквито са екологията, биологията, физиката и т.н., докато екоефективността обикновено реферира към създаването на продукти в рамките на икономическите системи.

Исторически погледнато, концепцията за екоефективност може да се проследи към началото на 60-те години на XX в. под термина „екологична ефективност".[7] По това време се случват събития, свързани основно с появата на някои значими научни изследвания, които провокират общественото мнение, корпоративния свят и политиците да започнат да разсъждават върху страничните ефекти на индустриализацията, във всички нейни аспекти.

Едно от тези събития се свързва с излизането от печат през 1962 г. на книгата „Тихата пролет" на американската биоложка Рейчъл Карсън.[8] В тази книга тя разглежда проблема за някои крайно негативни последици от използването на пестицидите, като обръща внимание върху частния случай на ефектите върху птиците и стига до заключението, че приложението на пестицидите далеч не носи само ползи. Тази книга предизвиква остри и разнопосочни обществени реакции. Широката публика и академичните среди са скандализирани от факта, че толкова важна информация не е била оповестявана до момента, а фирмите от химическата индустрия в САЩ реагират изключително негативно, съзирайки в публикацията директни обвинения срещу дейността си. В резултат на обществения дебат, който започва да набира скорост оттогава, въпросът за въздействието на различните видове индустрии върху околната среда на практика става обект на сериозно внимание както сред широката общественост, така и сред академичните и корпоративните среди.

Следващото събитие, което засилва този дебат, е книгата „Границите на растежа", излязла през 1972 г. от колектив от американски изследователи – Донела Медоуз, Денис Медоуз, Юрген

[7] Eco-efficiency Indicators: Measuring Resource-use Efficiency and the Impact of Economic Activities on the Environment. UN ESCAP. 2009, p. 1.
[8] Вж. Carson, R. Silent Spring, Houghton Mifflin, 1962.

Рандърс и Уилиам Берънс III.[9] В нея са представени резултатите от компютърна симулация, целяща да демонстрира какво бъдеще очаква човечеството, при положение, че населението на Земята се увеличава, а една немалка част от ресурсите, необходими за производството на различните блага, са крайни като количество. Изследването е изготвено по поръчка на Римския клуб и спонсорирано от Фондация Фолксваген. Резултатите от него получават широк отзвук. Те показват, че ако не се вземат мерки и производствата продължат да функционират по начина, по който са работели към началото на 70-те години, след около 100 години ще настъпи т. нар. граница на растежа на Земята. Казано по друг начин, тъй като природните ресурси са ограничени, използването им става с нарастващи темпове (което през 70-те години е основно условие за икономически растеж при тогавашните технологии), а същевременно населението на Земята също се увеличава – следователно все по-голям брой хора по света няма да имат възможност да ползват редица от благата на съвременната цивилизация.

Моделът и изводите, представени в изследването на колектива, са подложени на остра критика от редица икономисти. Сред основните критици са известните икономисти Хенри Уолик от Йейлския университет, Робърт Солоу от Масачузетския технологичен институт и Алън Нийз от влиятелната неправителствена организация „Ресурси за бъдещето“. Уолик споделя виждането на авторите на доклада, че икономическият растеж не може да продължава безкрайно, но смята, че заключенията, които се правят в изследването, като цяло са погрешни. Според него развитието на технологиите може да разреши проблема с ограниченото количество природни ресурси на Земята. Това обаче би било възможно, единствено ако тенденцията на икономически растеж продължи, тъй като само той може да стимулира и необходимото развитие на технологиите, чрез които пък от своя страна да се намери решение на проблема с ограничеността на ресурсите.[10] Солоу и Нийз от своя страна подлагат на критика качеството на данните, които са използвани в модела, предложен в изследването на Медоуз и колектив, което според тях поставя под съмнение и правилността на изводите.[11]

След като се запознава с изследването, Римският клуб взема решение на всеки пет години да се правят изчисления доколко прогнозите са се оказали верни. През 2008 г. Греъм
рнър изготвя изследване, с което показва, че, въпреки редицата условности в модела, тридесет години по-късно резултатите от него до голяма степен се оказват адекватни.[12] По-късно, през 2014 г., британският вестник Гардиън публикува статия, в която са представени актуализирани данни от

---

[9] Вж. Meadows, D. H., Meadows, D. L., Raners, J., and Behrens III, W. W. The Limits to Growth. A Report for THE CLUB OF ROME'S Project on the Predicament of Mankind. Potomac Associated, Washington DC,1972.

[10] За повече относно дебата за състоятелността на доклада „Границите на растежа“ вж. AtKisson, A., Believing Cassandra: How to be an Optimist in a Pessimist's World, Earthscan, 2011.

[11] Вж. Newsweek, March 13, 1972, page 103.

[12] Turner, Graham (August 2014). Rickards, Lauren, ed. "Is Global Collapse Imminent?" (PDF). www.sustainable.unimelb.edu.au (Research Paper No. 4). MSSI Research Papers. Melbourne, - Australia: Melbourne Sustainable Society Institute, The University of Melbourne. p. 16. *ISBN 978-0-7340-4940-7., p. 6.*

изследването на Търнър за периода четиридесет години след издаването на първоначалната версия на „Границите на растежа“. Данните показват, че прогнозите са състоятелни.[13]

Независимо от критиката към методологията, използвана в изследването на Медоуз и колектив, независимо от това дали прогнозите в дългосрочен план ще се окажат състоятелни или не, „Границите на растежа“ изиграва огромна роля в дебата за ефектите върху околната среда вследствие на човешката дейност и провокира не само редица нови изследвания в тази посока, но и реални действия за опазване на околната среда както на правителствено, така и на корпоративно равнище.

По времето, когато излиза „Границата на растежа“, през 1972 г. се случва още едно важно събитие, което допринася за засилване на обществения интерес към проблемите на използването на природните ресурси, опазването на околната среда и здравето на хората – това е Конференцията на ООН за околната среда, състояла се в Стокхолм. В рамките на тази конференция за първи път в международен план е поставен въпросът за дефиниране на правата на човек да съществува в здравословна среда. Това е значима стъпка напред, като се има предвид, че дотогава на опазването на околната среда се е гледало само като на необходимост от спазване на съществуващото законодателство в тази област.

Паралелно с обществения дебат, в академичните среди също започват да се появяват сериозни изследвания, обосноваващи необходимостта да се търси връзка между състоянието на околната среда и икономическия растеж. Първи Ерлих и Холдън през 1972 г. обръщат специално внимание на този въпрос. Двамата американски учени са известни с т. нар. **IPAT** модел. Чрез него те се стремят да покажат, че за да се осигури задържане, или още по-добре, намаляване на негативните влияния (**I** от английски език „impact” – „влияние“) върху околната среда в резултат на нарастване на населението (**P** – “population”, „население“) и богатството на населението (**A** – „affluence”, „богатство“), технологиите (**T** – „technology”, „технология“) трябва да се „дематериализират“, т.е. трябва да се осигури начин да могат да се развиват по свой собствен път, независещ от нарастващо потребление на ограничените природни ресурси.[14] Казано по друг начин, икономическият растеж, според Ерлих и Холдън може да продължава безкрайно, въпреки ограничеността на природните ресурси на Земята, и единственият начин да се постигне такъв модел на развитие е да се разработят технологии, които да компенсират ограничеността на ресурсите, предлагайки иновативни, невиждани към дадения момент решения на съществуващите проблеми. По този начин практически ще се осигури икономически растеж при ефективност, много по-висока от познатата към онзи исторически момент.

---

13 Limits to Growth was right. New research shows we're nearing collapse, The Guardian. Изтеглен на 27.05.2016 г.

14 Ehrlich, P. R. and J. P. Holdren. 1972. One dimensional ecology. *Bulletin of the Atomic Scientists* 28(5): 16–27.

Разбира се, в началото на 70-те години все още няма яснота как ще стане това, но първата стъпка – да се осъзнае необходимостта да се мисли в тази посока, вече е налице.

В резултат на вече съществуващата обществена дискусия по въпросите за използването на природните ресурси по ефективен начин, за резултатите от замърсяването за здравето на хората и за състоянието на околната среда, постепенно започва да се оформя определена политическа линия да се работи на макроравнище по тези въпроси. Така през 1975 г. в САЩ като държавна политика започва да се налага виждането, че предотвратяването на замърсяването на околната среда е изгодно от чисто икономическа гледна точка. В течение на времето се стига до разбирането, че е икономически по-ефективно предварително да се обмислят дадени действия по разработването на различни находища на суровини, по употребата на химикали и пр. и едва тогава да се предприемат стъпки за производството на конкретния продукт, вместо обратното: да се започне директно с производство, което впоследствие да нанесе толкова щети на околната среда, че разходите за елиминирането им да надхвърлят ползите от функционирането на дадения бизнес.

През 80-те години на XX в. движението за опазване на околната среда, възникнало в края на 60-те години вече придобива напълно ясен облик и отвоюва своето ясно място в общественото пространство. През 1987 г. се появява докладът на Световната комисия по околната среда и развитието, по-известна като Комисията „Брундтланд".[15] Целта на този доклад, озаглавен „Нашето общо бъдеще" е да се разгледат перспективите пред човечеството при тогавашните дадености и да се предложат нови решения и нов модел за развитието му. Този доклад би могъл да се разглежда като продължение на търсенията в „Границите на растежа" от началото на 70-те години. В края на 80-те необходимостта икономическият растеж да върви ръка за ръка с опазването на околната среда, е повсеместно приета. Големият въпрос е как да се осигури растеж и какъв да бъде този растеж или това развитие, които да доставят на човечеството всички блага, но да не вредят на природата. Докладът на комисията Брундтланд завещава най-често цитираното определение за устойчиво развитие: „развитие, което задоволява потребностите на настоящето, без да излага на рискове възможностите на бъдещите поколения да задоволяват собствените си потребности".[16] В резултат именно на такова развитие ще се получи и онзи растеж, който има потенциала да бъде устойчив и да преодолее проблема с ограничените природни ресурси. Подчертава се, че устойчивото развитие не предполага абсолютни граници – тези граници към момента се налагат заради това, че не са измислени технологии, които да осигурят надскачането им.[17] Безспорно е

---

[15] Гру Харлем Брундтланд е бивш министър-председател на Норвегия в периода 1981, 1986–89, и 1990–96. През 1983 г. по молба на тогавашния генерален секретар на ООН Хавиер Перес де Куеляр той формира и оглавява Световната комисия по околната среда и развитието. По-късно е генерален директор на Световната здравна организация, а понастоящем — специален пратеник на ООН по климатичните промени.

[16] Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. UN. 1987. Available at: http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf, Retrieved on 27 May 2016, p. 16.

[17] Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. UN. 1987. Available at: http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf, Retrieved on 27 May 2016, p. 16.

ясно, че за се постигне и да се задържи темпото на икономически растеж в световен мащаб при ограниченото количество природни ресурси, като начало трябва да се търсят средства да се променят начините, по които околната среда се използва за целите на икономиката. Екологичните аспекти, редом с икономическите и социалните, са сред основните фактори на устойчивото развитие.[18]

Терминът екоефективност за първи път се появява в изследване на Шалтегер и Щурм, публикувано през 1989 г., в което двамата автори въвеждат концепцията за връзката му с устойчивото развитие.[19] Той получава широка публичност в книгата на Стефан Шмидхайни (Stephen Schmidheiny), озаглавена „Промяна на курса“, която излиза от печат през 1992 г.[20] Шмидхайни е швейцарски милиардер. През 70-те години на XX в. той наследява от баща си компанията Етернит, чиято дейност е в областта производството на строителни материали, съдържащи азбест. По това време азбестът се е използвал широко в строителството, вредните за човешкото здраве ефекти от него стават широко известни през следващите години. През 1976 г. самият Шмидхайни инициира обществен дебат за вредите от азбеста, а през 1981 г. става един от първите предприемачи в света, които публично обявяват, че прекратяват употребата на азбест в компанията си.[21] Същевременно пренасочва средствата си в различни други дейности в Европа и в Америка. От позицията си на влиятелен бизнесмен от световен мащаб, Шмидхайни има възможност да въздейства както върху общественото мнение, така и върху редица идеи в корпоративния сектор.

Управлявайки конгломерат от фирми, разположени по целия свят, Шмидхайни наблюдава тенденциите в производството на различни продукти и стига да извода, че бъдещето принадлежи на тези компании, които успеят да намерят начини да създават повече краен продукт с по-малко количество вложени материали и усилия. Запознавайки се и с научната литература, посветена на темата, постепенно у него се поражда идеята за лансиране на концепцията за екоефективност на най-високо равнище. Това му се удава по време на Срещата на Земята през 1992 г. в Рио де Жанейро, където той председателства създадения от самия него СБСУР – обединение към ООН на ръководители от частния сектор със съвещателни функции. Именно тогава е написана и книгата „Промяна на курса“, а концепцията за екоефективност, разгъната в нея, е приета по време на Срещата на Земята като водещ нов бизнес модел и начин за постигане от частния сектор на целите,

---

[18] За повече относно аспектите на устойчивото развитие вж. Добрева, Ю. "Основни аспекти на устойчивото развитие“. Издателство „Св. Григорий Богослов“, София, 2016. г., стр. 33-34.

[19] Schaltegger, S. and A. Sturm. 1989. O¨ kologieinduzierte entscheidungsprobleme des managements. Ansatzpunkte zur ausgestaltung von instrumenten. [Ecology induced management decision support. Starting points for instrument formation.] WWZ-Discussion PaperNo. 8914. Basel, Switzerland: WWZ.

[20] Ehrenfeld, J. R. Eco-efficiency – Phylosophy, Theory, and Tools. Journal of Industrial Ecology, Volume 9, Number 4, Massachusetts Institute of Technology and Yale University, 2005, p. 6.

[21] Industrial Heritage. http://stephanschmidheiny.net/entrepreneurship

поставени в документа, наречен Дневен ред XXI.[22] Действително, както посочва Е. Асенов, през следващите години проблемите, свързани с глобализацията и шока от терористичните атаки в САЩ през 2001 г. охлаждат еуфорията от срещата в Рио.[23] Въпреки това, проблемите, поставени на тази среща, сред които е и постигането на екоефективност, добиват широк отзвук.

В обобщение може да се каже, че понятието екоефективност се появява в началото на 90-те години по естествен път. Към онзи момент все повече и все по-осезаемо става ясно, че ръстът на световната икономика неминуемо ще бъде ограничен, поради ограничеността на природните ресурси. Ако не се намерят начини тези ресурси да бъдат използвани по-ефективно, неизбежно ще настъпи криза в глобалното търсене. Същевременно населението на Земята продължава да се увеличава. Така се стига до следния сблъсък – от една страна природните ресурси – минерали, горива, гори, флора и фауна, са ограничени, от друга – търсенето на крайни продукти ще нараства поради нарастващото население на Земята, от трета – производството на блага се характеризира с недостатъчна ефективност. Тъй като природните ресурси до голяма степен са даденост, ръстът на населението трудно може да бъде регулиран, решението на проблема се състои в преосмислянето на методите на производство, а също така да се търсят начини за създаване на повече крайни продукти от единица ресурс. Така бизнесът ще може да произвежда повече продукция с наличните суровини и нуждите на повече хора да бъдат адекватно задоволявани.

Както подчертава и Еренфелд в свой дискусионен материал от 2005 г., посветен на философията на екоефективността, идеята е ясна, безспорно трябва да се върви в посока към осъществяването й, но как точно да стане това – остава въпрос с недостатъчно изяснен отговор. Еренфелд посочва като основен проблем множеството трудности от методологично и от практическо естество, които стоят както пред вземането на екоефективни решения, така и пред проследяването на екоефективността.[24] Други изследователи като Ишикава (Ishikawa) и Хупес (Huppes) в своето изследване на въпросите за остойностяването на аспектите на екоефективността подчертават, че то е много сложна задача, тъй като тя има проявления на всички равнища в живота на хората.[25] Това обаче не означава, че не трябва да се търсят начини да се съставят показатели.

Други концепции, свързани с идеята за кръгова икономика

---

[22] Changing Course: A global business perspective on development and the environment. World Business Council for Sustainable Development. Available at: http://www.wbcsd.org/pages/edocument/edocumentdetails.aspx?id=72

[23] Асенов, Е. Устойчивото развитие и новата корпоративна отчетност. УНСС, 2006 г., стр. 43.

[24] Ehrenfeld, J. R. Eco-efficiency – Phylosophy, Theory, and Tools. Journal of Industrial Ecology, Volume 9, Number 4, Massachusetts Institute of Technology and Yale University, 2005, p. 6.

[25] За повече вж. Ishikawa, M, and Huppes, G. Quantified Eco-efficiency. An Introduction with Applications, 2007, Springer, p. 1-5

Освен върху концепцията за екоефективност, представата за кръгова икономика се изгражда и върху редица други възникнали във времето теории и концепции, основните от които са обект на следващото изложение.

Първата такава теория е свързана с идеята, че **отпадъците са един вид храна**. В природата на практика не съществуват отпадъци в смисъла, който хората придават на това понятие. Всички съставки на даден организъм или предмет са създадени по естествен път така, че в един момент да могат да се разградят и да станат основа за нов живот или суровина за нов материал.

Всички обекти се състоят от два вида съставки - т. нар. биологични и технически. Биологичните съставки са напълно разградими в природата. Те са част от естествения цикъл на живота. Техническите съставки като например металите, полимерите и др. материали не могат сами по себе си да се разграждат до подсъставни части. Те обаче могат да бъдат използвани, в някои случаи практически безкрайно много пъти, като излизат от състава на един продукт и влизат в състава на друг, нов продукт. В природата този процес протича по свои естествени закони. В човешката дейност при оптимално производство той трябва да става при минимални усилия и изразходване на енергия.

Втората важна концепция е свързана с убеждението, че **енергията трябва да се генерира от възобновяеми източници** така, както е в природата, където основен източник на енергия е слънцето. Използването на конвенционалните източници на енергия, каквито са петрола, газа, въглищата, води до сериозно замърсяване на околната среда. То се отразява негативно върху природата, но влияе и върху ефективността на икономическия цикъл, тъй като поради своята неефективност води до увеличаване на разходите за производство на крайните продукти и до образуването и натрупването на значителни количества отпадъци под различни форми. Някои от тях са във вид на вредни газове, които замърсяват атмосферата при изгарянето на горивата, други са отпадъчни продукти, получавани при производството на тези горива, трети са отпадъчни продукти, получавани след обработката основно на петрола, и които не могат да се разградят в природата, като по този начин допринасят за допълнителното й замърсяване. Така се оказва, че използването на конвенционалните източници на енергия в средносрочен до дългосрочен план води до влошаване на качеството на живот на хората, като същевременно се заплаща висока икономическа цена.

Третата концепция е свързана с идеята, че **разнообразието е сила (“diversity is strength”).** Характерна особеност на съвремието е голямата динамика в живота, което по естествен път води до чести и непрекъснати промени в потребностите на хората. Тези промени водят до изоставянето на използвани до момента продукти за сметка на нови. Изоставените продукти се превръщат в отпадъци, които поради особеностите на структурата си в много случаи не могат да се разградят в природата и се натрупват, като допринасят за увеличаване на замърсяването. Разбира се, единият начин да се намалят отпадъците е като се открият и системно се прилагат

начини за рециклирането им. Другият обаче, който е не по-малко важен, цели намаляването на тяхното количество. Това може да стане, като продуктите изначално биват създавани с такива характеристики, които да предразполагат употребата им през дълъг период от време.

Какви обаче трябва да бъдат тези характеристики? Най-разнообразни, в зависимост от вида на конкретните продукти и техните предназначения. В някои случаи трябва да се търси решение на конструктивно ниво – т.е. продуктите да се създават по такъв начин, че да могат да бъдат надграждани или поправяни, а не да се налага да бъдат изхвърляни, щом като някоя от техните функционалности престане да работи. В други трябва да се обръща внимание дизайнът да притежава такива характеристики, че морално да не остарява бързо. Плод на разсъждения в тази посока е например идеята за т. нар. *емоционално устойчив дизайн*, която набира скорост през последните години.

Оказва, че създаването на материали и продукти, които да бъдат удобни за ползване за дадена конкретна цел в даден конкретен момент във времето не е най-ефективната стратегия. Напротив, така създадените материали и продукти са много по-уязвими както на малки външни промени, така и на различни шокове в търсенето и предлагането им, докато материалите и продукти, които са създадени изначално с мисъл за бъдещо поправяне и надграждане, издържат много повече и биват ползвани относително по-дълго от потребителите, вместо да бъдат изоставяни или изхвърляни.

Следващата важна концепция, върху която се гради представата за кръгова икономика е т. нар. **мислене в системи** (“system thinking”). Понятието *система* включва както отделните микросистеми, съставляващи например дадени организации, така и света като цяло. Само когато на даден обект се гледа като на част от едно по-голямо цяло, може да се разсъждава в перспектива и да се открият правилните решения за функционирането както на него самия, така и на системата/системите като цяло.

Едва когато всеки предмет (обект, индивид) се разглежда като част от дадена система:

1) неговото конкретно място може да бъде идентифицирано точно;

2) ролята му в системата може да бъде конкретизирана;

3) системата би имала потенциал да функционира оптимално. Важен аспект на мисленето в системи е разглеждането на взаимовръзките между отделните обекти в системата – начините, по които те се влияят едни от други и особеностите на взаимодействията им. Според концепцията за мислене в системи, правилното съчетаване на отделните елементи на системите не непременно води до нарастване на даден резултат, пропорционален на обема на продуктите и усилията, вложени в създаването му, но в редица случаи, в резултат на синергията, води до по-голям и по-значим резултат от простото събиране на входящите дадености. Следователно системите са отворени за подобрения и това е много ясно видимо в природата, към която, както вече стана дума, идеята за кръговата икономика непрестанно се обръща.

Може да се обобщи, че според апологетите на концепцията за мислене в системи, икономиката е просто една от многото системи в света, обслужващи нуждите на обществото и като продукт на хората е нормално и закономерно да следва законите на природата, на които се подчинява и самият човек. Затова оптимумът при функционирането на икономиката може да се постигне, само ако тя следва природните закони. Нарушаването им води до загуба на ефективност по разнообразни начини, а това се отразява в крайна сметка върху размера и стабилността на самия икономически резултат, измерен в паричната му стойност, а с това и неминуемо върху качеството на живот на човека.

Следващата концепция, която допълва теоретичната представа за кръговата икономика е т. нар. **синя икономика**. Терминът е въведен от белгийския бизнесмен д-р Гюнтер Паули. Той инициира и оглавява усилията на създаден от него екип, целящ да се открият стоте най-добри технологични иновации, които са вдъхновени от природата, и които могат да повлияят върху световната икономика, като осигуряват основните жизнени нужди на човечеството. По време на научните търсения на д-р Паули и екипа му са разгледани 2231 научни статии, а въз основа на тях са идентифицирани 340 броя иновации. Общото между тези 340 иновации е това, че те функционират по начин, близък до този на екосистемите. Стоте най-добри иновации, които могат да променят традиционното функциониране на икономиката, а също така и обществените реалности, са избрани измежду тези 340.[26]

В резултат от дейността на екипа на д-р Паули е изготвен и публикуван през 2010 г. детайлен доклад, описващ 100 най-добри и значими иновации и след това е представен пред Римския клуб. В този доклад е описана концепцията за *синя икономика*. В сърцевината й стои идеята за използването на ресурсите в т. нар. **каскадни системи.** При каскадните системи, според д-р Паули, отпадъците от един продукт се превръщат в източник на паричен поток, с помощта на който се създава друг продукт. Стоте иновации са описани от д-р Паули книга, издадена през 2010 г., със заглавие “Синята икономика - 10 години - 100 иновации - 100 милиона работни места”.[27]

Концепцията за кръговата икономика черпи идеи и от представата за т.нар. **биомимикрия**. Биомимикрията не е ново понятие, макар че в съвременността добива популярност след публикуването през 1997 г. на книгата на Жанин Бению “Биомимикрията: иновация, вдъхновена от природата”.[28] Биомимикрията представлява изследване на природни феномени и живи организми и копирането им или вграждането на отделни елементи, които се наблюдават при тях, в създавани от човека предмети, дейности и организации. Поддръжниците на биомимикрията

---

[26] Вж. Pauli, G. The Blue Economy. 10 Years, 100 Innovations, 100 Million Jobs.Paradigm Publishers. 2010. Available at: http://www.paradigm-pubs.com/catalog/detail/BluEco

27 За подробности вж. Pauli, G. The Blue Economy - 10 years - 100 innovations - 100 million jobs. 2010. Paradigm Publications. Тази книга е преведена на повече от 30 езика и разпорстранявана по целия свят, освен това е достъпна на посветения на идеите, описани в нея, сайт - theblueeconomy.org

[28] За повече вж. Benyus, J. M. Biomimicry: Innovation Inspired by Nature, Sept. 1, 1997, (ISBN 0-06-053322-6).

като подход привеждат редица доказателства, че в природата нещата са устроени и функционират по съвършен начин, и ако човек иска да постигне оптималност в своите действия и в продуктите, които сътворява, той трябва да следва, а в определени случаи да се опитва да копира природните закономерности.

Биомимикрията се основава върху три принципа:

- природата е модел на подражание;
- природата задава мярката;
- природата е наш ментор.

Приложението на *първия принцип* следва да става като се изследват моделите на поведение в природата и се прилагат в човешките взаимоотношения, включително икономическите. *Вторият принцип* предполага съобразяването с природата винаги, когато се предприема някакво действие или начинание, като се търси отговор на въпроса доколко то е устойчиво, доколко се вписва в природните закони, доколко ще съществува в хармония с природата. *Третия принцип* включва изучаването на природата и стремежа на човека и на организациите да се учат от модели на поведение, които тя предлага, и да ги прилагат в своите дейности.

Следващият подход, който има отношение към концепцията за кръгова икономика, е т. нар. ***от люлка до люлка***. Негови създатели са Майкъл Браунгарт и Уилям Макдона. През 2002 г. Браунгарт и Макдона издават книга, озаглавена "От люлка до люлка – да променим начина, по който произвеждаме", която се посреща с огромен интерес по света, преведена е и на български език.[29] По своята същност идеите им се доближават до тези на Жанин Бенюи и подхода, който те предлагат за организацията на икономиката и обществото е да се следва един вид биомимикрия. Същността на "от люлка до люлка" се състои в идеята икономиката да функционира по такъв начин, че практически да няма отпадъци. Според Браунгарт и Макдона това е единственият ефективен начин на съществуване на икономиката и обществото. Всички съставки, от които са изградени отделните продукти, те разделят на два вида, както ги наричат – ***нутриенти*** – органични и технически. Органичните нутриенти се разграждат по естествен път в природата, а техническите могат да се използват до безкрайност, като излизат от състава на един продукт и влизат в състава на друг. Браунгарт и Макдона поддържат тезата, че настоящият начин на производство трябва да бъде изоставен и отделните икономически единици трябва да пренастроят дейността си към създаване на нула отпадъци. Единствено този начин на функциониране може да бъде дългосрочно ефективен и перспективен за човечеството.

[29] Вж. Браунгарт, М., Макдона. У. "От люлка до люлка - да променим начина, по който произвеждаме", изд. "Книжен тигър", 2009 г., ISBN: 9544290054.

Интерес представлява фактът, че освен един вид концепция и философия, "от люлка до люлка" представлява и екоетикет, който отначало се дава от консултантската общност MBDC (McDonough Braungart Design Chemistry) и специално създадената за целта сертификационна система. Тази система е частна до 2012 г., когато е прехвърлена към организация с нестопанска цел с името "Институт за продуктови иновации от люлка до люлка". Предлагат се няколко равнища на сертифициране по тази система – основно (базово), сребърно, златно и платинено в зависимост от степента на готовност на предприятието, което кандидатства за сертификата. Кандидатстващите биват оценявани по пет критерия. Първият се отнася за вида на материалите, използвани за изготвянето на продукта, като се анализира какво е отражението им върху здравето на хората и върху околната среда. Вторият критерий засяга въпроса доколко вложените материали подлежат на рециклиране и евентуално на повторно използване. Следващият критерий се отнася за вида източници на енергия, използвана за производството на продукта. Така например, за получаването на платинен сертификат кандидатстващото предприятие трябва да докаже, че минимум 50% от използваната енергия произхожда от възобновяеми източници. Четвъртият критерий оценява въздействието на производството на продукта и на самия продукт върху чистотата на водите и почвите. Петият критерий, който трябва да се покрие само от кандидатстващите за платинен сертификат, засяга социалната отговорност на фирмата-производител. В период между 2005 и 2013 г. в САЩ, Германия и Холандия около петдесет предприятия получава сертификати за около 300 продукта.[30]

Следващата теория, която има отношение към идеята за кръговата икономика, е концепцията за **индустриалната екология**. Терминът "индустриална екология" добива популярност особено след публикуването през 1989 г. на статия на Робърт Фрош и Николас Галопулос в Scientific American под заглавие "Стратегии за производство". В тази своя статия авторите представят идеята си, че отпадъците от едно производство могат да се изпозлват като суровина за друго така, както е в природата.[31]

Идеята за индустриална екология е сама по себе си сложна и интердисциплинарна. Реализирането на трансформация на производствата в различните икономически сектори по начина, по който Фрош и Галопулос предлагат, изисква холистичен подход, т.е. разглеждането на всеки един отделен обект като част от цялото и съобразяването на целите, които са поставени пред обекта, с евентуалните последствия върху икономическата и обществената система в глобален план. Подобен подход предполага изграждането на знания от различни области на науката у икономическите субекти, за да могат те постепенно да изградят необходимия цялостен поглед, който да им дава възможност да действат според концепцията за индустриалната екология.

---

[30] Comparaison internationale des politiques publiques en matière d'économie circulaire, Études & documents, Commissariat général au développement durable n° 101, Janvier 2014, p. 31

[31] Frosch, Robert A. and Nicholas E. Gallopoulos. 1989. Strategies for Manufacturing. Scientific American, 1989

Предложеният от Фрош и Галопулос модел е подложен на критика от редица автори, може би най-известните от които са Майкъл Хюсмън и Джойс Хюсмън. Те издават книга, озаглавена "Технофикс – защо технологиите няма да спасят нито нас, нито околната среда", в която разсъждават върху трудността да се прогнозира бъдещото развитие на технологиите и тяхното въздействие върху икономиката, околната среда и обществото. В редица случаи, според авторите, ще се наблюдават и отрицателни последици от развитието на технологиите, които практически не могат да бъдат прогнозирани, и които естествено ще доведат до нежелани последици, трудно вписващи се в идеята за индустриалната екология.[32]

Заключение

На практика кръговата икономика е функционирала по естествен път от самото начало на човешка дейност. Технологичният прогрес дава възможност за извличане на огромни количества суровини, за създаване на синтетични материали и производството на много на брой стоки на ниски цени. Количеството на благата обаче неимоверно се увеличава, като впоследствие се оказва, че част от тези блага не могат да се разграждат или да се използват повторно по един или друг начин. В процеса на производство се отделят редица вредни за околната среда субстанции, налага се да се изграждат огромни сметища, които от своя страна да поемат изхвърляните отпадъци. Като следствие от тези процеси натискът върху околната среда неимоверно се увеличава. Човекът е част от биосферата и не може да се изолира от процесите,които протичат в нея. Разрешаването на екологичните проблеми се превръща в първостепенен императив на най-новото време. Тъй като се оказва, че досегашния тип производство изисква сериозни финансови ресурси, постепенно започват да се търсят начини за трансформиране на действащия линеен икономически модел в кръгов, който наред с опазването на околната среда да осигури по-висока степен на икономическа ефективност.

От средата на XX в., когато започват да стават видими недостатъците на линейния модел, започват да се появяват отделни изследвания, а също така и обществени движения, които се стремят да дефинират проблемите и да предложат решения. Така се появяват концепциите за екоефективност, за мисленето в системи, за синята икономика, за индустриалната екология, „от люлка до люлка“ и други. Общото между тези отделни теоретични концепции е поддържането на идеята за необходимостта от трансформация на линейния икономически модел, като се използват примери от природата. Икономиката е форма на човешка дейност, а човек е неизменна част от природата. Не е възможно системите, които той създава, да функционират ефективно по закони, различни от природните. Неотчитането на ефектите, които човешката дейност оказва върху околната среда, дори и в краткосрочен план да не се отчитат сериозни последици от

[32] Huesemann, Michael H., and Joyce A. Huesemann (2011). Technofix: Why Technology Won't Save Us or the Environment, New Society Publishers, Gabriola Island, British Columbia, Canada, ISBN 0865717044, 464 pp.

финансово естество, в средносрочен в дългосрочен план подобна стратегия се оказва неефективна от икономическа гледна точка. Разгледаните теоретични концепции артикулират именно тази основна особеност на линейния икономически модел. Постепенно все повече държави по света, начело с най-развитите, приемат нуждата от промяна на модела и започват да изграждат стратегии и политики в тази посока.

2.

Някои аспекти на познанието за кръгова икономика

проф. д-р Веселина Димитрова

Икономически университет-Варна

катедра „Международни икономически отношения“

Въведение

Кръговата икономика е сравнително нова парадигма за промяна на съществуващите линейни модели на икономическо развитие. Тя предлага радикална във времето промяна в подхода на производство и повторно използване на продукти. Основната идея на кръговата икономика е, че производството на отпадъци може да бъде минимизирано чрез еко дизайн, рециклиране и повторно използване на стоки. Кръговата икономика е предизвикателство за обществото в контекста на познанието за ефективното управление на ресурси, управлението на отпадъци, рециклирането и отговорното отношение на гражданите.

Кръговата икономика изисква пълна координация на национално ниво по отношение познаването, прилагането и спазването на определени норми и инструментариум. Координацията е особено важна за държавите членки на Европейския съюз, които на 2 декември 2015 г. приеха пакет от мерки за кръговата икономика и свързаните с нея процеси, в т.ч. извличане на суровини и материали, проектиране/дизайн/еко дизайн на продукти, производство и дистрибуция, потребление и повторно използване. Пакетът от мерки е разделен в две направления: общ план за действие и предложение за промяна на директиви, свързани с управлението на отпадъци. Европейската комисия приема, че кръговата икономика е възможност за развитие на европейските икономики в направления като конкурентоспособност и иновации; намаляване на отпадъците; повишаване на заетостта.

Целта на настоящата работа е да се анализират някои аспекти от познанието за кръгова икономика и по-конкретно да се представи степента на познание сред българските студенти.

Първата част има за задача да представи някои по-важни области на познанието за кръгова икономика, които са обект на научно изследване. Втората част има за цел да представи конкретен пример, свързан със степента на познание за кръговата икономика. Изследването не претендира за всеобхватност или изчерпателност, защото представя гледната точка единствено на студенти от 4 курс от специалност МИО в Икономическия университет – Варна. При все това анализът на резултатите може да се приеме като отправна точка за усъвършенстване степента на познание за кръговата икономика сред българските студенти.

Равнища на познанието за кръгова икономика

Според доклада на Европейската агенция за околна среда от 2016 г. познанието е една от характеристиките на кръговата икономика. (EEA, 2016) Познанието за кръгова икономика може да се дефинира от една страна като натрупан опит на заинтересованите страни за променящите се приоритети в обществото към устойчиво производство и консумация и от друга страна – като обучение с данни и индикатори за спецификата на кръговия бизнес модел.

Познанието за кръгова икономика е пряко свързано със степента на осведоменост за други нейни характеристики, в т.ч. използване на влизащи суровини; дял на възобновяеми и рециклируеми ресурси и енергия; отделени емисии, натрупани отпадъци, себестойност и еко дизайн на продукта, възможност за поправка, повторно използване или рециклиране; наличие на икономически и финансови стимули; разработване на нови бизнес модели, включващи еко иновации. Най-общо можем да разделим тези характеристики в две направления: а) познание на микро равнище, което има отношение към подхода за прилагане на кръговата икономика в частния и публичен сектор и б) познание на макро равнище или подход за прилагане на кръговата икономика в конкретна държава.

а) микро равнище на познанието за кръгова икономика

От първостепенно значение е какво е равнището на познание за *суровините*, които фирмите използват. За да се прецени точното количество и качество на входящия и изходящия поток, е добре суровините да бъдат разпределени в отделни групи, например:

- ✓ възобновяеми и невъзобновяеми;
- ✓ окончателно рециклирани, за рециклиране и постоянно рециклируеми;
- ✓ биоразградими и компостируеми;
- ✓ оказващи изцяло благоприятен ефект върху околната среда.

Днес повече от всякога познанието за кръгова икономика изисква усъвършенстване на съвременните стратегии и модели за иновативен бизнес, в т.ч. засилване на връзките с Индустрия

4.0 (използването на 3D принтиране, Интернет на нещата, големи масиви от данни и пр.), за да бъдат ефективно оползотворени суровините и продуктите.

Друг важен аспект от познанието за кръгова икономика е същността на *отпадъците* и механизмите за тяхното управление. В изпълнение на принципите за кръгова икономика, икономическата дейност на фирмите формира два вида отпадъци: *биологични отпадъци*, които могат да влязат повторно в биосферата и *технически отпадъци,* които могат да бъдат оползотворени без да влизат повторно в биосферата. (Webster MacArthur, 2017) По-детайлно, отпадъците могат да бъдат разделени в следните категории:

- отпадъци, за които не е необходимо специално законодателство, защото те веднага се връщат в производствения цикъл като нови стоки;
- отпадъци, които не се ползват или рециклират поради законови ограничения или други организационни, икономически и конкурентни причини;
- отпадъци, които временно не могат да бъдат повторно използвани или рециклирани поради нормативни пречки и за целта се налага сформирането на *ad hoc* работни групи за преодоляване на съществуващите бариери;
- отпадъци, които не могат да бъдат под никаква форма повторно използвани или рециклирани, като за целта е необходимо насърчаването на научни изследвания за разработване на иновативни материали и търсене на нови пазари.

Следващ важен момент за повишаване познанието за кръгова икономика е връзката с *потребителите*. Техните предпочитания често са изходна точка за иновативна политика на фирмите и за по-бързо приобщаване към теми, свързани с околната среда и социалната отговорност. Потребителите могат да окажат влияние върху образователния процес за кръгова икономика и по-специално да промотират използването на конкретни брандове, които имат отношение към екологичните и социални аспекти на устойчивото развитие.

Друг важен момент за степента на познание за кръгова икономика е използваният *инструментариум*. Най-общо той може да се раздели на:

- фискален – съществуването и използването на „зелени“ облигации, налагането на данъци върху въглеродните емисии, данък отпадъци или замърсяване на околната среда и др. Всички тези фискални мерки по правило повишават положителния ефект от прилагане на кръгов бизнес модел и позволяват да се задълбочи познанието, свързано с прехода към нови технологии, техники за повторно използване на продукти и рециклиране;
- екологични системи за управление (EMS, environmental management systems) – например стандартите ISO 14 001 или EMAS, които са в основата на екологичните стратегии на фирмите и също водят до повишаване на

положителния ефект от прилагане на подхода на кръговата икономика във всички фази на производствения процес (вкл. информация за суровините, управление на отпадъци, квоти за използване на вторични стоки и др.). Оценяването на екологичните системи за управление и тяхната степен на кръгов подход се извършва чрез инструментариум за оценка като анализ на жизнения цикъл на продукта (LCA, life cycle assessment) или калкулиране на въглеродния отпечатък (Carbon Footprint).

Познанието за кръгова икономика би било непълно, ако не се познават причините, поради които фирмите търсят промяна към кръгов бизнес модел. Изследване от 2017 г. на Университета в Падуа (Италия) сочи, че близо 90 % от италианските фирми прилагат подхода на кръговата икономика поради желание да съблюдават определен етичен кодекс или поради социални причини. (Di Maria et al., 2017) Друго изследване на международната сертифицираща компания Бюро Веритас от 2017г., сочи че 84% от фирмите имат необходимост да повишат познанията си в сферата на кръговата икономика, за да могат успешно да прилагат екологични стратегии, стандарти и да правят анализ на жизнения цикъл (LCA). (Bureau Veritas, 2017)

б) макро равнище на познанието за кръгова икономика

Параметрите на *националната политика* също са ключов момент в познанието за кръгова икономика и позволяват на страните да обменят управленски опит и да припознават добри практики.

През 2000 г. Япония одобрява закон за насърчаване на кръговата икономика и за трансформиране на обществения модел на поведение към повторно използване на продукти и рециклиране на отпадъци. След 2016 г. японският модел на ефективно и устойчиво поведение с грижа за околната среда се споделя от всички държави членки на Г7. Китай също приема модела на кръгова икономика като модел за устойчиво икономическо развитие. Китайската икономика поставя акцент върху рециклирането на отпадъци и ефективността на първичните ресурси, предвидени за производство, дистрибуция и потребление. (Geng and Doberstein, 2010) Бизнесът в САЩ възприема подхода на устойчивия мениджмънт (SMM, Sustainable Materials Management) като възможно най-близък до модела на кръгова икономика. Този подход насърчава минималното използване на суровини, ограниченото използване на химически съставки и намаляването на токсичните елементи в продуктите при осигуряване на достатъчно ресурси за настоящите и бъдещи нужди на обществото.

В рамките на Европейския съюз, **Германия** е първата държава, която одобрява закон в областта на кръговата икономика и по-конкретно Закона за управление на отпадъците от 1996 г. На 29.02.2012 г. германското правителство одобрява Национална програма за ефективност на

ресурсите (ProgRess), чиято цел е да намали негативното влияние на бизнеса върху околната среда и да увеличи германската конкурентоспособност. През м. март 2016 г. германското правителство одобрява План ProgRess II с конкретни стъпки за анализ на възможните индикатори за оценка на кръговата икономика.

На 17.08.2015 г. **Франция** приема Закон за преминаване към използването на „зелена“ енергия (Закон 2015-992), в който е заложена цел за увеличение на БВП с 30% до 2030 г. при запазване на наличните ресурси, удължаване на жизнения цикъл на продуктите, въвеждане на модели за устойчив еко дизайн и рециклиране. Съгласно чл. 69 на същия закон Франция трябва да осъвременява стратегията си за кръгова икономика на всеки пет години.

Великобритания има разработена програма за ресурси и отпадъци (WRAP, Waste and Resource Action Programme) от 2010 г. и в нея са поставени стратегически цели до 2020 г., в т. ч. постигане на 30 Mt намаление на влизащите в употреба суровини и 50 Mt или 20% по-малко произведени отпадъци. От 2003 г. насам Националната програма за индустриална симбиоза позволява на 15 000 фирми да се включват в различни проекти за намаление на въглеродните емисии.

През 2016 г. **Холандия** поставя двояка цел пред своята кръгова икономика. От една страна правителството цели намаление с 50% на използваните суровини до 2030 г. и от друга страна цели постигането на 100%-тна кръгова икономика до 2050 г. в области като производство и използване на биомаса, хранително-вкусова промишленост, производство и употреба на пластмаса, строителство.

От 2016 г. насам **Италия** е пример за другите европейски държави по отношение рециклирането на общински и специални отпадъци. През 2017 г. правителството публикува Национална стратегия за биоикономика в контекста на приетата от Европейската комисия през 2012 г. стратегия за устойчива биоикономика и „зелен“ растеж в Европа. Биоикономиката е социо-икономическа система, която свързва икономическата дейност с използваните възобновяеми биоресурси и техните биологични процеси (например от земя, море) за производството на храна, материали, енергия. На практика биоикономиката е форма на кръгова икономика с най-сериозен успех в сфери като здравеопазване и селско стопанство. (Ministero dello Sviluppo Economico, 2017) Кръговата икономика може да се приеме и за своеобразна „зелена“ икономика, която се характеризира с оценка на консумацията на продукти, на жизнения им цикъл, на споделените ресурси, на използваните суровини за рециклиране и повторна употреба, на използваните източници от възобновяема енергия и др. (Loiseau et al., 2016)

В **България** преминаването към кръгова икономика е въпрос на време и на категорична убеденост от страна на бизнеса за възприемане на подхода. В тази връзка е необходимо да се направят нужните законови промени и да се въведат паралелни иновации в контекста на

Иновативната стратегия за интелигентна специализация до 2020 г. В рамките на политиката на Европейската комисия, Информационното бюро на Европейския парламент в България провежда редица срещи с представители на местни власти, на бизнеса и неправителствените организации за повишаване на познанието в сферата на кръговата икономика.

Възможности за подобряване степента на познание за кръгова икономика

Целта на настоящото изследване е да оцени степента на познание за кръговата икономика сред 62 студенти от специалност МИО в Икономическия университет – Варна. Изборът да бъдат анкетирани студенти от 4 курс е свързан с предположението, че в този момент от професионалното им развитие бъдещите икономисти имат относително широк поглед върху протичащите световни икономически процеси.

Анкетата е съставена и е представена чрез онлайн въпросник от 10 твърдения, свързани с характеристиките на кръговата икономика. На основа на получените резултати е направен анализ кои сфери на познанието за кръгова икономика се нуждаят от допълнително пояснение за студентите. Профилът на анкетираните е както следва:

- преобладаващ дял имат жените (76.2%);
- 57.1% от анкетираните са на възраст 22 години;
- 38 % от анкетираните работят (на пълен, непълен или почасов работен ден).

Резултатите от анкетата показват, че 61.9% от респондентите имат желание да задълбочат познанията си в областта на кръговата икономика, тъй като имат идея какъв е фокусът на модела, макар да не познават всички негови характеристики. Желанието за повишаване на познанието в сферата на кръговата икономика се дължи основно на две причини:

а) осъзнаване, че на международния пазар протича динамична промяна в цените на суровините и се наблюдават колебания в доставките на стоки (42.9%);

б) осъзнаване, че икономическата дейност на фирмите ще доведе до сериозни рискове, свързани със задълбочаващите се климатични промени, разпространяващото се замърсяване (земя, море и пр.) и изчерпването на суровините в глобален мащаб (57.1 %).

В хода на проучването се оформят две групи характеристики на кръговата икономика, които очертават нагласите на респондентите:

- характеристики с благоприятен ефект;
- характеристики с неутрален ефект.

Към първата категория се отнасят:

- възможностите за повишаване на здравния статус на населението вследствие на намаляване на обема от отпадъци (42.9 %);
- повишаване на ефективността от използване на суровини и ресурси в търсене на възможности за повторно използване и рециклиране (38.1%);
- намаляване негативното влияние от цялостната икономическа дейност на фирмите върху околната среда (33.3%).

Според респондентите, благоприятното въздействие на посочените характеристики на кръговата икономика зависи от прилагането на екологична стратегия (76.2%) и от въвеждането на сертифицирана екологична система за управление, например ISO 14 001, EMAS (52.4%).

Втората категория характеристики, а именно такива с неутрален ефект включват:

- възможността за увеличение на броя на работните места в сферата на кръговата икономика (42.9%);
- намалението на разходите за фирмите (38.1%);
- намалението на въглеродния отпечатък от дейността на фирмите (23.8%).

Анализът на резултатите позволява да бъдат откроени някои области, в които следва да бъде задълбочено познанието за кръгова икономика сред студентите. Кръговата икономика очевидно отразява идеята за устойчиво развитие (sustainable development). Тази идея се свързва с европейската политика за „зелен“ растеж (green growth). Можем да се позовем на 7-ма програма на ЕС в сферата на околната среда (7th EU Environment Action Programme), която задава широка рамка за същността на кръговата икономика – от опазване на ресурсите, през превръщането на европейката икономика в ефективна, нисковъглеродна и конкурентна икономика – до защитата на европейските граждани от рискове за здравето и осигуряване на благоденствие за обществото.

Резултатите от проведената анкета потвърждават някои изследвания, че „зелената“ икономика на ЕС може да бъде успешна чрез въвеждане на системи за екологично управление (EMS) и стандарти ISO 14 001, EMAS, като водещи инструменти за повишаване производителността на европейските фирми. Системите за екологично управление са ключов елемент за иновативното развитие на фирмите. (Bodova, 2017) Следва да се отбележи, че е необходимо да се повиши познанието в направления на кръговата икономика, свързани директно със здравето на хората. В тази връзка е подходящо да се проучат:

- химичните (главно токсичните) вещества, оставащи като отпадък от даден продукт;

- да се категоризират различните видове отпадъци, които са обект на търговия и не могат да бъдат рециклирани;
- да се предлага различен еко дизайн за продукти, съдържащи опасни вещества или за такава, съдържащи неподлежащи на рециклиране компоненти.

Както посочва Световната здравна организация в свой доклад от 2018 г., изследванията за кръгова икономика не разглеждат здравеопазването като сфера на подробно изучаване, а по-скоро кръговата икономика има за фокус заетостта и други социални въздействия за обществото. (WHO, 2018) Едновременно с това, здравеопазването и управлението на отпадъци от храни, от електроника и др. са в много тясна връзка и се нуждаят от допълнителна информация и дебат за последиците върху кръговия модел на икономическо развитие.

Кръговата икономика може да има както негативни ефекти за здравето на населението, така и да доведе до различни ползи: като се намаляват разходите и вредните емисии във водата и въздуха, и като се предлагат нови решения за ядивните покрития на храните и техните опаковки и др. По данни на Европейската платформа за хранителни отпадъци и загуби (EU Platform on Food Losses and Food Wastes) намалението на хранителните отпадъци от 80-90 кг на 40-50 кг на глава от населението може да доведе до 2035 г. до спестяване на 150-200 млн. евро годишно. (EMF, 2015) По този начин ЕС ще направи важна крачка напред за постигане на Целите за глобално устойчиво развитие (SDG) и по-конкретно Цел 12.3 за намаляване на загубите от храни до 2030 г. без заплаха за здравето на хората, животните и при безопасни условия за ползване на храни и посеви.

Друг аспект на познанието за кръгова икономика в настоящата анкета е свързан със създаването на работни места. Независимо от многобройните изследвания след 2015 г. на международни организации като Международната организация по труда, ОИСР, ООН, Римския клуб, Световния икономически форум, Международния бизнес съвет по устойчиво развитие и др., положителните ефекти на кръговия бизнес подход върху заетостта не се познават достатъчно. Изследване на Международния институт за устойчиво развитие от 2018 г. сочи, че националната политика в областта на кръговата икономика може да повлияе благоприятно върху заетостта в по-бедните региони на ЕС. До 2035 г. подобна политика може да доведе до намаляване на безработицата в тези райони с между 20-30%. (IISD, 2018) Безспорно е необходимо да се разпространи информация за възможностите за създаване на нови работни места чрез прилагане на подхода на кръгова икономика. Фирмите могат да инвестират в два основни работни профили:

- ✓ нови технически, административни и управленски кадри;
- ✓ съществуващи управленски кадри, които имат нужда от повишаване на квалификацията и специализацията.

Изследване на университета в Кеймбридж от 2015 г., публикувано от Европейската комисия през 2018 г., сочи, че кръговата икономика внася 0.5% в БВП на европейската икономика и води до нетно увеличение от 700 000 работни места. Тези работни позиции са предимно за страните от Централна и Източна Европа и са резултат от пренасочване на кадри от преработващи отрасли, първичен сектор към по-капиталоемки отрасли, вкл. отрасли, свързани с рециклиране или услуги по поправка и допълнителна преработка. (Cambridge Econometrics, Trinomics & ICF, 2018)

Заключение

Познанието за кръговата икономика често е фрагментирано и попада във фокуса на различни дисциплини, показвайки отделни перспективи или интерпретации на концепцията. (Rizos et al.,2017) Настоящото изследване потвърждава тези заключения. Познанието за кръгова икономика се нуждае от постоянно осъвременяване и трябва да бъде обект на дискусия сред младите хора както със своите положителни, така и със своите негативни ефекти. Само по този начин могат да бъдат коректно оценени действащите национални политики или фирмени стратегии в сферата на кръговата икономика. Настоящото проучване откроява някои характеристики на кръговата икономика, които трябва да бъдат допълнително изяснени и проучени в България. Една важна характеристика, която следва да се идентифицира със своите рискове и възможности и да се комуникира по подходящ начин в обществото, е здравеопазването. Друго наблюдение е, че съществуват значителни разминавания между сферите на научни изследвания и реалното знание за кръговата икономика. Недостатъчно осезаеми са характеристиките на кръговата икономика, посочени в доклади на Европейската комисия и други международни организации. Възможна стъпка за открояването на реални, видими ефекти от кръговия бизнес подход е калкулирането на конкретни ползи: например, остойностяване на въглеродния отпечатък или на общите разходи. Подобни мерки ще позволяват познанието за кръгова икономика да стане по-достъпно и да обхване по-широк кръг от заинтересовани лица.

3.

Бариери пред конструктивното използване на кръговата икономика

проф. д-р Огняна Стоичкова

Висше училище по застраховане и финанси

Увод

В наши дни компаниите работят в силно конкурентна среда. Появяват се нови технологии, достъпът до информация става много по-лесен, броят на източниците на иновации значително се увеличава. Всичко това оказва влияние върху променящите се условия на бизнеса, в резултат на това индустриалните компании са принудени постоянно да подобряват своите вътрешни и външни процеси. Освен това те се опитват да минимизират разходите си за бизнес. За да поддържат стабилна позиция на пазара, както и да извличат по-висока печалба от тази на конкурентите, те трябва да изграждат и засилват конкурентните предимства. Тъй като успехът на компаниите все повече се оценява не само въз основа на икономическите показатели, но и предвид прилагането на социални и екологични стандарти, много компании започнаха да обръщат голямо внимание на въпросите на устойчивото развитие.

Актуалността на темата се дължи на значителното нарастване на интереса на компаниите, държавата и обществото към възможностите за бизнес с най-малко отрицателно въздействие върху околната среда и обществото. Прилагането на икономични модели със затворен цикъл във веригите на доставки на големи компании не само спомага за повишаване на икономическата и екологичната ефективност на производството, но и подобрява имиджа на компаниите и повишава лоялността на клиентите, което е важен фактор за успешното функциониране на компанията на пазара.

През 2015 година Европейската комисия разработи уникална комплексна стратегия «Пакет от мерки за преход към кръгова икономика», чиято цел е да се затвори цикълът на използване на ресурсите за сметка на внедряване на мерки, обхващащи целия жизнен цикъл на продуктите и материалите – от производството и потреблението, до получаването на отпадъчни продукти и тяхното повторно използване в качеството на вторична суровина в производството. Предлаганите начини на действие са насочени също и за решаване на проблемите на изменението на климата за сметка на икономията на енергия и съкращаване на изхвърляните парникови газове, като включват и първата в историята Европейска стратегия в областта на пластмасите. Комисията е реализирала над 90% от 54 от планираните мероприятия. Преходът към кръгова икономика е част от модернизацията и преобразуванията, необходими да превърнат ЕС в първа и най-голяма икономика в света, която в съответствие с дългосрочната стратегия, предложена от Европейската комисия през ноември 2018 г., към 2050 г. да стане климатично неутрална.

На срещата в Давос през януари 2019 г. Европейската комисия получи наградата за кръгова икономика за 2019 г. от Световния икономически форум и от Форума на младите глобални лидери като признание за извършената работа за ускоряване на прехода към кръгова икономика, която защитава околната среда и намалява емисиите на парникови газове, като същевременно предоставя възможности за работни места, растеж и инвестиции.[33]

Генезис и характеристика на понятието «кръгова икономика»

Концепцията за кръговата икономика е предложена за първи път от двама икономисти по околна среда от Великобритания, D.W. Pierce и R.K. Turner през 1990 г. В своята книга „Икономиката на природните ресурси и околната среда“[34] те посочват, че традиционната икономика е развита без тенденция към рециклиране и третира околната среда като резервоар за отпадъци. Земята се разглежда като затворена икономическа система, при която икономиката и околната среда се характеризират не с линейни, а с кръгови отношения. За да постигнат печеливша ситуация за икономиката и околната среда, двамата автори предлагат затворен цикъл от материали в икономиката.

[33] https://ec.europa.eu/commission/news/circular-economy-2019-jan-22_en (видяно на 2.09.2019)

[34] Pierce, D. W. and R.K. Turner (1990) The economy of the natural resources and of the environment”, John Hopkins University Press, Baltimore.IMF Joint Library

Кръговата икономика като потенциална индустриална парадигма се разглежда не само от старите индустриални страни. Китай е първата държава в света, приела закон за въвеждането на кръговата икономика (2008 г.). След това Европейският съюз създава пакет от документи като част от развитието на тази концепция, разширявайки приетата по-рано директива за отпадъците.

Въпреки, че идеята за материалните цикли се появява в зората на индустриализацията, тя получи подкрепа чрез провежданите дискусии относно смекчаването на климатичните промени и устойчивото развитие. За разлика от традиционното рециклиране, концепцията за кръговата икономика набляга на повторната употреба на продукти, компоненти и материали, тяхното възстановяване, реконструкция и модернизация, както и потенциала на устойчиви енергийни източници като слънчева енергия, вятър, биомаса и отпадъци. По този начин приемането на кръговата икономика, заедно с устойчивото производство, е насочено и към развитието на устойчиво потребление.

В основата на кръговата икономика, е принципът на 3-те R- reduce (намаляване), reuse (повторна употреба) и recycle (рециклиране). При обзора на публикациите по този проблем се установяват много дефиниции на същността на кръговата икономика, които по правило се формират на базата на фрагментиран набор от идеи, идващи от различни научни области и полунаучни концепции. Има множество определения на кръговата икономика, дадени от автори от различни области на науката. В по-голямата си част те имат подобна фундаментална идея, но се различават по отношение на гледната точка, от която разглеждат концепцията. Сред публикуваните дефиниции за кръгова икономика с най-голяма пълнота се откроява определението на проф. В. Желязкова: "….след като изпълнят функциите, за които са били създадени, благата (различните предмети и материали) трябва да се рециклират и да влязат обратно в състава на нови блага. По този начин кръгът на използването на материалите ще се затвори и постепенно ще се стигне до състояние на икономика без отпадъци."[35]

Общата характеристика, която присъства във всички дадени определения за кръгова икономика се отнася до: *кръговата икономика е такъв модел, в който използваните веднъж материали се преработват или отделят в биосферата, без да предизвикват вреден ефект.* Склонността да се възприемат отпадъците не като боклук, а като полезни ресурси, е отличителна особеност на кръговата икономика. Важността на този подход се обуславя от обстоятелството, че много природни ресурси са оскъдни и много от тях са на път да се изчерпят.

[35] Желязкова, В. Кръгова икономика. Финансови аспекти. Изд. „Св. Гр. Богослов", 2017, стр. 11-12.

Фиг. 1 Линеен модел на икономиката

При кръговата икономика икономическият цикъл има същите стъпки, както в линейния модел, но той не се прекъсва. След като стоките са потребени, отпадъците не се изхвърлят, а се изпращат в специални центрове за рециклиране на отпадъци, където се обработват и приемат формата на ресурси за по-нататъшното производство на стоките. На *Фиг. 1* е представена схемата на линейния модел за производство.

На *Фиг. 2* е илюстрирана структурната схема на цикличния модел на производство.

Фиг. 2. Цикличен модел на икономиката

В цикличния модел се открояват ясно три аспекта: а) *икономически*, б) *социален* и 3) *екологичен*.

Икономическият аспект предполага повишаване на конкурентоспособността на регионално и национално равнище чрез повишаване на ефективността на разпределението на ресурсите, тяхното използване и увеличаване на производителността. В *екологичен аспект* тези методи намаляват отрицателните външни ефекти, главно чрез реорганизация на индустриалната структура в екологичен план. В *социално отношение* те могат да помогнат за решаването на проблемите с безработицата, като разпределят равномерно икономическия растеж и подобрят общото благосъстояние на хората. Ползите за околната среда също могат да бъдат получени чрез минимизиране на използването на първични материали за стопанска дейност и значително намаляване на нивото на замърсяване на околната среда с отпадъци.

Средствата на кръговата икономика, като например повторната употреба, рециклирането и повторният маркетинг на стоки и компоненти в промишлеността, довеждат до големи финансови ползи. Причината за това са минималните разходи за купувача и максималната печалба за производителя. В същото време, използването на подобни инициативи влияе положително на имиджа на компанията, като се има предвид засиления интерес към корпоративната социална отговорност на компаниите и сигурността на тяхната дейност.

Затвореният цикъл на производство и потребление предполага няколко действия: подобряване дизайна на стоките, както и методи и програми за обработка на стоки. Включва се още и преструктурирането на бизнеса: промяна на бизнес модела, промяна на организацията на веригата за доставки. Намаляването означава минимизиране на потока на суровините в производствения процес чрез повишаване на ефективността на производството. Повторната употреба включва използването на странични продукти и отпадъци от една фирма като ресурси за други фирми или промишлени предприятия. Рециклирането на материали в нови продукти, предотвратява загубата на потенциално полезни вещества. Тези принципи като част от целия процес заемат различни места по важност.

Независимо от доказания интерес към проблемите на кръговата икономика, от научна гледна точка изучаването на концепцията за икономиката е в етап на развитие. Необходимостта от по-задълбочен анализ на тази концепция става все по-очевидна. Разбира се, срещат се и определени възражения и несъгласия. Още през 1956 г. Бутрос Гали я нарича „принципно оспорвана концепция“. Даденият термин, според него, е „концепция, правилната употреба на която неизменно предизвиква безкрайни дебати относно правилното ѝ използване .“ [36]

Проблеми при практическото приложение на теорията за кръгова икономика.

Редица научни трудове доказват, че има сериозни бариери и проблеми при практическото приложение на теорията на материалните цикли, възобновяемите енергийни източници в системите за производство и потребление и концепцията като цяло. Те включват ограниченията, свързани с термодинамиката, пространствените и времевите граници на системата, както и проблемите на контрола и управлението, свързани с междуиндустриалните и междуорганизационните материални и енергийни потоци.

[36] Gallie W.B. Essentially Contested Concepts//Proceedings of the Aristotelian Society.1956. Vol. 56, Issue 1. Pp. 167–198. https://doi.org/10.1093/aristotelian/56.1.167.(видяно на 06.09.2019).

Кръговата икономика се крепи на поне четири подконцепции. *Първо,* индустриалната екология е несъмнено част от тази концепция с нейното основно положение за специално внимание на цикличните, възобновяеми материални и енергийни потоци на природата. *Второ*, индустриалната симбиоза се фокусира върху тази тема в местните и регионалните междуорганизационни и междусекторни бизнес мрежи. *Трето,* проектът се концентрира върху цялата верига на жизнения цикъл на продукта или услугата и набляга на адаптирането на социалните потоци към потоците на природата, така че обществото да може да създава полезни източници за природата – и обратно. *Четвърто*, важна част от концепцията е икономиката на споделяне, защото тя комбинира системите на потребление с производствените системи.

Дискусиите за кръговата икономика показват, че концепцията има голям потенциал, но далече не е безспорна.

Анализирайки съвременната концепция за кръговата икономика е необходимо да се вземе предвид взаимодействието между социалните, технологическите (екологически) и производствени (икономически) аспекти при внедряването на този вид икономика. Положителните и негативните последствия са представени в *Таблица № 1.*

Последици от внедряването на кръговата икономика

Таблица № 1

Последици	**социални**	**технологични**	**производствени**

позитивни	Повишаване нивото на социална отговорност за пестеливото из-ползване на материалните ресурси; - Промяна на отношението към употребяваните стоки в посока на по-благоприятно екологично поведение; - Увеличение на броя работни места на технолози за вторични материални ресурси, работещи в предприятия, които използват както първични, така и вторични материални ресурси.	Намаляване на емисиите на CO2; - Намаляване на площадките за отпадъци и депата; - Намаляване на потреблението на дефицитни и ограничени ресурси.	Създава се постоянно търсене на вторични материални ресурси; - В дългосрочен план търсенето на първични материални ресурси намалява; -Намаляват се разходите за поддържане на складове и поземлени участъци за съхранение на отпадъци, както и за екологичните данъци.
негативни	Лобиране от страна на продавача на първични ресурси, включително чрез въвеждане забрана за използване на стоки от рециклирани материали наравно с първичните суровини (например използването на контейнери за хранителни продукти от рециклирани материали); - Намаляване на работните места в предприятията, извличащи първични материални ресурси.	- Повишаване на ток-токсичността на отпадъците при намалява-не на техния обем за сметка на задълбочаване на обработката; - Увеличаване на площта за съхранение на вторични материални ресурси в предприятията, които ги използват в производствения процес.	В краткосрочен план, първичните материални ресурси слабо поскъпват (в сравнение с естественото покачване на цената поради тяхното изчерпване)

Промяната на икономическия модел няма да се случи нито лесно, нито толкова бързо. Първо, някой ще трябва да понесе цената. Това най-вероятно ще бъдат потребителите. Ако компаниите бъдат накарани да влагат повече разходи в бизнес модела си, това неизбежно ще

вдигне крайната цена. Ако държавите решат да подпомагат финансово този преход, те отново ще го правят с парите на данъкоплатците.

На второ място са и регулаторните проблеми. За да се превърнат отпадъците на едно предприятие в суровина на друго, т.нар. *индустриална симбиоза*, са нужни промени в законодателството. В някои държави такива са предприети, но в България, например, предстоят да се направят. Съгласно Закона за управление на отпадъците в България компаниите са длъжни да регистрират отпадъците като такива. В момента, в който ги регистрират, започват проблемите с продаването и използването им като суровина. При това положение, ако фирмите не могат да обменят ресурси, услуги или вторични суровини на изгодна цена, икономическият смисъл те да променят производствената си система се губи изцяло.

Рециклирането на отпадъци също е съпроводено с трудности. Понякога процесът е толкова скъп, че за фирмите е по-оправдано да ги изгорят, отколкото да предприемат рециклиране. Ако пък се решат да ги рециклират, напълно възможно е да се получи продукт с толкова ниско качество, че на практика фирмата отново понася загуби вместо ползи.

Фирмите се сблъскват и с друг важен фактор на пазара – цената на суровините. Когато цената на суровините е висока, то съвсем естествено предприятията биха търсили начини да обменят материал помежду си. Но цените на суровините на пазара се оказват по-ниски от рециклираните материали и това обстоятелство не стимулира интереса към търсене на рециклирани суровини.

И не на последно място, кръговата икономика изисква ясни регулации, което се вижда при налагането на възобновяемите енергийни източници. Основната цел е да се убедят и потребителите, и бизнесът, че в новото има много неоткрита стойност.

Заключение

На основата на изложеното дотук следва изводът, че концепцията за кръговата икономика действително среща бариери, които са основание да се дискутира възможността за нейното конструктивно използване. Обсъждането на различни и противоречиви възгледи за реализирането на кръговата икономика е доказателство за необходимостта от по-нататъшното ѝ задълбочено изучаване и анализиране.

4.

Кръговата икономика и многогодишната финансова рамка на ЕС за периода 2021-2027 г.

проф. д-р Денчо Георгиев

Гост-професор в Свободен университет – Брюксел (Vrjie Universiteit Brussel, Centre for Private & Economic Law)

От гледна точка на кръговата икономика в пакета законодателни предложения на ЕК за следващата Многогодишна финансова рамка (МФР) на ЕС особен интерес представлява единият от трите нови „собствени ресурса“ на ЕС, които предлага Европейската комисия – този на база нерециклираните отпадъци от опаковки от пластмаса. Другите два са на база общата консолидирана основа за облагане с корпоративен данък и на база на схемата на Европейския съюз за търговия с емисии. За новите собствени ресурси се казва, че те ще осигурят нови приходи за бюджета на ЕС, което:

> *„**гарантира истинските собствени ресурси, свързани с основните политики на ЕС** [putting back genuine Own Resources in terms of linking them to key EU policies] (изменение на климата, политика за околната среда, **стратегия за пластмасите**, **кръгова икономика**, единен пазар), и ще запълни недостига от финансиране в резултат на оттеглянето на Обединеното кралство от Съюза“.*[37]

Новият собствен ресурс на база нерециклираните отпадъци от опаковки от пластмаса ще се изчислява чрез прилагането на ставка към разликата между теглото на

отпадъците от опаковки от пластмаса, генерирани в дадена държава членка в рамките

[37] Предложение за регламент на Съвета относно методите и процедурата за предоставяне на собствените ресурси на база общата консолидирана основа за облагане с корпоративен данък, схемата на Европейския съюз за търговия с емисии и нерециклираните отпадъци от опаковки от пластмаса, както и относно мерките за удовлетворяване на потребностите от парични средства - COM(2018) 326 final от 2.5.2018, с.23.

на дадена година, и теглото на рециклираните отпадъци от опаковки от пластмаса.[38]

За „истинските“ собствени ресурси

Класическите традиционни собствени ресурси бяха митата, докато вноската на държавите членки на база брутен национален доход (БНД) имаше и продължава да има остатъчна роля в приходната част на бюджета, тъй като служи за допълване на традиционните собствени ресурси. Вноската на база БНД имаше сравнително по-малък дял в общия обем на бюджетните приходи и на нея се гледаше не толкова като на „истински“ собствен на ЕС ресурс, а като на нещо, което по-скоро идва от държавите членки и техните собствени данъкоплатци.

„Истински“ ли са предложените нови ресурси или са само едит опит да бъдат заблудени европейските граждани и данъкоплатци? В действителност тези нови ресурси ще бъдат събирани и плащани от държавите членки към бюджета на ЕС, така както те плащат и вноските си на база БНД, ресурс за който е предвидено да има остатъчна роля – да покрива непокритите от другите собствени ресурси разходи.

Всъщност „истинската“ цел и смисълът на предложените нови собствени ресурси е да бъде намален делът на вноските на държавите членки на база БНД, който обаче е най-справедливият[39] от всички категории приходи в бюджета на ЕС.

За връзката на собствените ресурси с политиките

Аргументът за предлагането на нови видове собствени ресурси е, че на тях се гледа като на средство за постигането на целите на ЕС[40] и че с тях се създава връзка между бюджета на ЕС и приоритетните – „основните“ политики („key policies“). Този аргумент не е основателен, защото, както отбелязва Fuest, „промени по приходите от отделни собствени ресурси не са свързани с промени по това, което гражданите в крайна сметка плащат към бюджета“.[41] За

---

[38] Пак там, с.14.

[39] Това не се оспорва нито в предложенията по новата МФР на Европейската комисия, нито в доклада на Монти за собствените ресурси на ЕС, нито от цитирания по-долу C.Fuest (Präsident des ifo Instituts und Professor für Nationalökonomie und Finanzwissenschaft an der Ludwig-Maximilians-Universität München) на който се позовава и ЕК в SWD(2018) 172 final.

[40] Financing the EU budget: report on the operation of the own resources system. Commission staff working document accompanying the document Proposal of a Council Decision on the system of Own Resources of the European Union, SWD(2018) 172 final, Brussels, 2.5.2018, p.12.

[41] ‘Changes in revenue from individual own resources do not imply changes in what citizens ultimately contribute to the budget.’C. Fuest (2017), Reforming the EU Budget: Small changes can bring considerable improvements, in T.Büttner, M.Broer, C.Fuest, C.Waldhoff, M.Schratzenstaller, P.Becker, J.Haas and C.B. Blankart, "Die Zukunft der EU-Finanzen: Neue Wege der Finanzierung und der Verteilung?", ifo Schnelldienst 70 (06), 2017, c.9.

политиките и целите на ЕС е много по-важна връзката им не с приходната, а с разходната част на бюджета, вкл. с използването на национално съфинансиране.[42]

Въпросът за връзката на собствените ресурси с политиките е свързан и с въпроса за ефективността на избрания модел на управление и финансиране, а именно чрез налагане на целеви равнища (targets), стандарти и други подобни на държавите членки, които при неспазване биват санкционирани чрез глоби и наказания. Като по същество наказателна е замислена и вноската на държавите членки на база нерециклирани пластмасови отпадъци.

Алтернативата на този подход на наказателни вноски по приходната част на бюджета би бил европейско стимулиране с финансиране чрез такива фондове, като например Европейския фонд за стратегически инвестиции.[43] Така че ако новият собствен ресурс на база пластмасови отпадъци отпадне, това няма да се отрази отрицателно на ефективността на политиката на ЕС за кръговата икономика.

За връзката на собствените ресурси със сближаването (кохезията) между държавите членки

Сближаването е не просто една от политиките на ЕС, а е много повече от това, то е много повече от изброените като „основни“, „приоритетни“ политики („policies“) – то е една от основните цели на ЕС по чл. 3 ДЕС и се основава на такива основни ценности, залегнали в чл. 2 ДЕС като солидарността, равенството, демокрацията и правовата държавност. В чл. 175 ДФЕС изрично е посочено, че „Формулирането и прилагането на политиките и дейностите на Съюза, както и осъществяването на вътрешния пазар, се съобразяват с целите [на икономическото, социалното и териториално сближаване], предвидени в чл. 174, като допринасят за тяхното осъществяване.“

Това означава, че не само кохезионната политика, но и всяка политика и всяка дейност на ЕС, както и неговият вътрешен пазар, **в т.ч. и една бъдеща политика на кръговата икономика**, а също така и финансовата система и финансирането на политиките на ЕС, **трябва да бъдат съобразявани и трябва да допринасят за осъществяването на целите на сближаването**. Това досега не бе така нито по приходната част на бюджета на ЕС – системата му на „собствените ресурси“, нито по разходната част – в системата на финансиране на отделните политики. Причината за това е регресивният характер както на системата на собствените ресурси като цяло, така и на регресивността при финансирането на отделните политики.

[42] Пак там, с.11.

[43] Вж. COM(2015) 614 final от 2.12.2015.

Сега, във връзка с напускането на Обединеното кралство и договарянето на МФР за 2021-2027 г., се появява възможност за провеждане на реформа на финансовата система на ЕС, с която тя да бъде приведена в съответствие с основната цел на ЕС за икономическо, социално и териториално сближаване и такива основни ценности на ЕС, като солидарността, равенството, демокрацията и върховенството на правото, вкл. в съответствие с изискването на чл. 175 ДФЕС. За съжаление, пакетът законодателни предложения от ЕК за МФР не съответства на тези цели, ценности и нормативни изисквания.[44]

Какво може да се направи за внасяне на прогресивност или поне за ограничаване на регресивния характер на системата на собствените ресурси ?

С напускането на Обединеното кралство автоматично ще отпадне един основен регресивен елемент от системата на собствените ресурси – корекцията, по която на Обединеното кралство се връщат две трети от нетната им вноска. По сега действащото Решение на Съвета за собствените ресурси от 2014 г. след 2020 г. автоматично ще отпаднат и намаленията на вноските на няколко други държави, всичките с висок БНД на глава от населението. Биха останали обаче някои други, регресивни по своя ефект елементи – като вноската от държавите членки на база ДДС и високият процент (20%) удръжка от държавите членки на събраните от тях мита. (В миналото държавите членки задържаха само 10% от събраните мита.) Така че общо взето, ако продължи да действа Решението от 2014 г., системата на собствените ресурси автоматично ще стане по-малко регресивна. За да се внесе прогресивност в системата на собствените ресурси би могло да се предложи въвеждането на прогресивен коефициент към вноската от държавите членки на база БНД, който коефициент да отразява процента на БНД на глава от населението на съответната държава членка спрямо средния за целия ЕС БНД на глава от населението.

По собствените ресурси обаче ЕК предлага за следващата МФР намаления на вноските на база БНД за същите тези държави, които са имали такива намаления и досега, запазване, макар и с малки промени, и на вноската на база ДДС, и предлага също така трите нови „собствени ресурса“, също по-скоро с регресивен ефект (сравнено с вноската на база БНД), за които стана дума в самото начало. Тъй като Решението по собствените ресурси може да бъде променено само с единодушие от Съвета, няма добри перспективи за въвеждане на прогресивен коефициент, но от друга страна може лесно да бъде предотвратен опитът на Комисията да направи системата на

[44] Вж. D.Georgiev, The Rule of Law and the EU Budget for 2021–2027: More Solidarity or Renouncing the Values of the EU? *Central European Political Studies, 2019/2* (http://ssp.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2019/06/ssp-2019-2-07.pdf); D.Georgiev, The Multiannual Financial Framework and the Future of The European Union, in: *Европейският съюз след 2020 г. – нова Европа в нов свят, Университетско издателство „Св.Кл.Охридски“, София 2019, с.266-279.*

собствените ресурси по-регресивна, отколкото тя би била, ако просто се остави да действа Решението от 2014 г.

Какво може да се направи за внасяне на прогресивност по разходната част на бюджета, т.е. по финансирането на политиките на ЕС, вкл. на кръговата икономика?

Може да се въведе прогресивно национално съфинансиране и други „автоматични прогресивни стабилизатори“.

За селското стопанство, например, ЕК обаче предлага друго: увеличено национално съфинансиране за всички селски райони и дискриминационни по същността си, нееднакви плащания на единица площ без национално съфинансиране. Вместо това може да се предложат еднакви плащания за площ за всички държави членки, но с прогресивно национално съфинансиране за държавите членки с БВП на глава от населението над 90% спрямо средния за целия ЕС (кохезионният праг по Протокол № 28 за икономическо, социално и териториално сближаване). Такова прогресивно национално съфинансиране може да се предложи и за селските райони.

Заключение

В заключение искам да посоча, че такова прогресивно национално съфинансиране на база процент спрямо средния БВП на глава от населението може да бъде предложено не само за политиките на кръговата икономика и за селското стопанство, но и за **всички** политики в пакета законодателни предложения по новата МФР, така че да се отговори на нормативните изисквания на чл. 2 ДЕС, чл. 3 ДЕС и чл. 175 ДФЕС и тези политики да бъдат съобразени с основните цели и ценности на ЕС и да допринасят за осъществяването на целите на икономическото, социалното и териториално сближаване. Подходящият момент за такова предложение, евентуално съвместно на държави членки от групата на „Приятелите на кохезията“, е именно сега, при договарянето на МФР за периода 2021–2027. Пропускането на този момент може да има твърде неблагоприятни последствия за бъдещето на икономическото, социалното и териториалното сближаване между държавите членки на ЕС и за интересите на България.[45]

Приложение

[45] Вж. Предложение за приемане на „Общонационална позиция по Многогодишната финансова рамка на Европейския съюз“ (приложено)

Предложение за приемане на

„Общонационална позиция по
Многогодишната финансова рамка на Европейския съюз“
от

Денчо Георгиев, заместник-председател на Българската асоциация по международно право

проф.Татяна Хубенова, Председател на Съюза на икономистите в България

проф. Ирена Илиева, Директор на Института за държавата и правото при БАН

Здравко Попов, Президент на Института за публична политика

Любомир Кючуков, Директор на Института за икономика и международни отношения

1. ***Необходима* ли е общонационална позиция по МФР?**

Да, спешно, защото:

Представеният от Европейската комисия пакет от законодателни предложения за МФР за периода 2021–2027 г., от която ще зависи към какво бъдеще ще тръгне Европейският съюз, не съответства на някои от основополагащите ценности и цели на ЕС и приемането му в този вид няма да съответства на българските интереси. Работата по този пакет в институциите на ЕС обаче напредва, като намерението на сегашната Комисия е МФР да бъде приета още преди края на нейния мандат през м. октомври. По много от законодателните предложения решенията ще се приемат с квалифицирано мнозинство в Съвета. Ето защо за отстояване на собствените позиции са необходими време и усилия за координирано взаимодействие с други държави членки, които имат същите или сходни интереси. Ако това не се направи навреме, ще се окажем в същото положение, както в случая с пакета по мобилността.

2. **Основни опасности за бъдещето на ЕС в предложения от Комисията пакет по МФР за периода 2021–2027 г.**

Основната опасност за бъдещето на ЕС, която крие предложеният пакет, произтича от това, че той не допринася за преодоляването на икономическите, социалните и териториалните неравенства между държавите членки, задълбочени от икономическата криза. Доколкото икономическото, социалното и териториалното сближаване и солидарността са измежду фундаменталните цели на Европейския съюз (чл.3 ДЕС) и произтичат от такива основни ценности на Съюза като демокрацията и равенството (чл.2 и чл.9 ДЕС), те съставляват неразделна част от сега действащия „обществен договор“ между народите на Европейския съюз. Със своето предложение за следващата МФР Комисията на практика води към отказ от тези ценности и цели и налагането на друг модел на европейската интеграция и друг „обществен договор“ – без сближаване и без истинска солидарност между държавите членки. Такъв модел на интеграция, при който да отпадне залегналото в чл.1 ДЕС „изграждане на все по-тесен съюз между народите на Европа“, предлагаше Дейвид Камерън, бившият министър-председател на Обединеното кралство.

Вместо ЕС да се възползва от напускането на Обединеното кралство и отпадането на специалните намаления за него, както и за други държави членки с висок БНД на глава от населението, за да намали регресивността и несправедливостта на финансовата система на „собствените ресурси“ на ЕС, сега се предлага възобновяване на намаленията за същите държави членки и въвеждането на нови видове собствени ресурси, с които да се намали делът на вноските на база БНД, които съставляват най-справедливия собствен ресурс във финансовата система на приходите на ЕС.

При финансирането на секторните политики на ЕС не е спазено указанието по чл.175 от ДФЕС за това не само кохезионната политика, но и другите политики и дейности на Съюза, както и осъществяването на вътрешния пазар, да се съобразяват с целите на икономическото, социалното и териториално сближаване, като допринасят за тяхното осъществяване.

Предлагайки финансирането на политиките, при разпределението на средствата между държавите членки Комисията не се съобразява с принципа за солидарност, който, заедно с икономическото, социалното и териториалното сближаване, според чл.3 ДЕС е измежду основните цели на Съюза и трябва да се насърчава от него. По-скоро изглежда се търси „съразмерна възвращаемост“ (‘juste retour’) между отделните държави членки – принцип, който се следваше досега, макар никъде да не е отбелязан в Договорите и е в разрез с техните основни ценности и цели.

3. Какво може да се предложи на политическите сили, представени в Народното събрание и Европейския парламент, за една общонационална позиция по следващата МФР на ЕС?

- България да предотврати по-нататъшното засилване на регресивността на сегашната система на „собствените ресурси“ на ЕС (като се противопостави на въвеждането на тавани по вноските на база БНД, на нови намаления на вноските на някои държави членки с висок БНД на глава от населението, на нови видове „собствени ресурси“ с регресивен ефект – като тези предложени от Комисията и т.н.) и да предложи, заедно с други заинтересовани държави членки, въвеждането на прогресивен коефициент към вноската на държавите членки на база БНД, отразяващ отклонението на съответната държава членка от средния за ЕС БНД на глава от населението.
- България, заедно с други заинтересовани страни, да направи предложение (по чл. 241 ДФЕС) за цялостна реформа на системата на финансиране на политиките и действията на ЕС с цел привеждането ѝ в съответствие с основните цели и ценности на ЕС – такива като икономическото, социалното и териториалното сближаване, солидарността между държавите членки, равенството, демокрацията и правовата държавност – по-специално чрез внасянето на прогресивност в системата на „собствените ресурси“ и във финансирането на политиките и действията на ЕС. Това може да бъде постигнато чрез комбинирането на прогресивен коефициент с национално съфинансиране, автоматични прогресивни стабилизатори и др. Така например по някои политики, като селскостопанската и регионалната, национално съфинансиране да има само за държави над определен праг (например с БНД на глава от населението над 90% от средния за ЕС), а над друг праг (например за държави с БНД на глава от населението над 110% от средния за ЕС) финансирането да става само с национални средства. Разпределението на средствата от бюджета на ЕС между държавите членки да бъде заложено в самата МФР, а да не бъде предмет на дискреционни решения на Комисията или други органи за отделните случаи. Политиката на ЕС в областта на конкуренцията и сключваните споразумения за свободна търговия с трети страни (включително при напускане на ЕС) да бъдат съобразявани също така с ценностите на ЕС и с целите на икономическото, социалното и териториално сближаване между държавите членки на ЕС.

4. Как би могла да се приеме и изпълнява такава общонационална позиция по МФР?

Общонационалната позиция би могла да се приеме от Народното събрание, като бъде предвиден и парламентарен контрол върху изпълнителната власт. По МФР – както и по всички засягащи интересите на България законодателни предложения и действия на институциите на ЕС – текущо да се информира Народното събрание за хода на обсъжданията в институциите на ЕС и по направените нови предложения. Народното събрание на свой ред да обсъжда с българската

общественост по-нататъшните действия на изпълнителната власт. При гласувания в съответните формати на Съвета на ЕС или в Европейския съвет министрите и Министерският съвет да вземат съгласието на Народното събрание (или на Комисията по европейските въпроси, заедно с компетентните комисии).

БЕЛЕЖКИ към приложението

По решение на Европейския съвет от 20 юни 2019г. на заседанието си на 17-18 октомври т.г. той ще проведе обмен на мнения по МФР за 2021-2027 год., с цел да се постигне споразумение преди края на годината.

Групата на „Приятелите на сближаването“ включва 16 държави, т.е. повече от половината от държавите членки на ЕС: 13-те най-нови, присъединили се от 2004 г. до сега, както и Гърция, Италия и Португалия. Тези държави изразиха своите виждания по МФР за 2021-2027г. в своя съвместна декларация (вж.: https://www.politico.eu/wp-content/uploads/2018/11/Friends-of-Cohesion-Joint-Declaration-on-the-MFF-2021-2027.pdf?utm_source=POLITICO.EU&utm_campaign=3632132704-EMAIL_CAMPAIGN_2018_11_29_05_20&utm_medium=email&utm_term=0_10959edeb5-3632132704-189693517), приета в Братислава 29.11.2018 г., (която визираше Европейския съвет в Сибиу през м.май 2019г.). Идеята за реформа на системата на финансиране на политиките на ЕС (в посока към ограничаване на регресивността на системата на „собствените ресурси“ на ЕС и предвиждане на „автоматични прогресивни стабилизатори“, коефициент на прогресивност, прогресивно национално съфинансиране и т.н.) на практика би била една конкретизация и развитие на вижданията, изразени в Братиславската декларация, предлагайки инструментите за по-ефективно и ускорено сближаване и конвергенция между държавите членки на ЕС. Такава реформа на системата на финансиране на ЕС би помогнала и за „ребалансирането на Европа“, по-специално на отношенията между източните и западните държави членки, каквито са изразените намерения на председателката на новата Европейска комисия.

Ако България желае да лансира идеята за реформа на системата на финансиране на ЕС тя следва да я предложи на „Приятелите на кохезията“ достатъчно време преди да е започнала подготовката за Европейския съвет през м. октомври, за да може да бъде представена от повече страни.

Следва да се има предвид, че на практика подходът за „juste retour“ не отчита други, нефинансови ползи от участието във Вътрешния пазар и членството в ЕС, които се отразяват най-добре в показателя за БНД на глава от населението.

За да се приеме ново решение по „собствените ресурси“, каквото предлага Европейската комисия (COM(2018) 325 от 2.5.2018г.), е необходимо единодушно решение на всички държави членки в Съвета (в съответствие с Чл. 311 ДФЕС). Ако няма единодушие продължава действието си Решението на Съвета 214/335 от 26 юни 2014 г. По това решение през 2020 год. изтичат намаленията за вноските на някои държави членки. С това – и с напускането на Обединеното кралство с неговата специална корекция – системата на „собствените ресурси“ на ЕС ще стане автоматично по-малко регресивна и по-справедлива, вкл. по-справедлива от това, което предлага сега Европейската комисия. Премахване на всички корекции и намаления от 2001 г. се иска и в Декларацията на „приятелите на кохезията“ от 29.11.2018 г.

Може също така да бъде предложено отпадането на вноската от държавите членки на база ДДС, която също има регресивен ефект.

Според Член 241 ДФЕС „Съветът, като действа с обикновено мнозинство, може да поиска от Комисията да предприеме проучвания, които счита за уместни за осъществяването на общите цели и да му представи съответни предложения. Ако Комисията не представи предложение, тя информира Съвета за причините.“ За предложение по Член 241 ДФЕС до Комисията са необходими гласовете на 14 държави членки, т.е. гласовете на „Приятелите на кохезията“ са напълно достатъчни.

Такава реформа предполага преработване от новата Комисия на целия пакет от законодателни предложения по новата МФР за внасяне на прогресивност във финансирането на Вътрешния пазар и на всички политики и действия на ЕС, така че да се постигне съответствие с Член 175 ДФЕС. Ако „Приятелите на кохезията“ успеят да внесат предложение до Комисията по Член 241 ДФЕС, решаването на въпроса за размера на бюджета на ЕС (като процент от БВП на целия ЕС) би следвало да бъде отложен до представянето на преработения пакет по МФР от новата Комисия.

напр. финансови инструменти, като заеми с по-ниски лихви от ЕИБ

по възможност по всички основни и важни политики, вкл. миграционната, социалната, инвестиционната, отбранителната и т.н. и т.н.

по която директните плащания за площ да станат еднакви за всички държави членки, и по тях да има национално съфинансиране само за страни с БНД на глава от населението над 90% от средния за ЕС

Предложеният от Европейската комисия пакет по МФР за 2021-2027 г; предвижда увеличени възможности за дискреционни решения (вкл. под формата на „гъвкавост“), със значителни преразпределителни последствия. Така би се увеличила и без това огромната изпълнителска

власт на Комисията, в ущърб на едно добро разделение на властите на ЕС в съответствие с принципа за правовата държавност, което би довело и до задълбочаване на демократичните дефицити на ЕС (вж.: http://ssp.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2019/06/ssp-2019-2-07.pdf)

КЕВКЕФ би могла да предложи на Народното събрание да приеме Позиция на България по МФР, както и то да наложи парламентарна резерва по пакета от законодателни предложения на Европейската комисия за новата МФР.

5.

Полицентрично управление на кръговата икономика

доц. д-р Диана Съботинова

Бургаски свободен университет

Изследванията за управлението на ресурсите за общо ползване и публичните блага водят до разработването на нова теория, която да обясни явления, които не се вписват в дихотомията на пазара и държавата – полицентричното управление на сложни икономически системи. При полицентричното управление на глобалните ресурси за общо ползване е нужно сътрудничеството на множество публични и частни организации на различни равнища, за да могат те съвместно да въздействат върху колективните разходи и ползи. Разбирането как работи полицентричното управление при изследването на ресурсите за общо ползване води до изграждането на нова теория за организацията на управлението на системи в кръговата икономика, при която ресурсите са частна собственост. Въпросът е: Как могат ресурсите, които са частна собственост, да бъдат управлявани колективно в рамките на кръговата икономика. Отговор дава новата теория за полицентрично управление на кръговата икономика за устойчиво и колективно използване на частните ресурси.

Полицентрично управление

Полицентричността представлява социална система с много центрове за вземане на решения, които имат ограничени и независими прерогативи, функциониращи при всеобхватна система от общи правила.[46] Концепцията за полицентричността е представена за първи път от

[46] Tarko, V. (2015) Polycentric Governance: A Theoretical and Empirical Exploration. https://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/bitstream/handle/10535/9899/Tarko_gmu_0883E_10863%5B1%5D.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Майкъл Полани[47], според когото полицентричната организация предполага участниците да имат свобода на действията, която да води до постигането на съвместни резултати поради координацията между тях. Всеки опит за организиране на групата под единно ръководство обаче, би довел до елиминиране на независимите им инициативи, до намаляване на общата им ефективност и би сложил край на сътрудничеството между тях.

Елинор Остром[48] доразвива концепцията за полицентричността от позициите на новата институционална икономика. Изследванията на Остром за управлението на ресурсите за общо ползване и публичните блага водят до разработването на нова теория, която да обясни явления, които не се вписват в дихотомията на пазара и държавата. Хората притежават по-сложна мотивационна структура и повече способности за разрешаване на социалните дилеми от тези, които разглежда теорията за рационалния избор на индивида. Създаването на институции, които принуждават (или побутват) заинтересованите единствено от себе си индивиди да постигат по-добри резултати, е основната цел на правителствата. Според Остром главната цел на публичната политика трябва да бъде да улесни изграждането на институции, които изваждат най-доброто у хората. Въпросът е: Как разнообразните полицентрични институции подпомагат или пречат на иновативността, ученето, адаптирането, доверието, равнището на сътрудничество и постигането на по-ефективни, справедливи и устойчиви резултати на различни равнища.

Полицентричност и кръгова икономика

Устойчивото развитие на икономиката е важно както за бизнеса, така и за гражданското общество и правителството. Много въпроси относно околната страна –като климатичните промени, недостигът на вода и замърсяването на въздуха – принуждават бизнеса, правителството и неправителствените организации да работят заедно за справянето с тези проблеми. Традиционно, съвместните инициативи, свързани с устойчивото екологично развитие, произтичат или от публичния сектор, или от гражданското общество, но днес вече и бизнес секторът търси системно базирани подходи. Една от основните прояви на системно базиран подход към устойчивото управление в бизнес сектора е тенденцията към кръгова икономика, която изисква трансформиране на отпадъците и използваните стоки в нови ресурси за системата. За тази цел е нужно сътрудничество и съвместни действия от различните агенти – частни, публични и обществени.

Като всички системни подходи, управлението на кръговата икономика предлага атрактивни идеи за справяне с належащите проблеми на устойчивото развитие, които водят до

[47] Polanyi, M. (1951) The Logic of Liberty. Routledge.

[48] Ostrom, E. (2010) Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems. American Economic Review. pp. 641-672. http://web.pdx.edu/~nwallace/EHP/OstromPolyGov.pdf

големи предизвикателства. Системата на кръговата икономика изисква нови форми на управление, които са фокусирани на ниво система вместо на ниво компания или организация, в ситуация, в която нито една от страните няма власт над останалите. Подобни системи често възникват в резултат на колективни действия в географски близки организации.

За справянето с тези предизвикателства е нужно да се излезе извън теориите, които обикновено се прилагат при изследване на управлението. Съществуващите парадигми и теории при изследване на управлението нито обясняват адекватно как биват управлявани подобни системи, нито дават подробни насоки за тяхното управление. Следователно е нужно да се обърнем към теорията, която Елинор Остром предлага за полицентрично управление на ресурсите за общо ползване. При полицентричното управление на глобалните ресурси за общо ползване много публични и частни организации си сътрудничат на различни равнища, за да могат заедно да повлияят върху колективните ползи и разходи.

Разбирането за това как работи полицентричното управление в среда, различна от управлението на ресурсите за общо ползване, изучавани от Остром, може да доведе до създаването на нова управленска теория, свързана с управлението на частни ресурси в системата на кръговата икономика и да даде отговор на въпроса: Как могат частните ресурси да бъдат управлявани колективно. А също така как теорията може да обясни организацията на кръговата икономика, където ресурсите са частна собственост, но се използват колективно.

Теоретична основа на управлението на устойчивото използване на ресурсите

Управлението на ресурсите за общо ползване е основен въпрос в изследванията на новата институционална икономика. Ранните изследвания на колективните действия и полицентризма на Елинор и Винсент Остром (от началото на 60-те години на XX век), са насочени върху колективните усилия за управление на ресурси за общо ползване от малък мащаб, като общински системи за водоснабдяване, местни гори или места за риболов.

През последните години нарастването на сложните глобални проблеми като климатичните промени принуждава икономистите да насочат своето внимание към структурата на полицентричното управление. Базирана върху работата на Остром, теорията за полицентричното управление се прилага в редица нови случаи, като например управлението на климатичните промени, националните енергийни програми и управлението на живота в морска среда.

Моделите от гледна точка на полицентричното управление могат да включват микс от управленски механизми от различни сектори и да подобрят много експерименталните усилия на различни равнища на взаимосвързаност между секторите, различните роли и функции, свързани с управлението на устойчивото използване на ресурсите. Важно е да се отбележи, че полицентричното управление в идеалния си вид се характеризира с определена структура,

процеси и резултати; в реалния свят управлението на системите се различава от това в идеалния вариант. Тези ключови характеристики включват структура с множество независими центрове на власт с препокриващи се области; процеси на взаимно приспособяване и наличие на различни набори от институции, които да управляват тяхното поведение; резултати, свързани с нововъзникващия ред и икономии от мащаба на различни равнища.

Теорията за полицентричното управление все още рядко бива прилагана към изучаването на управлението и организацията. В съвременните изследвания липсва холистичен подход към начина, по който моделът на полицентрично управление може да бъде прилаган към управлението на ресурси, които са частна собственост, които трябва да бъдат споделяни или използвани отново в полза на обществото. Нараства необходимостта от подобен подход при изследване на кръговата икономика, която си поставя за цел да намали негативното влияние на икономиката върху природата чрез по-ефикасно използване на природните ресурси.

Полицентрично управление на системата на кръговата икономика

Кръговата икономика си поставя за цел да трансформира сегашната гледна точка на линеарната икономика в затворена икономическа система. *Първо*, нараства оскъдността на природните ресурси като вода, прясна храна, енергия, индустриални ресурси. *Второ*, индустриалните процеси създават огромни количества отпадъчни материали, които вредят на екосистемите и пречат на съществуването на жизнеспособни екосистеми. *Трето*, климатичните промени са огромно предизвикателство, което принуждава организациите да намаляват въглеродния отпечатък върху природата като удължават жизнения цикъл на продуктите.

Една от ключовите области на съвременните изследвания, свързани с кръговата икономика и нейното практическо приложение, са групи от организации, включени в кръговата икономика – екоиндустриални паркове или индустриални симбиотични мрежи. Кръговата икономика изисква фундаментална промяна в начина, по който се управляват ресурсите. Системите ѝ са в контраст с тези на стандартните вериги на доставки, които работят с различна логистика и механизъм на управление. Те имат различни форми на сътрудничество и различни механизми за управление в различните сектори, което води до институционално многообразие. Това включва колективни действия при справянето с проблемите, свързани с нарастването на генерираните отпадъци, които замърсяват и вредят на екосистемите. Но в кръговата икономика повечето ресурси остават частни, въпреки че са колективно споделяни и използвани (като например информационните системи). Този факт изисква промени в начина на изучаване на управлението им. Докато частната природа на ресурсите в кръговата икономика прави трудно прилагането на строгите правила, предложени от Остром, системите на тази икономика обикновено включват нематериални блага за общо ползване и общностни институции за управление на ресурсите.

Изследване на полицентричното управление на кръговата икономика[49]

Изследването включва сравнително проучване на примери на кръгова икономика във Финландия, САЩ и Испания. *Първият казус* се фокусира върху национална мрежа, промотираща модели на симбиоза и споделяне във Финландия. *Вторият казус* е от САЩ и представлява мрежа от фирми, участващи в системата на кръговата икономика, координирани от местни организации. *Третият казус* включва множество проекти на кръговата икономика в Испания. Всички тези казуси са подходящи за създаването на нова теория в област, където все още няма достатъчно изследвания.

Данните са събрани от множество източници, интервюта с водещи мениджъри на организации, включени в проекти на кръговата икономика и други дейности, свързани със системата на кръговата икономика. Интервюирани са 83 участници от 78 организации, представители на публични, частни, изследователски организации и организации с нестопанска цел. Анкетите включват въпроси, свързани с дейностите на системата, както и въпроси, базирани върху теорията за полицентричното управление на Остром по отношение на структурата, процесите и резултатите. Събрани са данни чрез участие в системата за координация на кръговата икономика. Използвана е информация от архивите на организациите и координаторите на колективни дейности, както и публикации в медиите.

Изводи относно полицентричното управление на кръговата икономика

След анализирането на данните са идентифицирани три измерения на полицентричното управление на системите на кръговата икономика:

1) източници на сложност (предизвикателства);

2) взаимно приспособяване и изграждане на механизми за колективно управление (процеси, водещи до системно управление);

3) възникване на системно управление на ресурси, които са частна собственост (резултат: полицентрична система).

Въз основа на тези измерения, е предложена теоретична рамка на полицентричното управление.

Източниците на сложност са предизвикателствата, които различните участници в кръговата икономика срещат при изпълнението на проектите, в усилията си да осъществят колективни дейности. Те включват *информационни асиметрии*, свързани с наличните ресурси и възможностите за повторна употреба на отпадъците, както и *неефикасност от мащаба* в резултат на малка величина на потоците от ресурси. Много от респондентите в изследването твърдят, че отношенията в кръговата икономика са повлияни негативно от особено *ограничената*

[49] Patala, S., Albareda, L., Halme, M. (2018) Polycentric Governance of Privately Owned Resources in Circular Economy Systems. https://journals.aom.org/doi/pdf/10.5465/AMBPP.2018.155

гледна точка на фирмата по отношение на нейните собствени дейности, поради факта, че фирмите разглеждат материалите по-скоро като отпадъци, отколкото като ресурси за използване в друг производствен процес. Наличието на *много независими управленски единици* затруднява координацията.

Взаимното приспособяване включва усещането за реципрочност между отделните участници. Целта е да се свикне с новия системен контекст и да се подпомогне формирането на механизми за систематично управление. Прави се разграничение между три форми на взаимно приспособяване: приспособяване на ролите, приспособяване на логиката и приспособяване на времевата рамка. *Приспособяването на ролите* включва промени в традиционната роля на организацията в системата. Например, и в трите случая публичният сектор разширява своята роля – от изпълняващ ролята на просто регулатор, се стига до ролята на посредник. *Приспособяването на логиката* се свързва с промени във вътрешните модели на организацията по отношение на практики и ценности по отношение на отпадъците, ресурсите и собствеността. Например фирмите са готови да се откажат от част от своята автономия по отношение на ресурсите в замяна на колективни ползи. *Приспособяването на времевата рамка* включва приспособяване на времето за извършване на дейности в системата и темпът на операционна промяна. Например, публичните участници предлагат приспособявания във времевата рамка с намерение да отговорят на нуждите на частните организации, като ускоряване на процесите за издаване на разрешителни.

Изграждането на механизмите за колективно представителство отразява способността за създаване на координационен процес, водещ до системни резултати, на високо ниво. Това включва създаването на *общи стратегии и протоколи,* т.е. изграждането и развитието на взаимодействие между участниците, споделени пространства за сътрудничество и обща координация и планиране. Например, изследваните системи включват стандартизирани практики по отношение на кръговата икономика и механизми за засилване на обвързването със системата. Изграждането на колективно представителство също така включва *системно управление на знанието.* Участниците в анализираните системи се включват в различни образователни дейности, свързани с развитието и споделянето на знанието, с цел подобряване на колективното разбиране на кръговата икономика.

Възникване на системно управление на ресурси, които са частна собственост – с ускоряването на процесите на взаимно приспособяване и изграждане на колективно представителство, системата започва да поема все повече утвърдени правителствени ангажименти и принципи, които се приложими за улесняване на практиките на кръговата икономика. Резултатите са свързани с *възникването на хибридни форми на управление*, т.е. управленски единици, размиващи границите между традиционните сектори, както и *дългосрочни*

промени в използването на ресурсите и собствеността, включващи споделянето на физически продукти и знание, свързано с използването на физическите продукти.

Заключение

Казусът, свързан с приватизацията на ресурсите за общо ползване, често се свърза с т.нар. „трагедия на общите блага“ (по Гарет Хардин)[50], според която ресурсите, които са притежание на един собственик, винаги ще бъдат управлявани по-устойчиво от тези, които са управлявани колективно. Изследванията на Елинор Остром обаче показват, че много ползватели на системи с ресурси за общо ползване на практика са развили ефективни институции за устойчиво използване на ресурсите, които са общи и се ползват колективно. Разглеждането на неизползваните ресурси като общи и полицентричното им управление, би създало потенциални ползи за цялата система.

Нужно е да се погледне от различна гледна точка този нов начин на устойчиво управление на ресурсите в условията на колективни действия на бизнеса. Моделите на кръговата икономика, като индустриалната симбиоза, са установени при изследването на управлението на околната среда, но все още няма засилен интерес към тези теми в областта на управлението на организациите. Преходът към кръгова икономика изисква този тип модели да бъдат адаптирани и приложени. Това на свой ред изисква управление на равнище система, което представлява предизвикателство за преобладаващата управленска парадигма, където фокусът е върху компетенциите, икономиите от мащаба и ефикасността на фирмено равнище.

Сътрудничеството на ниво система често изисква интегративни механизми, които да намалят напрежението, възникващо от различните цели и логика на участниците в процесите. Приспособяването в логиката на процесите действа като механизъм за нарастване на споделените схващания. Например, системите могат да промотират колективна логика за споделяне на информация и стимулиране на междуотрасловите връзки. Има и два други видове процеси на взаимно приспособяване – приспособяване на ролите и времево приспособяване, които засилват способностите за сътрудничество. Приспособяването на ролите предполага промяна в традиционната роля на участниците. Например, публичният сектор поема ролята по-скоро на посредник, отколкото на регулатор, като понякога действа като публичен предприемач. Това отразява промяна, при която държавата влиза в по-активна роля, особено в страните от Европа. Играчите от частния сектор, на свой ред, приемат роли в управлението на околната среда, подобни на тези от публичния сектор. Съвременните изследвания показват, че традиционните

[50] Hardin. G. (1968) The Tragedy of the Commons. Science. V. 162, No 3859. pp. 1243-1248. https://pages.mtu.edu/~asmayer/rural_sustain/governance/Hardin%201968.pdf

роли в различните сектори все повече се размиват в глобализирания свят и фирмите от частния сектор поемат все повече социална и политическа отговорност.

Изследванията отговарят на стремежа да бъде по-добре разбрано как партньорството може да доведе до съвместно представителство, за да бъдат разрешени големите предизвикателства на нашето време. Изграждането на механизми за колективно представителство е изключително важен компонент при изследването на системите. Създаването на протоколи и системно управление на знанието има за цел да подобри колективните възможности на членовете на системите. Колективното представителство подкрепя възникването на нови системни начини на организация и насочва фокуса на анализа от корпоративната към колективната гледна точка. Изследваните модели на организация разкриват общи черти с мета-организациите и мрежите с колективно представителство. Заключенията обръщат внимание как колективното представителство може да бъде вградено в структурите на междуорганизационното управление посредством развитието на споделени стратегии, протоколи и дейности по системно управление на знанието. Ролята на комуникациите и структурата на мрежите подпомага колективното представителство. Организацията на споделените ресурси за общо ползване отива отвъд новите дигитални бизнес модели и се проявява във възникващите модели на устойчивостта. Колективното представителство е от изключително значение за корпоративната устойчивост.

Теорията на полицентричното управление, въведена от Елинор Остром, може да бъде приложена при изследванията на пазарната организация с частна собственост върху ресурсите:

Първо, някои от стриктните правила, на които Остром се противопоставя, като механизмите за мониторинг и санкции, е трудно да бъдат приложени извън правителствено регулиране. Вместо това е по-ефективно постигането на контрол и координация да става чрез „меки закони“ и подпомагащи механизми, включващи доброволно споделяне на информация, посредничество с публичния сектор и пространства за колективно обучение.

Второ, предишните изследвания върху полицентричността на новата институционална икономика се фокусират най-вече върху колективните институции и техния ефект върху индивидуалното поведение. Новата институционална икономика обръща по-малко внимание на организацията и междуорганизационните връзки, които са от изключително значение за изследванията за управлението. Важно е да бъде идентифициран процесът на взаимно приспособяване и новите форми на хибридно управление.

6.

Обратна верига на доставки: затваряне на кръга на веригата на доставки

Ивелина Кулова

Университет по хранителни технологии – Пловдив, Стопански факултет, катедра „Индустриален бизнес и предприемачество“

Традиционно предприятията се концентрират върху подобряването на правата верига на доставки на своите продукти (например производител – търговец на едро – търговец на дребно). Но тъй като бизнес средата става по-конкурентна, за тях става все по-важно да се съсредоточат и върху оптимизирането на обратната верига. Обратната верига на доставки се отнася до потоците от продукти и материали, придвижващи се от крайния клиент към производителя. С развитието на модела за кръгова икономика, насочен към удължаване на жизнения цикъл на продуктите, все по-голям става интересът към обратните вериги на доставки. Обратната логистика съществува отдавна, особено в автомобилната индустрия, където производителите се опитват да възстановят стойност чрез рециклирането на автомобилни части.

Настоящото изследване си поставя за **цел** да дефинира процеса на обратна верига на доставки, стъпките, които включва, и как той може да се използва като стратегическо бизнес оръжие.

Обект на изследване са обратните вериги на доставки, а **предмет** – използването на процеса на обратните вериги на доставки като стратегическо средство за постигане

на бизнес цели. Обосновава се **тезата**, че обратните вериги на доставки предлагат редица предимства и изгоди за бизнес организациите.

Обратна верига на доставка

Обратната верига на доставки се отнася до движението на стоките от клиента към доставчика. Това е противоположно на традиционното движение на веригата на доставки на стоки от доставчик към клиент. Обратната логистика е процесът на планиране, внедряване и

контрол на ефикасен и ефективен входящ поток и съхранение на вторични стоки и свързаната с тях информация с цел възстановяване на стойност или подходящо освобождаване от тях.

Типичните примери за обратна верига на доставки включват: връщане на продукти и управление на тяхното изхвърляне; дейности по ремонт и възстановяване; управление и продажба на излишъци, както и върнато оборудване и машини от лизингов бизнес.

В тези случаи ресурсът преминава поне една крачка назад във веригата на доставки. Например, продуктите преминават от клиент към дистрибутор или производител. Други случаи на обратно движение на продуктите във веригата на доставките са производствени връщания (B2B), търговски връщания (B2C), изтегляне на продукти от пазара, гаранционно връщане, връщане с цел сервиз, връщане след срока на употреба и връщане след края на жизнения цикъл на продукта.

Съществуват различни видове обратни вериги на доставка и те възникват на различни етапи от продуктовия цикъл. Въпреки това повечето вериги на доставки за връщане са така организирани, че да включват следните основни процеси:

- Придобиване на продукт: Предаване на използвания продукт от потребителя на дистрибутора или производителя;
- Обратна логистика: Транспортиране на продукти до учреждение за проверка, сортиране и разпореждане;
- Проверка и разпореждане: Оценка на състоянието на върнатия продукт и вземане на най-изгодното решение за повторна употреба;
- Ремонт или възстановяване: Връщане на продукта в оригиналните му спецификации;
- Маркетинг: Създаване на вторични пазари за възстановените продукти.

Фиг. 1 показва опростена схема на обща обратна верига на доставки за връщане на търговски продукти.

Фиг. 1. Обратна верига на доставки за връщане на търговски продукти

Източник: адаптирано по Blackburn, J., V. Guide, G. Souza, L. Van Wassenhove (2004)

Клиентът връща продуктите на дистрибутора (придобиване на продукт), откъдето се транспортират до мястото за оценка на върнатия продукт (обратна логистика) за преглед и разпореждане с продуктите (проверка и разпореждане). Извършват се диагностични тестове за определяне на оптималното от търговска гледна точка действие за освобождаване от върнатия продукт.

Има различни видове действия за освобождване от продукта, включително възстановяване, ако това се счита за рентабилно. А някои организации просто третират всички връщания на продукти като дефектни. Има върнати продукти, които са нови и никога не са използвани, и те се пренасочват отново в канала за права дистрибуция. Други продукти могат да се продават за скрап или рециклиране, обикновено след физическо унищожаване на продукта. Ремонтираните продукти се продават на вторични пазари за допълнителни приходи, често се пласират на пазарен сегмент, който не желае или не може да закупи нов продукт (например употребявани автомобили). Друга често срещана практика при връщанията е да се ползват за резервни части по гаранционни искове, за да се намалят разходите по предоставяне на тези услуги на клиентите.

В определени случаи законовите изисквания налагат задължително производителите да вземат обратно своите стари и употребявани продукти. Например, относно хладилниците в САЩ

компаниите са задължени да вземат обратно стари продукти, поради опасните материали, използвани при производството им. В такъв случай обратната верига на доставките трябва да бъде не само добре управлявана, но и силно интегрирана в механизма за доставки.

Друг пример идва от Европа, където производителите на гуми трябва да рециклират поне една стара гума срещу всяка нова гума, която продават. В Индия също често се използват обратни вериги на доставки за насърчаване на продажбите на нови потребителски продукти. По-старите продукти се събират, реконструират се и се препродават на цени, по-ниски от новите продукти, но много по-високи от цените за скрап или унищожаване.

Значението на обратната верига на доставки се доказва чрез статистически данни, идващи от САЩ, които показват, че близо 20% от всичко, което се продава, се връща. Това число, разбира се, варира в зависимост от продукта и типа канал. Но в условията на предизвикателна икономическа среда управлението на връщанията в обратната верига на доставки може да помогне за намаляване на разходите, за увеличаване на печалбите – или и за двете.

Обратната логистика като стратегическо средство за постигане на бизнес цели

За всяка компания стратегическите променливи са тези, които имат дългосрочно въздействие върху крайния резултат. Тези променливи трябва да бъдат управлявани ефективно, ефикасно и проактивно (а не тактически или реактивно) за да се поддържа жизнеспособността на компанията. До неотдавна повечето компании третираха като стратегически променливи само бизнес функции като финанси или маркетинг. Логистичните възможности се разглеждаха като стратегическа променлива в края на 70-те и 80-те години. Повечето компании сега гледат на обратната логистика като играеща важна стратегическа роля, но тази функция все още не е придобила статут на стратегическа променлива. Значението на обратната логистика нараства поради редица причини:

- Компаниите виждат осезаеми ползи от стойността, която може да бъде възвърната от непродуктивни активи в резултат на върната стока, като значително намаляване на материалните запаси, подобряване на паричния поток, намалена работна ръка и подобрена удовлетвореност на клиентите;

- Увеличава се конкуретният натиск за осигуряване на ефективен и ефикасен процес за връщане на стоки. Увеличаването на пазаруването по каталог и на електронния бизнес доведе до либерализиране на политиките за връщане с цел спечелване на доверието на клиентите и намаляване на риска;

- Свиването на жизнения цикъл на продукта и засиленият акцент върху въвеждането на нови продукти и върху продуктовото обновяване създаде необходимост от по-често

изчистване на канала за дистрибуция, което изисква ефективни средства за връщане на отживели, остарели продукти или такива, останали от разпродажби;

- Повишените регулаторни изисквания по отношение на рециклирането и изхвърлянето на продуктите, особено относно продуктите, представляващи опасност за околната среда, увеличиха необходимостта от прецизна система за съхраняване и проследяване на данни.

Примери за обратна логистика могат да се открият в индустрията за компютри и електроника. Тази индустрия е известна с кратките жизнени цикли на продуктите. Появи се голям пазар за използвани (втора употреба) персонални компютри – както в развиващите се, така и в развитите страни. Според Gartner през последните години милиони персонални компютри втора употреба са ремонтирани и изнесени на нововъзникващи пазари, милиони трябваше да бъдат изхвърлени по целия свят.

Произвеждането по поръчка е ефективен начин за минимизиране на връщанията, тъй като позволява на производителите да отложат окончателната трансформация на продукта до етапа в края на канала и да конфигурират точния компютър, който клиентът иска. С този подход периодът на съхранение на запасите рязко намалява. Това е в силен контраст с останалата част от индустрията за компютри и електроника, която обикновено поддържа запас от 30 до 60 дни за предварителни продажби в канала. Производителите/търговците на дребно, които продават директно на клиента и произвеждат по поръчка, имат значително по-малък процент връщания в сравнение с останалата част от индустрията. Статистиката сочи, че обемът на връщания за тези компании е около 5%, което е наполовина на този на останалата част от индустрията. Моделът на произвеждане по поръчка, комбиниран с директни продажби, елиминира проблема с връщането на стоките.

Производителите също така сключват договор със специалисти по възстановяване, за да разработят решения на този проблем. Тези специалисти работят с производителите за оценка на първопричината за връщанията, на излишните и остарели елементи и разработват методи за контрол на разходите и процента връщания. Тези компании тестват, възстановяват, ремонтират, преопаковат и след това препродават машините. Функциите на сервизен център, гаранционен ремонт и друго следпродажбено обслужване често се възлагат на трета страна, която е специализирана в този бизнес. Тези програми доведоха до по-нисък процент връщания.

Друг пример за обратна логистика се открива в автомобилната индустрия. Автомобилната индустрия е една от най-големите индустрии в света и се занимава с едни от най-скъпите потребителски стоки. Следователно, не е изненадващо, че обратната логистика е важен фактор за тази индустрия. Трите основни области, в които обратната логистика играе съществена роля, са:

- спасяване на части и материали от излезли от употреба превозни средства;
- възстановяване на употребени части;
- балансиране на запасите от връщания на нови части от дилъри.

Производители на автомобили в САЩ са формирали Център за развитие на рециклирането на превозни средства (ЦРРПС), за да увеличат рециклируемостта на автомобилите. В ЦРРПС акцентът е върху това да се обучат хора да сглобяват превозни средства, които впоследствие могат да бъдат разглобени по-лесно. Центърът изследва една от най-новите тенденции в областта на проектирането – „Дизайн за разглобяване“. С този дизайн разглобяването на продукта се улеснява чрез намаляване на броя на частите, рационализиране на материалите и закопчаващи се едни за други елементи, вместо използването на химически връзки или винтове. За разлика от други екологични инициативи за производство, „Дизайнът за разглобяване“ предлага възможността за много странични положителни ефекти, като например възстановяване. Автомобилната индустрия може би е индустрията с най-дълга история на употреба на стари продукти.

Автопроизводителите желаят да поддържат затворена система при резервните си части. Когато едно превозно средство се нуждае от нова трансмисия, надеждата им е, че потребителят ще докара автомобила до дилър, който ще замени старата трансмисия с друга възстановена. Дилърът ще изпрати старата трансмисия на производителя за реконструкция. По този начин автопроизводителят ще поддържа стабилна верига на доставка на трансмисионни ядра.

Примери за обратна логистика могат да се открият и в търговията на дребно. Проучване на търговските връщания илюстрира процеса на връщане като стесняващ се, изтичащ тръбопровод. Докато продуктът се движи по обратната верига на доставки, в процеса се губи повече от 45% от стойността му. Тази загуба се дължи на две основни причини: първо, спадането на продукта до такъв с по-ниска стойност, тъй като той се реконструира, разглобява се за части или се бракува; и второ, намаляването на стойността на продукта с изтичане на времето. Електронните стоки като персонални компютри могат да губят стойност над 1% седмично, а скоростта на загуба на стойност се увеличава, когато продуктът достигне края на жизнения си цикъл. Тази загуба обаче зависи от вида на продукта. Някои продукти като персоналните компютри и лаптопи имат по-висока степен на обезценяване с времето в сравнение с машинните елементи и т.н.

Ефективната обратна верига за доставки се фокусира върху изпълнението по връщането на продуктите с по-ниски разходи като цяло. Този модел] на веригата за доставки жертва скоростта пред ефективността на разходите и обикновено е приложим за продукти с по-кратка амортизация по отношение време и стойност.

Ефективността на разходите във веригата на доставки се постига чрез централизиране на тестването и оценката на върнатия продукт в централно учреждение, след което се издава кредитно известие. Търговецът или дистрибуторът не участва в оценката на продукта в крайния етап. Разходите за доставка са сведени до минимум, тъй като върнатите продукти се изпращат групово на доставчика.

Фиг. 2. Централизирана ефективна обратна верига на доставки

Източник: адаптирано по Blackburn, J., V. Guide, G. Souza, L. Van Wassenhove (2004)

След като се определи състоянието на продукта в пункта за изпитване, продуктът бива пласиран по подходящ начин (т.е. връща се като запас, за ремонтиране, за части или за бракуване). Този модел постига икономия от мащаба на всяко ниво, като по този начин позволява минимизиране на разходите за обработка. По-лесно е и за търговеца на дребно, който не трябва да сортира връщания или да ги изпраща до множество места, както е по-лесно и за издаващата кредитна нота трета страна, която трябва да издаде кредитни известия наведнъж за множество върнати продукти.

Предишният модел показва, че диференцирането на продуктите се забавя, докато не бъдат изпратени всички върнати продукти до централното учреждение. Това може да се счита като стратегия на отлагане. От друга страна, за продукти като персонални компютри, при които загубата на стойността им като актив във времето е сравнително висока, тестването и оценката на върнатия продукт може да се издърпа за по-рано, използвайки децентрализиран модел, така че неизползваните продукти да могат да се възстановят като запас незабавно. Това тестване може да се извърши на мястото на връщане от дистрибутора (търговеца на дребно), но това би могло да изисква техническо оборудване и придобиване на техническа експертност сред търговците.

Фиг. 3. Децентрализирана обратна верига на доставки с ранно диференциране

Източник: адаптирано по Blackburn, J., V. Guide, G. Souza, L. Van Wassenhove (2004)

Освен това, търговците ще трябва да бъдат стимулирани чрез договори за поделени спестявания с производителите, или доставчиците могат да изградят управляван от доставчика процес по поддържане на запаси с големите търговци на дребно и да поддържат свои техници, които да тестват върнатите продукти.

Информационни технологии в обратните вериги на доставки

Информационните технологии могат да бъдат използвани по различни начини за подобряване на обратната логистика в индустриите. Едно от основните приложения на ИТ е да даде възможност за проследяване на артикулите във веригата на доставки, което позволява на продавачите да видят историята на движението на артикула. Това може да помогне за бързото установяване дали продуктите са в добро състояние, дали са нови и в този случай следва да бъдат върнати обратно в правата верига на доставки. Тази способност за проследяване също така позволява прогнозиране на връщанията на продукта въз основа на исторически данни за съотношението между продажби и връщания на продукта.

Обратната логистика също включва учреждения за ремонт и тестване на множество места, изграждане на маршрут между търговците на дребно и тези учреждения, както и планиране на операции, като всичко това може да се подпомогне от информационните технологии.

При високотехнологичните продукти клиентът често прави поръчка на допълнителни части, които може да не отговарят на техническите спецификации на продукта и впоследствие връща неизползвания продукт. Ако трансакцията се извършва онлайн, компанията може да разреши или забрани поръчката на части въз основа на спецификацията на модела, която потребителят въвежда в уеб сайта. Сложни продукти на електрониката като видеорекордери, компютри и др., изискват сложни настройки и затова, предвид и опростеното ръководство за употреба, дистанционната онлайн поддръжка за откриване на неизправности може значително да намали броя на връщанията на продукта.

Технологията може да бъде вградена и в скъпи продукти като тежки машини, автодвигатели и други, за да се следи употребата, на която е била подложена машината по времето, когато е била използвана от клиента. Например, Bosch използва нескъп чип „регистратор на данни“ в електродвигателя на своите електрически инструменти, който записва броя часове на употреба и скоростта, с която инструментът е работил. Това дава възможност на компанията да определи дали трябва да изпрати инструмента за ремонт или рециклиране въз основа на броя на използваните часове и скоростта, с която инструментът се е използвал.

Политика на нулеви връщания

Съгласно политиката на нулеви връщания производителят не позволява продуктите да бъдат връщани през канала. Той инструктира търговците на дребно надолу по веригата да се освобождават от продуктите му по подходящ начин и им осигурява отстъпка „връщане“ за тази цел. Това освобождава членовете нагоре по веригата на доставки от тежестта на логистиката за връщане на продукти. Това би увеличило тази тежест за членовете надолу по веригата. Отстъпката „връщане“ може да бъде до 4% от продажбите на производителя към търговеца на дребно. Този подход се използва от няколко компании за електроника със смесени резултати. Продуктите, които е трябвало да бъдат бракувани след връщането, са намерили път към вторичните пазари.

Обратна верига на доставки и околна среда

Засилените регулации на правителствата на САЩ и европейските правителства карат производителите да инвестират в обратни логистични процеси, за да гарантират правилното освобождаване от своите продукти. Производителите на компютри като Dell и Hewlett-Packard получиха критики за неправилно изхвърляне на е-отпадъците, които генерират – електронни продукти, които наближават края на своя „полезен живот“. Практиките за заравяне на отпадъците в земята са основно преразгледани поради по-строги разпоредби за управление на отпадъците, което пък увеличава оперативните разходи. Някои компании се опитват да приложат собствени вътрешни изследвания, за да изградят мерки, които са природосъобразни и екологични. Но е факт, че никоя компания няма да прилага процеси, които не са устойчиви за

тях в дългосрочен план. Ако законодателството ги принуди да направят това, те ще трябва да прехвърлят върху клиентите увеличените производствени разходи.

Предизвикателствата продължават по цялата верига на производствената стойност за управление на обратния логистичен процес. Главните сред тях са:

- Посрещане на потребностите на потребителите: Клиентите искат най-добрата цена и напълно гъвкави и безпроблемни правила за връщане;
- Управление на обема: връщанията в търговията на дребно в САЩ са около 60 милиарда долара годишно;
- Управление на разходите: Управлението на разходите може да представлява до 7%–8% от цената на стоките. Процесът е трудоемък, с много малко автоматизация;
- Управление на данни: Наличието на точни данни е важно, но е много трудно да се получи и управлява съответната информация. Една организация трябва да познава източника на данни, да знае как да ги анализира и да използва външни експерти, ако е възможно;
- Освобождаване от продукта: Познаването на най-доброто място за обработка, унищожаване, спасяване и дори информацията къде да се дари продуктът – са изключително важни. Също толкова важна е и способността за справяне с връщанията на продукта от доставчика, независимо дали е в резултат на дефект или работи с излишък от запаси;
- Спазване на нормативната уредба: От организациите се изисква пълно разбиране на законите, регламентите и процесите за управление на отпадъците, включително корпоративната социална отговорност на компанията;
- Партньорство през целия жизнен цикъл на продукта: Ключово е фирмата да има подходящ партньор през целия жизнен цикъл на продукта. Създаването на силно и единно споразумение с доставчици, съвместно определяне на най-добрия подход, споделяне на разходите и наличието на положителна връзка ще помогне за подобряване на целия процес за всички.

Заключение

Процесът по връщането на продуктите вече се разглежда като цялостен процес, а не като отделни стъпки, включващи обратната логистика, преработката, повторното използване или изхвърляне. Обратните вериги за доставки предоставят редица предимства и изгоди за бизнес организациите. Постига се по-висока обращаемост на активите поради по-добро управление на

запасите от върнати продукти. Обратните вериги допринасят за увеличаване на приходите, реализирани от продажби на вторичния пазар. Спомагат за редуциране на оперативните разходи от повторното използване на възстановени продукти и компоненти. Чрез обратните вериги се предлагат нови продукти на мястото на непродадени или бавнооборотни стоки. Постига се по-висока екологична и корпоративна социална отговорност от страна на компаниите. Обратните вериги за доставки са нещо много повече от неизбежен разход, удовлетворяване на клиентските искания и отговор на нуждата от повече отговорност. Все повече бизнес организации ги оценяват като стратегическа дейност, която подсилва гъвкавостта на цялата верига на доставки.

Литература

[1] Михайлов М., Николова-Алексиева В., (2017). Стандарти, свързани със социалната отговорност, Научни трудове на Съюза на учените в България – Пловдив, Серия А. Обществени науки, изкуство и култура, том IV, стр. 136-139.

[2] Михайлов М., (2018). Особености на управлението на качеството в сферата на услугите. ВУСИ, Пловдив.

[3] Николова-Алексиева, В., (2014). Бизнес диагностика, Изд. „Интелексперт-96“, Пловдив.

[4] Ait-Kadi, D., M. Chouinard, S. Marcotte, D. Riopel. (2012). Sustainable Reverse Logistics Network: Engineering and Management. John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey, USA.

[5] Blackburn, J., V. Guide, G. Souza, L. Van Wassenhove. (2004). Reverse Supply Chains for Commercial Returns. California Management Review, 46(2).

[6] Chouinard, M., S. D'Amours, D. Ait-Kadi. (2005). Integration of Reverse Logistics Activities within a Supply Chain Information System, Computers in Industry, Vol. 56, Issue 1.

[7] Guide, V., L. Van Wassenhove. (2002). The Reverse Supply Chain. Harvard Business Review.

[8] Marisa P. de Brito, Rommert Dekker, Simme Douwe P. Flapper. (2002). Reverse Logistics: A Review of Case Studies, Econometric Institute Report.

[9] Nikolaidis Y. (2013). Quality Management in Reverse Logistics: A Broad Look on Quality Issues and Their Interaction with Closed-Loop Supply Chains, Springer.

[10] Nikolova-Alexieva V., Angelova M. (2018). Opportunities for Raising the Entrepreneurial Culture a Factor for Competitiveness of the Bulgarian Economy, International Journal of Entrepreneurship and Small Business, Volume 1, Issue 1, pp. 196-245.

[11] Nikolova – Alexieva V., Mihova T., (2016). Systematic Comparison of Existing and New Approaches for Monitoring Compliance Rules over Business Processes, International Scientific Journal "SIENCE, BUSINESS, SOCIETY", Year 1, ISSUE 3; Publishers: Scientific technical union of mechanical & National society "Industrial & National Security", pp.50-54.

[12] Rogers D., R. Tibben-Lembke. (1998). Going Backwards: Reverse Logistics Trends and Practices, Reverse Logistics Executive Council.

[13] Skjøtt-Larsen, T., Ph. B., Schary, J. H. Mikkola, H. Kotzab. (2007). Managing the Global Supply Chain, 3rd edition. Copenhagen Business School Press, Denmark.

[14] Surendra M. Gupta, (2019). Reverse Supply Chains: Issues and Analysis, CRC Press.

[15] V. Daniel R. Guide Jr., Luk N. Van Wassenhove. (2002). The Reverse Supply Chain, Harvard Business Review.

[16] Vogt, J., W. Pienaar, P. de Wit. (2002). Business Logistics Management: Theory and Practice. Oxford University Press, Oxford, UK.

[17] Weetman C., (2016). A Circular Economy Handbook for Business and Supply Chains: Repair, Remake, Redesign, Rethink. Kogan Page.

[18] www.gartner.com/it/page.jsp?id=103721

7.

Теоретично изследване и прогноза за развитие на кръговата икономика за някои отрасли в Република България

проф. дпн Сава Гроздев, доц. д-р Любка Ценова

Висше училище по застраховане и финанси

1. КОНЦЕПЦИЯТА ЗА КРЪГОВА ИКОНОМИКА

Концепцията за кръгова икономика (circular economy) се изгражда в противовес на традиционния линеен модел (lenear iconomy), при който се разчита на големи количества достъпни и с ниска стойност материали и източници на енергия. При линейната икономика процесите протичат в следната последователност :

суровини ⇒ продукти ⇒ използване ⇒ изхвърляне.

Кръговата икономика (Circular economy) е модел[51], насочен към удължаване на жизнения цикъл на продуктите, при който процесите протичат в следната поредност:

суровини ⇒ продукти ⇒ използване ⇒ събиране ⇒ рециклиране ⇒ и отново ⇒ суровини ⇒ продукти ⇒ използване ⇒ събиране ⇒ рециклиране и т.н.

[51] По подр. вж. Желязкова, В. Кръгова икономика, финансови аспекти, изд. „Св. Григорий Богослов“, София, 2017, ISBN 978-954-8590-42-6.

При кръговата икономика се формира продукт, който след използване, позволява материалите, от които е съставен да продължават да се употребяват по нов начин. Този процес се повтаря отново и отново, което води до намаляване до минимум на изхвърлянето на отпадъци. Данните за 2018 г. сочат, че само 9% от световната икономика има изцяло кръгов характер и много области се нуждаят от подобряване.[52]

С цел насърчаване въвеждането на кръговата икономика от държавите членки, през декември 2015 г. Европейската комисия (ЕК) приема План за действие[53], който има за цел:

- да стимулира създаването на допълнителни работни места;
- да подпомага растежът на икономиката;
- да насърчава инвестициите;
- да подпомага развитието на въглеродно неутрална и конкурентоспособна икономика чрез ефективно използване на ресурсите и опазване на околната среда.

В Плана за действие е дефинирано, че кръгова е тази икономика „при която стойността на стоките, материалите и ресурсите се запазва възможно най-дълго в икономиката, а генерирането на отпадъци е сведено до минимум“.[54]

С Плана за действие за първи път на ниво ЕС се насърчава прилагането на системен подход по веригите на стойността. С предвидените в него мерки се цели интегриране на принципите на кръговата икономика в производството и потреблението на пластмаси, управлението на водите, продоволствените системи и управлението на специфични потоци от отпадъци.

Постигнатите резултати от прилагане от държавите членки на Плана за действие показват, че преходът към кръговата икономика е помогнал на ЕС да се възстанови и да тръгне по пътя на създаване на нови работни места. През 2016 г. в сектори от значение за кръговата икономика са били заети повече от четири милиона служители[55], което представлява увеличение с 6% в сравнение с 2012 г.

През 2016 г. дейностите в рамките на кръговата икономика като ремонт и поправки на потребителски стоки, повторно им използване или рециклиране, са генерирали добавена стойност в размер на близо 147 милиарда евро и са мобилизирали инвестиции в размер на 17,5

---

[52] http://www.europarl.europa.eu; Circle Economy, *The Circularity Gap Report,* януари 2018 г.

[53] COM (2015) 614. Към момента 54-те мерките от Плана са изпълнени и се планира работата по другите мерки от плана да продължи и след 2019 г.

[54] Вж. COM(2015) 614.

[55] https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=cei_cie010&language=en; COM(2018) 29 final.

милиарда евро. Показателен факт за положителното развитие на икономиката са данните, че за периода 2008–2016 г. рециклирането на битови отпадъци в Европа се е увеличило и делът на рециклираните материали от общото търсене на материали постоянно се повишава. Следва да се отбележи, че рециклираните материали задоволяват под 12% от търсенето на суровини в ЕС. Тези данни сочат, че кръговата икономика създава условия за нови възможности пред бизнеса за създаване на допълнителни работни места, за да се отговори на очакваното търсене, породено от добре функциониращите пазари за вторични суровини.[56]

2. **ИЗГРАЖДАНЕ НА КРЪГОВА ИКОНОМИКА**

Процесът на изграждане на кръговата икономика включва следните основни етапи:

Първи етап: проектиране на продукти и производствени процеси, съобразени с кръговата икономика.

В този етап са предприети мерки на ниво ЕС, които са насочени към екопроектиране и енергийно етикетиране на различни продукти, съобразени с изискванията за ефективно използване на материалите – то се изразява в увеличаване наличността на резервни части, възможността за ремонт и поправки и улесняването на обработката на излезлите от употреба продукти.

Втори етап: предоставяне на повече права за потребителите

На ниво ЕС са предприети действия, насочени към засилване защитата на потребителите срещу неверни твърдения за екологосъобразност и срещу практики, стимулиращи преждевременното излизане от употреба на уреди и съоръжения. ЕК препоръчва това да бъде постигнато посредством създаване на по-добри възможности за индивидуална и колективна правна защита срещу нелоялни търговски практики. [57]

---

[56] Европейска комисия, Impacts of circular economy policies on the labour market, април 2018 г.https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=cei_cie010&language=en.; https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=cei_srm030&plugin=1.;

[57] Европейска комисия, *Behavioural Study on Consumers' Engagement in the Circular Economy*, октомври 2018 г.; Европейската комисия, *Behavioural Study on Consumers' Engagement in the Circular Economy*, октомври 2018 г.; COM (2017) 637 final - 2015/0288 (COD). На 29 януари 2019 г. е постигнато политическо споразумение. По подробно вж. http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-19-742_en.htm.

Трети етап: превръщане на отпадъците в ресурси

В този етап се включват:

- практики, насочени към приемането на нови коефициенти на рециклиране;
- опростяване на изискванията към рециклираните материали и страничните продукти;
- въвеждането на по-строги правила и нови задължения по отношение на разделното събиране на биологични отпадъци, текстилни и опасни отпадъци от домакинства, отпадъци от строителство и разрушения;
- разширяване отговорността на производителите;
- въвеждане на засилени мерки за предотвратяване и управление на отпадъците, включително за морските отпадъци, хранителните отпадъци и продуктите, съдържащи суровини от изключителна важност.

След последното преразглеждане на законодателството за отпадъците от страна на ЕК, до 2030 г. се предвижда 70% от всички отпадъци от опаковки, а до 2035 г. 65% от всички битови отпадъци да бъдат рециклирани, а депонирането им да бъде намалено до 10%. Важно е да се отбележи, че по отношение на България, Гърция, Хърватия, Кипър, Латвия, Литва, Унгария, Малта, Румъния и Словакия се удължава с 5 години срокът за въвеждане на посочените изисквания.

Четвърти етап: затваряне на веригата на оползотворени материали

За този етап ЕК предвижда хармонизирани правила за използване на органични торове, произведени от вторични суровини от странични селскостопански продукти и рециклирани биологични отпадъци. За постигане на тези цели се предвиждат следните мерки:

- приемането на нов Регламент за продуктите за наторяване;
- изграждане на информационна система за суровините;
- постоянен мониторинг върху рециклирането на съответни материали и достъпността на данни в ключови сектори;
- подобряване на законодателството в областта на химикалите, продуктите и отпадъците;
- приемане на специално законодателство за определяне на минимални изисквания към повторно използваната вода за напояване в селското стопанство.[58]

[58] COM/2016/157 — 2016/0084 (COD); http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-6161_en.htm;

Пети етап: системен подход посредством „Стратегията на ЕС за пластмасите в кръговата икономика“

Стратегията на ЕС за пластмасите в кръговата икономика[59] е първата общоевропейска политическа рамка, при която се приема подход, основан на жизнения цикъл в зависимост от специфичността на материалите, за да се интегрират проектирането, използването, повторната употреба и рециклирането на продукти, съобразени с кръговата икономика във веригите на стойността в сектора на пластмасите. Предвиждат се следните мерки в рамките на ЕС:

- забрана на изделия за еднократна употреба, изработени от пластмаси[60] и от разградима при окисляване пластмаса;
- изработване на специалното обозначаване и етикетиране на определени продукти;[61]
- въвеждане на изисквания към бутилките за напитки;[62]
- схеми за разширена отговорност на производителите за покриване на разходите по почистване на отпадъците за продукти като филтри за тютюн и и риболовни уреди;
- мерки за намаляване на пластмасовите отпадъци от кораби, чрез въвеждане на единна такса за отпадъци от кораби;
- подобряване на изискванията за докладване за изгубени риболовни уреди и подобрени задължения за маркирането и контрола на риболовните уреди при любителския риболов.

3. МЕРКИ ЗА УСКОРЯВАНЕ НА ПРЕХОДА КЪМ КРЪГОВА ИКОНОМИКА

---

http://rmis.jrc.ec.europa.eu/.;http://rmis.jrc.ec.europa.eu/?page=contributions-of-h2020-projects-236032.;

COM(2018) 32; COM(2018) 337 final — 2018/0169 (COD); COM(2018) 29 final;

http://rmis.jrc.ec.europa.eu/?page=contributions-of-h2020-projects-236032.;

https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=cei_cie010&language=en.

[59] COM(2018) 28.

[60] Имат се предвид: пластмасови прибори за хранене, чинии, бъркалки за напитки, пръчици за балони, сламки, съдове за храни и напитки и чаши за напитки, направени от експандиран полистирен, и клечки за уши, изработени от пластмаса.

[61] Санитарно-хигиенни изделия, мокри кърпички, чаши за напитки и тютюневи изделия с филтри.

[62] Целта е: до 2030 г. в бутилките за напитки да има дял от 30% рециклирана пластмаса; до 2025 г. - в бутилките от PET 25% рециклирана пластмаса, както и целта за 90% разделно събиране на пластмасови бутилки до 2029 г. и въвеждането на изисквания за проектирането на продуктите, според които капачките трябва да са прикрепени към бутилките;

Основните мерки за ускоряване на прехода към кръгова икономика, които ЕК предвижда, са насочени към поощряване на инвестирането в иновации. ЕК към момента е заделила публични средства в размер на 10 милиарда евро за финансиране на следните програми:[63]

- 1,4 милиарда евро по програма „Хоризонт 2020“;
- 7,1 млрд. евро в рамките на политиката на сближаване (1,8 млрд. евро за внедряването на екоиновационни технологии от МСП и 5,3 млрд. евро за подкрепа на изпълнението на законодателството на ЕС относно отпадъците); значителна подкрепа е възможна и в рамките на интелигентната специализация за пазарно ориентирани иновации и внедряване;[64]
- 2,1 млрд. евро чрез инструменти за финансиране, какъвто е Европейският фонд за стратегически инвестиции[65] и InnovFin;[66]
- 100 млн. евро в рамките на LIFE[67] в проекти, които допринасят за кръговата икономика.

Предложението на ЕК е развитието на кръговата икономика да остане един от стълбовете на политиката на сближаване и през програмния период 2021–2027 г. В предложението на Комисията за нов Европейски фонд за регионално развитие и Кохезионен фонд[68] се анонсира приоритет на кръговата икономика в рамките на усилията на ЕС за постигане на по-екологосъобразна и по-интелигентна Европа, докато в съответствие с йерархията на отпадъците се изключват инвестиции в депа и съоръжения за третиране на остатъчни отпадъци.

4. **КРЪГОВАТА ИКОНОМИКА В БЪЛГАРИЯ**

---

[63] COM (2019) 190 firnal, Brussels, 4.3.2019 г.

[64] Пак там.

[65] Европейският фонд за стратегически инвестиции – ЕФСИ – е централен стълб на Плана за инвестиции за Европа. Неговата цел е да бъдат взети мерки във връзка с липсата на доверие и инвестиции, до които се стигна в резултат от икономическата и финансова криза, и да бъде използвана ликвидността, която е на разположение на финансови институции, корпорации и физически лица в момент, когато публичните ресурси са оскъдни; по-подробно. вж. https://ec.europa.eu/commission/priorities/jobs-growth-and-investment/investment-plan-europe-juncker-plan/european-fund-strategic-investments-efsi_bg

[66] InnovFin е форма за финансиране от страна на ЕС на иноватори в лицето на малки и средни предприятия.Това е съвместна инициатива на Европейската инвестиционна банка, Европейския Инвестиционен фонд и ЕК в рамките на програма „Хоризонт 2020“; по-подробно вж. http://www.mi.government.bg/bg/pages/programa-innovfin--274.html

[67] Програма LIFE на ЕС е създадане за финансиране за проекти за опазване на околната среда и природата; по-подробно вж. http://www.life-bulgaria.bg/

[68] COM(2018)372 final - 2018/0197 (COD).

В публикуваните ежегодни Прегледи на ЕК за България от 2016 г. насам, относно изпълнението на политиките в областта на околната среда се посочва, че „в страната (б.м. – България) не съществува всеобхватна програма относно политиката в областта на кръговата икономика като цяло“.[69]

По отношение изпълнението от страна на България на показателите от рамката за мониторинг на кръговата икономика на ниво ЕС, се посочва, че:

- делът на кръговото (вторичното) използване на материалите в България е в рамките на 4,3% (което е значително под средния за ЕС процент – 11,7%);
- по отношение на броя на заетите в кръговата икономика, България е постигнала 1,76% от общата заетост, което я нарежда в средното равнище за ЕС. За сравнение в ЕС средният дял е 1,73%;[70]
- по отношение на показателя производителност на ресурсите (степен на ефективност на икономиката при използване на материалните ресурси за създаване на богатство), за България за 2017 г. той е бил 0,30 EUR/kg в сравнение със средната стойност за ЕС от 2,04 EUR/kg.[71]

Заключението на ЕК и за 2019 г. е, че производителността на ресурсите в България остава сред най-ниските в ЕС наред с тези за Естония и Румъния.[72]

5. ПРЕПОРЪКИ НА ЕК КЪМ БЪЛГАРИЯ

За ускоряване на прехода към кръгова икономика ЕК препоръчва на България да предприеме следните мерки:

- Да се приемат административни и законодателни мерки, насочени към укрепване рамката на политиката във всички икономически сектори: чрез икономия на вода и енергия, намаляване на отпадъците, рециклиране на материали и/или развиване на пазара на вторични суровини;
- Да се въведат нови политики, включително икономически инструменти, насочени към предотвратяването на отпадъците и повишаване привлекателността на

[69] ЕК, Пакет за кръговата икономика от 2018 г.; COM (2018) 29; SWD(2019) 113 final, Брюксел, 4.4.2019 г.

[70] Данните са за 2016 г.

[71] По подробно вж. SWD (2019) 113 final, Брюксел, 4.4.2019 г.

[72] Европейска комисия, Производителност на ресурсите.

тяхното повторно използване и рециклиране; и/или да се прилагат вече въведени политики;

- Да се постави акцент върху изпълнението на задължението за разделно събиране на отпадъците, за да се повиши процентът на рециклиране, включително на събирането на биологичните отпадъци;
- Да се разработят и да се прилагат минимални стандарти за услуги и/или програми за подкрепа на общините;
- Да се закрият и да се рехабилитират приоритетно депата, които не отговарят на изискванията.[73]

6. ОЦЕНКА НА ЕК ЗА МЕРКИ, ПРЕДПРИЕТИ ОТ БЪЛГАРИЯ В ОБЛАСТТА НА ОКОЛНАТА СРЕДА

В докладите на ЕК се посочва, че мерките, които България е предприела в изпълнение на политиката на ЕС за въвеждане **на кръговата икономика в областта на околната среда**, се изразяват основно в заплащане на данъци и такси, свързани с екологията. От документите е видно, че ЕС одобрява и подкрепя прилагането на тези инструменти, защото те предоставят гъвкави и рентабилни средства за укрепване на принципа "замърсителят плаща", и са насочени към постигане целите на политиката на ЕС в областта на околната среда[74].

В анализите на ЕК се отбелязва, че финансовите стимули, данъците и другите икономически инструменти представляват ефективен и ефикасен начин за постигане на целите на политиката в областта на околната среда. Прилагането на тези инструменти се насърчава от мерките, предвидени в **Плана за действие за кръговата икономик**а.[75]

ЕК посочва, че през 2016 г. приходите в бюджета на България от събрани данъци е в размер на 1,334 млрд. евро в сравнение с 2007 г., когато приходите в бюджета от екоданъци е около 1 млрд. евро, т.е. изтъква се, че се наблюдава ръст в размер на 334 млн. евро в рамките на 10 години в постъпленията в държавния бюджет на България от екоданъци.

В документите на ЕК се посочва, че приходите в бюджета на България от екологичните данъци остават малко по-високи от средните за ЕС. За 2017 г. екологичните данъци представляват 2,68% от БВП (при средна стойност за ЕС 2,4%), като само делът на приходите от енергийни данъци е 2,31% от БВП (при средна стойност за ЕС 1,84%). За сравнение ЕК

---

[73] По подробно вж.COM(2019) 149 final, Брюксел, 4.4.2019 г.

[74] https://www.dnes.bg/obshtestvo/2018/02/01/bylgariia-v-cheloto-v-es-po-visoki-ekologichni-danyci.366759

[75] Вж. доклад за България, Брюксел, 4.4.2019 г .SWD(2019) 113 final

посочва, че през същата 2017 г., приходите в бюджета на България от екологични данъци са възлизали на 9,07% от общите приходи от данъци и вноски за социално осигуряване (спрямо средно равнище на аналогични приходи за ЕС от 5,97%).

ЕК отбелязва, че тенденцията за 2017 г. към увеличаване на дела на екологичните данъци в приходната част на бюджетите на някои от държавите членки следва същите тенденции, установени за България. Водещо място заема Латвия, която регистрира най-голям дял от екологични данъци в бюджета си за 2017 г., в размер на 11,7%. На следващо място е Словения в бюджета, на която делът от постъпления от екологични данъци е в размер на 10,6%. Следват Гърция с 9,8%, Хърватия с 9,3% , Румъния с 9%.

През същата 2017 г. най-ниски дялове в бюджетните приходи от екологични данъци са регистрирани в Люксембург – 4,6%, в Германия – 4,8%, във Франция – 4,9%, в Белгия и Швеция – по 5% . Това са държави членки, в които Планът за действие за кръговата икономика на ЕС се изпълнява в най-висока степен.

7. ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРИХОДИТЕ ОТ ЕКОЛОГИЧНИ ДАНЪЦИ В БЮДЖЕТА НА БЪЛГАРИЯ

Както вече бе посочено по-горе, успехите на България от прилагане на мерките, предвидени в Плана за действие за кръговата икономика на ЕС, са постигнати основно в областта на опазване на околната среда. За да се проследи резултатът от прилагане на Плана за действие за кръговата икономика на ЕС в България, ще бъде направен анализ на постъпилите в приходната част на бюджета екологични данъци за периода 2010 –2016 г. и ще бъдат направени прогнози за очакваното постъпление в бюджета за 2019 г.

За по-голяма пълнота на анализа, постъпленията в приходната част на бюджета на България ще бъде разгледани от няколко различни критерия:

- от гледна точка на общо платени екологични данъци, свързани с опазване на околната среда;
- от гледна точка на постъпления от екологични данъци от водещи сектори в икономиката;
- от гледна точка на постъпления в бюджета по категории данъци.

Анализът се основава на официални данни на Националния статистически институт за статистическата област „Екологични данъци“[76] за периода 2010 г. - 2016 г.

[76] Национален статистически институт, Екологични данъци
http://www.nsi.bg/bg/content/13750/%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0

8.ОБЩО ПЛАТЕНИ ЕКОЛОГИЧНИ ДАНЪЦИ, СВЪРЗАНИ С ОПАЗВАНЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА

Данните за приходите в бюджета на България от **общо платени екологични данъци**, които са обобщени в Графика и таблица № 1 по-долу, показват движение във възходящ тренд на постъплението от екологични данъци в бюджета на България за периода 2010–2016 г. Прогнозата също така предвижда запазване на постъпления от тези приходи и за 2019 г.

%B8/%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8-%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%8A%D1%86%D0%B8

Уравнение на тренда: $y = 91{,}727x + 1944{,}1$

Години	Общо платени данъци за околната среда (Общо по години)
2010	**2056,64**
2011	**2166,35**
2012	**2189,28**
2013	**2297,29**
2014	**2284,03**
2015	**2573,62**
2016	**2609,66**
Прогноза 2019	**2861,37**

9. ПОСТЪПЛЕНИЯ ОТ ЕКОЛОГИЧНИ ДАНЪЦИ ОТ ВОДЕЩИТЕ СЕКТОРИ В ИКОНОМИКАТА

Изследването на данъчните постъпления от екологични данъци по този критерий, ще бъде разгледано за прецизност от различни гледни точки, в зависимост от приходоизточника на разглежданите данъци. В тази връзка следва да се отбележи, че анализът ще обхване:

⇒ постъпления от екологични данъци общо за сектора;

⇒ постъпления от екологични данъци по отрасли.

9.1. Постъпления от екологични данъци общо за сектора

В Графика и таблица № 2 отразяващи постъпленията на приходите от екологични данъци от **водещите сектори в икономиката** и е видно, че тенденцията за постъпления в бюджета показва колебание и неравномерност. Наблюдават се спадове през 2012 г., 2014 г. и 2016 г. и подем през 2011 г., 2013 г. и 2015 г.

В прогнозата за 2019 г. се посочва очакване за увеличение на приходите в бюджета от екологични данъци ,постъпващи от индустрията като цяло.

Графика и таблица № 2

Уравнение на тренда: $y = 13{,}439x + 416{,}92$

Години	Общо Индустрия (Общо по години)
2010	357,01
2011	491,95
2012	457,61
2013	516,87
2014	500,08
2015	524,93
2016	446,31
Прогноза 2019	**551,31**

9.2. Постъпления от екологични данъци по отрасли

За пълнота на изследването се анализират постъпленията от екологични данъци в отделни сектори на икономиката, каквито са добивната промишленост и селското, горско и рибно стопанство.

а) Постъпления от екологични данъци ***от добивната промишленост***

Анализът на общото постъпление на екологични данъци **от добивната промишленост** показва тенденция на понижаване на постъпленията в бюджета, с прогноза това да се запази и през 2019 г. От данните може да се направи изводът, че в този сектор на икономиката са направени промени в производствения цикъл, водещи до намаляване количеството на отпадъците, вторичните и вредни продукти, подлежащи на изхвърляне в околната среда, за които се заплащат екологични данъци.

Графика и таблица № 3

Уравнение на тренда: $y = -2,7279x + 55,675$

Години	Добивна промишленост (Общо по години)
2010	46,52
2011	56,76
2012	46,37
2013	48,81
2014	41,37
2015	38,84
2016	34,67
Прогноза 2019	**28,396**

б) Постъпления от екологични данъци ***от селското, горско и рибно стопанство***

Анализът на постъпленията от екологични данъци в бюджета на България **от селското, горско и рибно стопанство** показва обща тенденция на **увеличение на постъпленията** през годините, с отклонение през 2014 г. и 2016 г., което впоследствие е преодоляно. Но според прогнозата за 2019 г., се очаква отново увеличение на постъпленията от екологични данъци в този сектор (вж. Графика и таблица № 4). Изводът, който може да бъде направен е, че в сектора трябва да бъдат предприети промени в производствения цикъл, насочени към все по-пълно оползотворяване на отпадъчните продукти, което ще доведе до намаляване дела на заплащаните екологични данъци от сектора в бюджета.

Графика и таблица № 4

Уравнение на тренда: $y = 1{,}9447x + 109{,}03$

Години	Селско, горско и рибно стопанство (Общо по години)
2010	109,21
2011	110,45
2012	114,86
2013	122,98
2014	118,77
2015	125,06
2016	116,32
Прогноза 2019	**128,477**

10. ПОСТЪПЛЕНИЯ В БЮДЖЕТА РАЗПРЕДЕЛЕНИ ПО КАТЕГОРИИ ДАНЪЦИ

Цялостна картина за приходите от екологични данъци в бюджета на България следва да бъде допълнена, с анализ на данните за постъпленията в бюджета по отделни категории данъци.

Според Плана за действие за кръговата икономика на ЕС в бюджетите на държавите членки, постъпват приходи от четири категории екологични данъци, които се събират от различни приходоизточници. ЕК е подразделила екологичните данъци, които наблюдава и отчита на следните четири групи:

⇒ екологични данъци от транспорт /внос или продажба на МПС, регистрация на МПС и др./;

⇒ екологични данъци от енергия /всички видове горива за транспорта/;

⇒ екологични данъци от замърсяване на околната среда;

⇒ екологични данъци от облагане ползването на ресурси.

10.1. Постъпления от екологични данъци и такси от облагане на транспорт

а) Обвързаност на транспортните данъци и такси

Транспортните данъци и такси са обвързани от факта на притежаването и използването на моторни превозни средства, към които се отнасят и други видове транспортно оборудване като самолети и кораби. В групата на транспортните данъци се включват и пътните данъци, както и услугите, свързани с транспорта. Транспортните данъци могат да бъдат еднократни, свързани с вноса или с продажбата на оборудването, или повтарящи се данъци, като например годишният пътен данък.

Българското законодателство различава следните данъци и такси, които се събират от транспорт (за притежаване на транспортни средства):

- данък върху превозните средства (МПС);
- данък върху корабите, вписани в регистрите на българските пристанища;
- данък върху въздухоплавателните средства, вписани в държавния регистър на България за гражданските въздухоплавателни средства;
- данък върху нетния тонаж на корабите, дължим по Закона за корпоративното подоходно облагане.

Към събираните такси, свързани с транспорта се отнасят:

- такса при регистрация на пътни превозни средства;
- пътна такса (винетка) - закупени в България.

Данните от постъпленията в бюджета на приходи от транспортни данъци в бюджета на България са показани на Графики и таблици № 5, 6, 7 и 8.

За по-голяма точност на изследването анализът на постъпленията в бюджета от екологични данъци и такси, обвързани от притежанието на МПС, са разгледани и според следните под критерии:

- Приходи в бюджета от **общо платени** данъци и такси за транспорт (Графика и таблица № 5).
- Приходи от данъци и такси за транспорт, платени общо **от индустрията** (Графика и таблица № 6).
- Приходи от данъци и такси за транспорт, платени общо **от добивната промишленост** (Графика и таблица № 7).
- Приходи от данъци и такси за транспорт, платени общо **от селското, горско и рибно стопанство** (Графика и таблица № 8).

б) Приходи от общо платени данъци и такси за транспорт в бюджета

Анализът на данните за общо платени данъци и такси за транспорта, отразени в Графика и таблица № 5, показва, че е налице растяща тенденция към увеличение дела от постъпления от този вид данъци и такси в бюджета. Тенденцията се запазва и в посочена прогноза за размерът на постъпленията от тях за 2019 г. Изводът, който може да се направи, е, че в сектора „Транспортни средства“ не са предприети достатъчно подходящи мерки за опазване на околната среда от вредни газове, емисии и отпадъци от горивата, които се използват в превозните средства.

Графика и таблица № 5

Уравнение на тренда: $y = 19{,}34x + 148{,}04$

Години	Общо платени данъци за околната среда (Данъци и такси за транспорт)
2010	**187,40**
2011	**175,88**
2012	**203,45**
2013	**215,73**
2014	**236,99**
2015	**253,09**
2016	**305,25**
Прогноза 2019	**341,44**

в) Приходи от данъци и такси за транспорт, платени общо от индустрията

Анализът на данните, отразени в Графика и таблица № 6, отнасящи се до приходите от данъци и такси за транспорт, които са постъпили **общо от индустрията,** разкрива неравномерност през годините, изразяваща се в спадове и пикове през годините. Тенденцията за 2019 г. посочва навлизането в период на спад на постъпленията от тези данъци и такси.

Графика и таблица № 6

Уравнение на тренда: $y = -0{,}1661x + 27{,}73$

Години	Общо Индустрия (Данъци и такси за транспорт)
2010	34,35
2011	21,69
2012	26,55
2013	23,09
2014	27,99
2015	27,03
2016	28,77
Прогноза 2019	**26,069**

г) Приходи от данъци и такси за транспорт, платени общо от добивната промишленост

Анализът на данните, отразени в Графика и таблица № 7, отнасящи се до приходите от данъци и такси за транспорт, които са постъпили **от добивната промишленост**, предоставя информация за запазване на общата тенденция към слабо, но постоянно увеличение през годините на приходите. Тенденцията посочва очаквано слабо повишение на приходите от тези данъци и такси в сектора.

Графика и таблица № 7

Уравнение на тренда: $y = 0{,}0169x + 0{,}7588$

Години	Добивна промишленост (Данъци и такси за транспорт)
2010	0,88
2011	0,58
2012	0,74
2013	1,20
2014	0,66
2015	0,83
2016	0,90
Прогноза 2019	**0,9278**

д) Приходи от данъци и такси за транспорт, платени общо от селското, горско и рибно стопанство

Анализът на данните за постъпления в бюджета на събрани данъците и такси за транспорт **от селско, горско и рибно стопанство** сочат постоянно растящо увеличение през годините (стръмна графика), което сочи, че мерките за опазване на околната среда от вредни газове, емисии и отпадъци от горивата на превозни средства в областта на селското стопанство не постигат очаквания резултат и трябва да бъдат положени усилия за въвеждане на съвременни природоопазващи мерки за почвата, водите и отпадъците от селското, горско и рибно стопанство. **Наблюдава се** неравномерност на постъпленията, с тенденция към леко намаление през 2019 г. в сравнение с постъпленията през 2016 г.

Графика и таблица № 8

Уравнение на тренда: $y = 0{,}1905x + 3{,}1874$

Години	Селско, горско и рибно стопанство (Данъци и такси за транспорт)
2010	4,41
2011	3,06
2012	3,90
2013	2,43
2014	4,34
2015	4,24
2016	5,26
Прогноза 2019	**5,0924**

10.2. *Постъпления в бюджета от енергийни данъци и такси*

а) Обвързаност на транспортните данъци и такси от горивата

В групата на **енергийните данъци** се включват данъците върху петрола, дизеловото гориво и другите транспортни горива, независимо от предназначението им за транспортни или за стационарни цели. Сред основните енергийни продукти за транспортни цели са петролът и дизелът. Енергийните продукти за стационарна употреба включват петролните горива, природен газ, въглища и електричество, както и данъците върху въглеродния диоксид (CO2)[77].

Данните от постъпленията в бюджета на приходи от енергийни данъци в България са отразени в Графики и таблици № 9,10,11 и 12.

Анализът на постъпленията в бюджета от енергийни данъци са разгледани отново в сравнителен план като:

- Приходи от **общо платени** енергийни данъци (Графика и таблица № 9);
- Приходи от платени енергийни данъци **общо от индустрията** (Графика и таблица №10);
- Приходи от енергийни данъци , платени общо от **добивната промишленост** (Графика и таблица № 11);
- Приходи от енергийни данъци, платени общо **от селското, горско и рибно стопанство** (Графика и таблица № 12)=

б) **Приходи в бюджета от общо платени енергийни данъци**

Анализът на данните от Графика и таблица № 9 за **общо платени** енергийни данъци показва, че е налице растяща тенденция към увеличение на дела от постъпления от този вид бюджетни приходи. Тенденцията се запазва и в прогнозата за 2019 г. Изводът, който може да се направи, е, че в сектора „енергийни данъци“ съществува необходимостта от въвеждане на допълнителни мерки и нови изисквания към потребителите, които да бъдат насочени към стимулиране на опазването на околната среда при употребата на горива, въглища и електричество, свързани пряко и с промените на климата.

[77] Като данъчна база за емисиите на въглеродния двуокис (CO2) се използват приходите от издаването на разрешителни за емисии по Европейска схема за търговия с емисии на парникови газове, регистрирани като данъци в национални сметки.

Графика и таблица № 9

Уравнение на тренда: $y = 71{,}485\,x + 1741$

Години	Общо платени данъци за околната среда (Енергийни данъци и такси)
2010	**1812,62**
2011	**1922,06**
2012	**1946,30**
2013	**2019,30**
2014	**1987,15**
2015	**2260,63**
2016	**2240,48**
Прогноза 2019	**2455,85**

в) **Приходи от енергийни данъци и такси постъпили общо от индустрията**

Анализът на данните показва скокообразно движение на приходите в бюджета от тези данъци, изразяващо се в последователно увеличение, последвано от намаление и ново увеличение и

намаление, което за 2016 г. е доста рязко изразено. Прогнозата за приходите от енергийни данъци за 2019 г. е отново за значително увеличение на постъплението. Изводът, който може да се направи, е, че се предприемат хаотични мерки, които като цяло не водят до постоянна и стабилна политика, която да бъде насочена към подобряване на екологосъобразно потребление на енергия.

Графика и таблица № 10

Уравнение на тренда: $y = 12{,}892x + 351{,}34$

Години	Общо Индустрия (Енергийни данъци и такси)
2010	285,73
2011	421,83
2012	404,50
2013	446,13
2014	431,55
2015	457,08
2016	373,54
Прогноза 2019	**480,26**

г) **Приходи от енергийни данъци и такси, постъпили от добивната индустрия**

Данните, които отразяват Графика и таблица №11 разкриват тенденция към постоянно и трайно намаляване на постъпления в бюджета, поради предприети защитни мерки за опазване на околната среда от потребителите в добивната индустрия, които водят до намаляване на размера на заплащаните енергийни данъци. Тенденцията се запазва и в прогнозата за 2019 г.

Графиката и таблица №11

Уравнение на тренда: $y = -1{,}2414x + 43{,}333$

Години	Добивна промишленост (Енергийни данъци и такси)
2010	37,87
2011	44,71
2012	38,44
2013	42,49
2014	35,90
2015	36,71
2016	32,46
Прогноза 2019	**30,919**

д) Приходи от енергийни данъци и такси постъпили от селското, горско и рибно стопанство

Анализът на данните в Графика и таблица № 12 сочат периоди на намаление и периоди на увеличение на постъпленията, което показва неравномерност в постъпленията и неравномерност на разпределяне на данъчната тежест. Тенденцията е за увеличение на приходите от енергийни данъци и такси за 2019 г. Тези показатели позволяват да се направи изводът, че в този сектор на икономиката не са въведени подходящи енергоспестяващи мерки.

Графика и таблица № 12

Уравнение на тренда: $y = 1,849x + 105,03$

Години	Селско, горско и рибно стопанство (Енергийни данъци и такси)
2010	104,18
2011	106,46
2012	110,42
2013	120,36
2014	114,22
2015	120,57
2016	110,76
Прогноза 2019	**123,52**

10.3. Постъпления в бюджета от данъци и такси върху замърсяването

а) Определеност на транспортните данъци и такси

Данъците и таксите върху замърсяването се определят върху измерените или изчислени емисии във въздуха и във водата, както и за управление на отпадъците и шума.

В България се заплащат основно такси за замърсяване на околната среда, които са предвидени в отделни специални закони, уреждащи съответната правна материя. Към тях се отнасят:

- такси за замърсяване на водите, определени по основание и размер в Закона за водите;
- продуктова такса, предвидена в Закона за управление на отпадъците;
- такса за битови отпадъци, регламентирана в Закона за местните данъци и такси.

Данните от постъпленията в бюджета на приходи от такси върху замърсяването в бюджета на България са показани на графики и таблици № 13, 14, 15 и 16.

За по-голяма точност на изследването анализът на постъпленията в бюджета от таксите върху замърсяването са разгледани и според посочените вече под критерии:

- Приходи от **общо платени** такси върху замърсяването в бюджета (Графика и таблица № 13);
- Приходи от такси върху замърсяването, платени общо **от индустрията** (Графика и таблица № 14);
- Приходи от такси върху замърсяването, платени общо **от добивната промишленост** (Графика и таблица № 15);
- Приходи от такси върху замърсяването платени общо **от селското, горско и рибно стопанство** (Графика и таблица № 16).

б) Приходи от общо платени такси върху замърсяването в бюджета

Анализът на данните за общо платени такси върху замърсяването, отразени в Графика и таблица № 13q показват, че е налице тенденция към ежегодно завишаване на техния размер. Това е видно и в прогнозата за размера на такси върху замърсяването за 2019 г.

Ежегодното завишаване на приходите в бюджета от такси върху замърсяването показват, че предприетите мерки за ограничаване на замърсяването от страна на потребителите не постигат очакваните резултати за усилия, насочени към опазване на околната среда. Очевидно за лицата, които са задължени да заплащат такси върху замърсяването, няма достатъчно на брой правни и икономически стимули, предвидени от държавата, което да ги мотивира за въвеждане на нови чисти технологии в производствения цикъл.

Графика и таблица № 13

Уравнение на тренда: $y = 0{,}5901x + 13{,}391$

Години	Общо платени данъци за околната среда (Данъци и такси за замърсяване на околната среда)
2010	**18,16**
2011	**16,31**
2012	**4,65**
2013	**17,18**
2014	**17,97**
2015	**17,66**
2016	**18,32**
Прогноза 2019	**19,292**

в) Приходи от такси върху замърсяването, платени общо от индустрията

Анализът на данните, посочени в Графика и таблица № 14, които отразяват бюджетните постъпления от такси върху замърсяването, платени общо от индустрията, се наблюдава неравномерност в бюджетните постъпления, с тенденция към слабо намаляване на приходите от този приходоизточник. Тази тенденция се запазва и в прогнозата за 2019 г., като данните дават основание да се приеме, че е започнал процес на обновяване на мощностите, ангажирани с производство, което замърсява околната среда , но все още има много какво да направи в този сектор.

Графика и таблица № 14

Уравнение на тренда: $y = -0{,}044x + 8{,}11$

Години	Общо Индустрия (Данъци и такси за замърсяване на околната среда)
2010	9,69
2011	8,61
2012	2,44
2013	10,88
2014	8,30
2015	7,66
2016	7,96
Прогноза 2019	**7,67**

г) Приходи от такси върху замърсяването, платени общо от добивната промишленост

а Графика и таблица № 15 е видна неравномерна тенденция към намаляване на постъпления в бюджета, от таксите върху замърсяването, което отразява подобрен екологичен контрол и внимание за опазване на околната среда от страна на държавата и завишена отговорност на притежателите на производствени мощности. Прогнозата за 2019 г. предвижда слабо повишаване на размера на постъпленията в бюджета от този вид данъци и такси.

Графика и таблица № 15

Уравнение на тренда: $y = -0{,}0038x + 0{,}1297$

Години	Добивна промишленост (Данъци и такси за замърсяване на околната среда)
2010	0,13
2011	0,12
2012	0,04
2013	0,19
2014	0,15
2015	0,10
2016	0,08
Прогноза 2019	**0,0917**

д) Приходи от такси върху замърсяването, платени общо селското, горско и рибно стопанство

Приходите от данъци и таксите върху замърсяването, постъпили от **селското, горско и рибно стопанство и** отразени на Графика и таблица № 16, разкриват тенденция към постоянно намаление, което е свързано с прилагане на нови технологии и прогресивни методи за опазване от замърсяване на терените, на които се развиват селски, горски и рибни стопанства. Може да се приеме, че принципите в постоянното намаление, посочено и в прогнозата за 2019 г., са свързани с въвеждане на подходящи мерки за опазване на околната среда.

Графика и таблица № 16

Уравнение на тренда: $y = -0{,}0042x + 0{,}076$

Години	Селско, горско и рибно стопанство (Данъци и такси за замърсяване на околната среда)
2010	0,09
2011	0,09
2012	0,03
2013	0,03
2014	0,08
2015	0,06
2016	0,05
Прогноза 2019	**0,034**

10.4. Постъпления в бюджета от данъци и такси върху ресурсите

а) Обвързаност на данъците и таксите върху ресурсите

Данъците и таксите върху ресурсите са свързани с водовземането, лова и риболова, добива на кариерни материали (чакъл и пясък) и други природни ресурси, използвани за стопански цели.

В България нормативно е предвидено да се заплащат само такси за ползване на изброените ресурси. Размерът, видът и основанието за заплащането на тези такси са посочени в отделните закони. Предвидени са следните видове такси:

- Такси, предвидени по Закона за защитените територии (без лечебни растения)
- Такси за ползване на водни ресурси - за водовземане; за

ползване на воден обект за наносни отложения от повърхностните води;

- Такси за добив на кариерни материали;
- Такси за ползване на горите (без лечебни растения);
- Такси, предвидени в Закона за лечебните растения;
- Таксите, посочени в Закона за рибарство и аквакултури.

  Данните от постъпленията в бюджета на приходи от такси върху ресурсите, са отразени в Графики и таблици № 17, 18, 19 и 20.

За по-голяма точност на изследването, анализът на постъпленията в бюджета от таксите върху замърсяването са разгледани и според посочените вече подкритерии:

- Приходи от **общо платени** такси върху ресурсите (Графика и таблица № 17);
- Приходи от такси върху ресурсите, платени общо **от индустрията** (Графика и таблица № 18);
- Приходи от такси върху ресурсите, платени общо **от добивната промишленост** (Графика и таблица № 19);
- Приходи от такси върху ресурсите, платени общо **от селското, горско и рибно стопанство (**Графика и таблица № 20).

б) Приходи в бюджета от общо платени такси върху ресурсите

Данните от анализа на общите приходи от такси за ползването на ресурси, отразени в Графика и таблица № 17, разкриват равномерност на постъпленията със слабо изразена тенденция към увеличаване на приходите от този приходоизточник. Тази тенденция се запазва и в прогнозата за

2019 г. Изводът, който може да бъде направен, е наличие на стабилна правна уреда, стимулираща въвеждането на мерки, които да щадят ползването на ресурсите в страната.

Графика и таблица № 17

Уравнение на тренда: $y = 0{,}3123x + 42{,}646$

Години	Общо платени данъци за околната среда (Данъци и такси за ползване на ресурси)
2010	**38,45**
2011	**52,11**
2012	**34,87**
2013	**45,08**
2014	**41,92**
2015	**42,24**
2016	**45,60**
Прогноза 2019	**45,769**

в) Приходи в бюджета от общо платени такси върху ресурсите от индустрията

Анализът, произтичащ от Графика № 18, разкрива тенденция към плавно и равномерно повишаване на постъпленията от такси върху ресурсите. Прогнозата за 2019 г. посочва леко повишаване на приходите от тези такси. Изводът, който може да бъде направен, е, че индустрията като цяло продължава да прилага недотам нови щадящи методи и технологии при ползване на природните ресурси на страната и не полага достатъчно грижи всичко от ресурсите да бъде използвано за нови материали, производства, суровини или стоки за потребление.

Графика и таблица № 18

Уравнение на тренда: $y = 0,7572x + 29,742$

Години	Общо Индустрия (Данъци и такси за ползване на ресурси)
2010	27,23
2011	39,83
2012	24,12
2013	36,77
2014	32,24
2015	33,16
2016	36,04
Прогноза 2019	**37,314**

г) Приходи в бюджета от общо платени такси върху ресурсите от добивната промишленост

Данните, видни от Графика и таблица № 19, отнасящи се до представяне на обобщени данни за постъпленията в бюджета на приходи от такси върху ресурсите, които са платени от добиваната промишленост, разкриват трайно установена тенденция към намаление на дължимите такси, което се запазва и в прогнозата за 2019 г. Може да се направи изводът, че са въведени технологии, които водят до намаляване на задълженията по посочените такси. За съжаление, намаляване на приходите в бюджета от тази група такси може да се дължи и на намаляване на запасите от природи суровини и дори за тяхното изчерпване поради лошо и безмилостно експлоатиране през годините. Тези причини обаче не са предмет на настоящото изследване.

Графика и таблица № 19

Уравнение на тренда: $y = -1,4996x + 11,453$

Години	Добивна промишленост (Данъци и такси за ползване на ресурси)
2010	7,64
2011	11,35
2012	7,14
2013	4,93
2014	4,67
2015	1,20
2016	1,24
Прогноза 2019	**0,1**

д) Приходи в бюджета от общо платени такси върху ресурсите от селското, горско и рибно стопанство

Данните, отразени в Графика и таблица № 20 разкриват постоянно поддържана тенденция към намаление на постъпленията през годините на приходи от такси върху ресурсите. Такава е и прогнозата за 2019 г. Може да се посочи, че причината е развитието на модерни, екологично съобразни, високотехнологични селски, горски и рибни стопанства, с помощта на получените европейски средства.

Графика и таблица № 20

Уравнение на тренда: $y = -0{,}0906x + 0{,}7376$

Години	Селско, горско и рибно стопанство (Данъци и такси за ползване на ресурси)
2010	0,53
2011	0,84
2012	0,52
2013	0,17
2014	0,13
2015	0,20
2016	0,24
Прогноза 2019	**0,1**

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От направеното изследване може да се направи изводът, че кръговата икономика е необратима глобална тенденция. За постигане на заложените резултати е нужно още много да се работи както в България, така и на ниво ЕС и в света. За целта в документа за размисъл на ЕС, озаглавен „Към устойчива Европа до 2030 г.“[78], е посочено, че кръговата икономика следва да се превърне в гръбнака на промишлената стратегия на ЕС, за разработване на нови области и сектори възможно най-широко. За целта в този процес трябва да участват както потребителите, които да имат право да направят информиран избор, така и публичният сектор, който да увеличи усилията за въвеждане на нови технологии, методи и идеи.

Изкуственият интелект и цифровизацията [79] имат потенциала да оптимизират използването на енергия и ресурси и да предоставят информация в подкрепа на кръгови бизнес модели и избора на отговорно потребление. Кръговата цифрова икономика обаче трябва да има положително нетно въздействие върху ресурсите и да преодолява значителни предизвикателства, в това число и риска от насърчаване на неустойчиви модели на потребление, от съкращаване на трайността на интелигентни продукти и застрашаване на сигурността на чувствителни търговски данни.

Прилагането на посочените мерки, насочени към въвеждане на кръговата икономика в ежедневието, ще доведе до укрепване на социалното и териториалното сближаване на ниво ЕС и на ниво отделна държава членка, ще благоприятства балансирано разпределение на работните места, отговарящо на стандартите за здраве и безопасност, като по този начин ще се създават условия за справедлив и устойчив растеж.

---

[78] COM(2019) 22.

[79] COM(2015) 192 final, Стратегия за цифров единен пазар за Европа.

8.

Единна оценка на природния капитал и екологичните ползи (услуги) като част от Националното богатство на дадена страна условие за реализация на кръговата икономика

гл. ас. д-р Балин Балинов,
ТУ-София,СФ

bbalinov@tu-sofia.bg

Природният капитал е в много отношения уникален, но изключително важен. Различава се от човешкия и произведения (икономически) капитал в това, че работи според собствените си сложни закони и системи. Редица важни аспекти на природния капитал са незаменими (предположението за силна устойчивост) [80] както и необходимостта от някакви негови минимални количества и това е научно е доказано. При каквито и да е обстоятелства, технологии и дълбочинна обработка и употреба, природния капитал не може да бъде пренебрегнат. Всеки от производствените фактори изисква своеобразен минимум, който не може да бъде изцяло заменен от другите фактори. Това особено важи за даден природен ресурс, който не може да бъде пренебрегнат заменяйки го с повишение на човешкия и производствения капитал изцяло. Доколко е критичния природен капитал за устойчивост на околната среда с въпроса са се занимавали редица учени. (Ekins et al. 2003).

Природния капитал е част от съвкупното богатство на нацията. Богатството е запас, докато доходът е поток.

През последните години редица автори показват, че ако е устойчиво развитието, това означава, че благосъстоянието на поколенията трябва да не намалява с течение на времето, чрез индексът, който измерва продуктивността на икономиката и базата трябва

[80] „силна“ устойчивост (strong sustainability- SS) е критерий за достигане на устойчиво развитие по пътя на по-строги изисквания към икономическата дейност който се прилага по отношение на онзи природен капитал, от чиито запаси зависят животоподдържащите (екологични) системи на планетата. Цит. от речник на Найденов,Н., 2007“Екоикономика и устойчиво развитие“,изд.Крисан-С, стр.131)

да бъде приобщаваща мярка за богатство. Авторите на анализа на съвкупното богатство (IWR 2018) следват този ред на мисли и разширяват емпиричния обхват на IWR 2012 и IWR 2014. Те развиват идеята за съвкупното богатство, разкривайки логиката, която лежи в основата на неговото използване за устойчивостта на нациите. Съвкупното богатство е **динамичната версия** на доходите. Това е счетоводството на стойността на запасите от произведен капитал, човешки капитал и природен капитал. Икономиката не е в стационарно състояние, а в динамика за разлика от някои теоретични постулати и това води до разграничението на доходите от запасите. Смисълът от това разграничение е и констатацията, която са направили авторите на IWR 2018 които откриват, че 44 от 140-те страни избрани и изследвани като извадка от всички страни признати от ООН (международно признати суверенни 194 страни) са преживели спад на богатството на глава от населението от 1998 г.(разбирайте го като запас), въпреки че брутният вътрешен продукт (БВП) (разбирайте го като„„доходи“) на глава от населението се увеличава във всички, освен в шепа страни. (за подробности може да се запознаете с цялото изследване публикувано в доклада Inclusive Wealth of the World: IWR-2018 както и за сравненията в предходните доклади направени за периоди 1990-2014). Трябва правилно да измерваме богатството или съвкупното богатство. Това е мярката през вековете за човешкото благополучие. Съвкупното богатство обобщава стойността на запасите на икономиката за произведен капитал, човешки капитал и природен капитал. Произведеният (икономически) капитал означава създадените пътища, сгради, машини, оборудване и друга физическа инфраструктура. Човешкият капитал включва знанията, образованието, уменията, здравето и способностите. Природният капитал означава горите, изкопаемите горива, риболовът, земеделската земя, реките и устията, океаните, атмосферата и екосистемите, като недра на ресурсите, по-общо. Като понятие в икономическия смисъл на думата обаче природен капитал е всяка природна даденост, създаваща поток от екологични услуги с икономическа стойност. Природен капитал, това са всички запаси от природни активи, образуваната през хилядолетията почва, горите, водните ресурси на планетата, биологичните видове, ландшафта, влажните територии. Създадените асимилационни способности на природата са друг повод да бъдат включени от някои автори като природен капитал, както и ефектите от биохимичните цикли и енергийните потоци. Характерното при оценяването е склонност да се дава цена на всяко нещо, произведено от човека и да няма почти никаква цена дадеността от природата. Трябва да се съгласим, че смисълът да се търси оценка, е да се създават условия за запазване на

невъзобновимия капитал и развитие на възобновимия, което е добра основа за баланса в природата в насоката за постигане на устойчиво развитие и кръгова икономика. Някои развити страни преднамерено ограничават експлоатацията на собствените си природни ресурси, особено невъзпроизводимите за сметка на вноса им от други страни. По отношение на възобновимите ресурси е допустимо да се реализира баланс между отнеманите и връщаните биологични ресурси, така че да се постига устойчивост в потреблението им. Разбирането понастоящем какво е природен капитал и какво не е според икономическия анализ резултира във възможността да се извършва оценка на използвания природен ресурс или не. Преценката за природните ресурси дали са капитал или еднократен доход има значение и от гледна точка възможностите за съхраняване и запазване на техния потенциал в настояще и бъдеще време. И все пак, ако се съгласим за възприемането на природата като капитал, не като доход това би позволило създаването на фондове насочени към акумулирането на средства за разработка на нови технологии за по-рационално използване на наличните природни ресурси. Икономистите еколози Р. Констанца и Х. Дейли (Costanza R., Daly H.E.,1992;1995), Р. Нева (Neva R.G.,2006) определят капитала като запас, който обезпечава поток на стоки и услуги за в бъдеще. Дефинирането на „Природния капитал“ –според нас е тази част от природните ресурси, която е фактически въвлечена в стопанския оборот, явяваща се икономически актив в процеса на общественото възпроизводство (което позволява и да бъде оценявано). За икономистите изследващи националното богатство природен капитал, са природните ресурси, които са въвлечени в стопанския оборот и носят доход на техния собственик. Сложността за създаването на интегрален показател е породена и от различните обществени и естествени закони, регулиращи производството и природата. Част от елементите на националното богатство са в граничната сфера на взаимодействие между природата и обществото и се регулират както от обществените, така и от естествените закони, което е важна особеност на националното богатство.

Всяка оценка на стойността на услугите на природния капитал оказва влияние на човешкото благосъстояние, във връзка с относително неголемите изменения в дадените услуги. Могат да бъдат дадени различни примери за подобни влияния, като съхраняването на горите създава условия за запазване на наличното в тях биоразнообразие, но от друга страна се получават ползи от всички възможни екологични услуги, които предоставя гората (а те не са малко). Често пъти подобни услуги нямат аналог и не могат да бъдат заместени с други като компенсация - излъчването на

кислород в атмосферата в процеса на фотосинтеза, не може да бъде заменено с механично произвеждане на въздух, тъй като го няма първоначалния източник за неговото създаване. В много от използваните методи за оценка са основани, пряко или косвено, на стремежа да се оцени "готовността за плащане" за екосистемните услуги. (WTP-willingness to pay)[81] При оценяването е важна преценката и за преките и за косвените ползи от дадена екологична услуга, както и за целия набор от такива и колкото по-голяма информация има за този набор от услуги, толкова ползите ще бъдат по-добре оценени. В крайна сметка само част от тях придобиват стойностна оценка при преминаването им през пазара, то тя не е пълна поради недооценката на останалият набор от съпътстващи ползи и услуги на изследвания екологичен обект. Все повече е насоката към обща стойност на екологичните услуги, независимо дали те преминават през пазара или не. На практика разчетите трябва да коригират националните сметки за отчитане, като в най-добра степен да отразяват екосистемните услуги и природния капитал чрез активно въвеждане на еколого-икономическите счетоводни сметки (System of Environmental - Economic Accounting (SEEA) на всички нива за отчитане: корпоратвно, национално и глобално.

Според (Costanza, R. and Daly, H.E.,1992) природният капитал се дели на активен (възобновяем) и пасивен. Към активния капитал се отнасят всички екосистеми, които са способни на възобновяване. Пасивната част на природния капитал включва невъзобновяемите елементи на природната среда, такива като полезните изкопаеми. Невъзобновимият природен капитал, по скоро е аналогичен на стоково-суровинните запаси и е подложен на „ликвидация". Свръхизползването на природния капитал може да намали неговата способност да реализира екосистемните си функции, а също и неговата способност към самовъзпроизводство.

Изискването за съхраняване на постоянна неунищожаваща величина на природния капитал (TNC-Total Natural Capital) е ключова идея на устойчивостта на развитието (sustainability of development)

Доколкото: TNC = RNC + NNC,

където:

TNC - Total Natural Capital-общ природен капитал;

RNC - възобновяем природен капитал;

[81] Оценява се готовността да се плати, за да не се провежда дадена икономическа дейност, която може да доведе до негативни екологични измерения. (Найденов,Н. речник Екоикономика и устойчиво развитие, 2007)

NNC - невъзобновяем природен капитал;

NNC е необходимо да се намалява при използването, за да се запазва по-дълго време неговата величина.

TNC (общ природен капитал) означава реинвестиции на доходите от невъзобновяем природен капитал във възобновяем, което се изразява чрез правилото на (Хартвик 1977) (hartwick rule) то установява връзката между устойчивостта, определена като ненамаляваща се полезност и свързаните с него запаси от капитал.

Няма ясна корелация между зависимостта на стойността на услугите на природния капитал и съвкупните разходи на БВП в икономиката. Това е вярно дори в случаите, когато услугите на капитала биха оказали влияние и на добре функциониращите пазари. Голяма част от приноса на екосистемните услуги в човешкото благосъстояние имат изключителната природа на публичните (обществените) блага. Те се натрупват непосредствено у хората, подминавайки паричната икономика. Във много случай хората не мислят за тях, например чистият въздух и водата, почвообразуването, регулирането на климата, преработката на отпадъците [82] Основното различие на природния капитал от другите видове капитали е, че има множествен характер:

- ресурс за производството на продукция и суровини;
- ресурс на обществото във вид на екологически услуги, които могат да се разделят на средообразуващи и средоформиращи функции (регулиране на водния отток, предотвратяване на ерозията на почвата и др.), „духовни услуги“, свързани с естетическите, етическите, културните, историческите аспекти;
- ресурс, способен за асимилиране на вредните продукти и отпадъци от производството и потреблението.

Прилагането на екосистемен подход позволява от всички страни да се разгледа взаимовръзката и взаимодействието между съставните елементи на природния капитал и да се повиши обосноваността на предприеманите решения. В тази връзка важна задача е икономическата интерпретация и монетаризация на екосистемните услуги.

Специфика на оценката на природния капитал

---

[82] започнаха да се приемат редица стратегии за отпадъците, както и евродирективи като например Европейска «Стратегия за пластмасите в кръговата икономика» приета на 16 януари 2018 – рециклируемост до 2030 на всички опаковки трябва да се рециклируеми 24.10.2018 от 2021 г. в ЕС да бъдат забранени пластмасовите изделия за еднократна употреба. Такива изделия са чинии, прибори, сламки, дръжки за балони и клечки за уши., естетическите ценности и доброто здраве. *Европейска стратегия за пластмасите в кръговата икономика, COM/2018/028 final, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0028&from=BG,)*

Основни методи за икономическа оценка на екологичните блага и природни ресурси

На основата на дефинираните от ОЕХ „Оценка на екосистемите за хилядолетието“ класификацията на които е представена в доклада (Millennium Ecosys-temsAssessment) както и в друго голямо изследване и оценка TEEB (The Economics of Ecosystems and Biodiversity) екосистемните услуги са посочени чрез основните методи за икономическа оценка на екологичните блага и природни ресурси: разходен подход; рентен подход; резултативен подход; възпроизводствен подход; пазарен подход; обща икономическа стойност

Таблицата е опит за обобщение на основни методи за икономическа оценка на природни ресурси.

В България се разработват редица проекти за оценка на екосистемните услуги, един от които е проект „Методична подкрепа за картиране на екосистемни услуги и биофизична оценка „(MetEcoSMap). Типологията на екосистемите в България, картирането и оценката на състоянието им, както и на екосистемните им услуги, се основават на „Национална методика за оценка и картиране на екосистемите и екосистемните услуги, предоставяни от тях. (ИАОС-Изпълнителна агенция по околна среда.) http://eea.government.bg/bg/ecosystems/index. Друг един проект е проект “Секторни политики укрепващи ангажираността за подобрение на екосистемните услуги в България” (SPECIES). Още един проект в тази насока е „Оценка и картиране на състоянието на тревните екосистеми и техните услуги в България“ Проект „Картиране и оценка на екосистемните услуги във вътрешни влажни зони в България“(Иванова,2017)

Следващ проект е „Оценка на екосистемните услуги, предлагани от горите в НП „Централен Балкан“. От друга страна е още един проект на ОП “Софпроект - ОГП” разработващ методика за картиране и биофизична оценка на екосистемните услуги и за икономическата им оценка, с цел планиране и информирано управление на зелената и синя инфраструктури в СО.

Разбираемо е, че не могат да бъдат изброени всички проекти ориентирани в оценката на екосистемните услуги в България

Тези три вида капитал водят до крайната цел на икономиката - социално благополучие.

За да се определи социалната стойност на даден актив, трябва да се сумират стоките и услугите, които обществото получава от него. Това ни позволява да се определи как е повлияно благосъстоянието на обществото.

Гората е пример за актив и място за биоразнообразие. Освен това е източник на дървен материал. Но гората предпазва хората от бури и ерозия на почвата. По същия начин, икономическите институции и политиката са фактори, които определят социалната стойност на нейните активи, защото те влияят на това, върху което хората могат да се насладят от тях. Активите са запаси, а не потоци. Те ни предоставят стоки и услуги, които са потоци. Дървото е запас, а плодът му е годишен поток от стоки, докато листата му - чрез акумулиране на въглероден диоксид - осигуряват непрекъснат поток от услуги. Поставянето на цена на тези активи ни позволява да измерим истинското богатство на страната, нейното истинско благополучие. Унищожаването на гората ни лишава от всички възможни потоци от услуги, които тя може да ни предостави и ни лишава от създалото се чрез нея биоразнообразие. Ето защо измерването на съвкупното богатство има огромни последици за икономическата и екологична политика на всяка една страна, но без да се забравя огромната роля на природния капитал който има интернационална роля и полезност с услугите които предоставя от съществуването на активите му, като природни запаси. Индексът на съвкупното богатство IWI (Inclusive Wealth Index) на схемата по долу може да помогне на държавите да увеличат ефективността на ресурсите, като предоставят на политиците информация и статистика на промените в продуктивната база на всяка една държава. Той дава представа дали настоящият растеж е устойчив или се основава на свръхексплоатация на природен капитал. Тази информация може да подпомогне лидерите да разработят политики, които

насърчават поддържането на растежа, докато е по-добро управлението на човешкия и природния капитал.

Източник: IWR, 2018,стр.5

Особено това важи за невъзпроизводимата част от капитала, която с нейното изчерпване окончателно и безвъзвратно се губи. Редица модели в тази насока не посочват възможните последици за настоящите и бъдещи поколения, както и за околната среда. (Pierce и Atkinson,1995) Като цяло 17 от 140 държави са имали положителен растеж на природния капитал. Индикаторите за природен капитал например показват, че горските ресурси са се увеличили в 55 от 140 държави между 1990 и 2014 г. Освен това 39 от 140 държави значително увеличават възобновяемите си ресурси - важен принос на природния капитал. Общата тенденция обаче е спад на природния капитал. Ако тази тенденция продължи, тя може да се отрази върху бъдещото развитие на развитите и развиващите се нации, и двете разчитат на природния капитал като важен източник на ресурси (Managi,Sh.,2018) Средният годишен темп на растеж на богатството и природния капитал на глава от населението могат да бъдат класифицирани в четири направления:

1.Растеж на богатството и природния капитал.

2. Намаляване на богатството и растеж на природния капитал

3. Намаляване на богатството и природния капитал

4. Растеж на богатството и спад на природния капитал, (Managi,Sh.,2018)

Емпиричните изследвания в (IWR-2018) показват, че повечето страни (123 от 140) са имали спад на природния капитал, като същевременно са постигнали увеличение на богатството през 1990-2014 г. Група от седем държави (Албания, Армения, Естония, Гвиана, Литва, Русия и Словения) имат най-желаната ситуация: растеж на богатството и природния капитал. Косвено потвърждение на тенденциите, характеризиращи икономиките на Естония и Литва от гледна точка на използваните енергийни ресурси, може да се види по подробно и в изследванията на някои български автори (Николов,Х.,2019)

Възобновяемите ресурси на природния капитал, включват земеделската земя, рибарството и горските ресурси. Прирастът на природния капитал според докладът за съвкупното богатство 2018 (IWR-2018) и възобновяемите ресурси е положителен за 25 от 140 страни. Белгия, Кот д'Ивоар и Танзания са имали положителен растеж от над 1% природен капитал и възобновяеми ресурси от 1990 г. до 2014 г. В допълнение 15 държави са имали ръст от 1% или повече през горите през този период, докато само шест държави са постигнали 1 процент на растеж или повече в риболова. Като цяло само седем от страните отчитат положителен темп на растеж на възобновяемия природен капитал от над 1% от 1990 г. до 2014 г.

Земеделските земи дефинирани според ФАО се състоят от насаждения и пасища. Като цяло 49 държави са имали положителен растеж на културите, докато само 15 държави имат положителен темп на растеж на глава от населението. За пасищата 36 държави отчитат положителен растеж, а 7 държави показват положителен растеж на глава от населението. Начинът, по който тези промени засягат природния капитал, зависи от това колко важни са тези промени по отношение на общия дял на природния капитал. В световен мащаб продоволствената сигурност е изключително важна и наличната земя е с голямо търсене. Нарастващото население в развиващите се страни, където милиони са недохранени поради недостиг на храна, поддържа постоянен натиск върху земеделските земи. Заедно с диетичните предпочитания (IWR 2014), растежът на населението е основна пречка за постигане на устойчиво икономическо развитие.

Въздействието върху природния капитал за превръщането на природните екосистеми в земеделските продуктивни земи са от важно значение, когато измерваме наличността и сигурността на храните. Когато се сблъскат два пазара на продоволствие и биогорива, в условията на нарастващо население на света (съгласно световния калкулатор на населението в света към 11.11. 2019, то е 7 750 070 718[83] и продължава да расте) е от особено значение осигуряването на неговото изхранване. Например, увеличеното търсене на пасища и биогорива в Бразилия представлява значителна заплаха за тропическите гори на Амазонка, които се унищожават, за да се съобрази с това нарастващо търсене на земя. Унищожаването на тропическите гори, които са белите дробове на планетата ни лишава от услугите им по отношение на излъчването на кислород на планетата в името на разширение на земеделските земи за добив на соя за изхранване на кравите, които от своя страна допринасят като преживни животни за излъчване на метан в атмосферата (чрез метанпродуциращите бактерии) 10 пъти по канцерогенни от въглеродния двуокис.[84] В страните от Латинска Америка през последните 25 години се забелязва значителен растеж на посевите, който продължава непрекъснато да замества други важни приложения на земята.

Горските ресурси се състоят от достъпни дървесни и недървесни горски ресурси. Тенденциите в горските източници на дървен материал и недървесните ресурси обикновено следват един и същ модел, тъй като и двете са пряко свързани с общата залесена площ. Ръстът на горските ресурси е положителен за страните от ЕС, Япония и Русия. От друга страна, намаляването на горите в Африка, Латинска Америка, Китай, Индия, Бразилия, САЩ и Канада заплашва тяхното устойчиво развитие. Горите представляват 37 процента от природния капитал на нациите, макар и с големи разлики между държавите. Само 31 от 140 държави отбелязват положителен растеж на горските ресурси на глава от населението, докато 54 държави отчитат общ положителен растеж в горското стопанство. Има големи несъответствия дори сред страните с високи доходи: Сингапур отбеляза 8-процентов ръст на горските ресурси от 1990 г. до 2014 г. и 5-процентен ръст на горските ресурси на глава от населението; докато за разлика от

[83] Калкулатор на населението по света, https://countrymeters.info/bg/World

[84] Метанпродуциращите бактерии са анаеробни (действат в безкислородна среда) микроорганизми, които превръщат органичните вещества, присъстващи в почвата, екскрементите на животните и др. в метан. Направените разчети показват, че количеството метан, получавано от животновъдството (главно от преживните животни), е повече от респектиращо. Установено е, че една млечна крава произвежда ежедневно от 500 до 700 литра метан (182 500-255 500 л годишно). Кравите – една от причините за глобалното затопляне, http://www.jivotatdnes.bg/nachalo/news/aktsenti/kravite-edna-ot-prichinite-za-globalnoto-zatoplyane

Обединеното кралство се наблюдава 6-процентно намаление на горските ресурси през този 25-годишен период.

Рибарството е един от най-важните възобновяеми ресурси и пряко се отнася до продоволствената сигурност на нациите. В рамките на всяка страна има огромна промяна в рибните запаси и видове. Рибарството е малка, но съществена част от природния капитал, но повечето държави преживяват спад на рибните си запаси. Рибните запаси могат да се управляват като възобновяем ресурс чрез ограничаване на реколтата на застрашени видове и събиране на изобилни видове.

Като цяло се установява, че 15 държави успешно са увеличили своето риболовно богатство. 92 държави обаче отчитат отрицателен растеж на риболовното богатство, докато 33 държави не отчитат никакво риболовно богатство.

Запасите от богатство на нациите

Съставът на националните активи илюстрира относителното значение на всеки вид капитал. **Човешкият капитал** е доминиращата форма на капитал за 93 от 140 оценени страни. Освен това за мнозинството (77) от тези 93 държави човешкият капитал представлява 50 или повече процента от общите капиталови активи.

От друга страна, природният капитал е най-важният източник на богатство за 21 държави. Интересното е, че 16 от 21-те страни с изобилие от природен капитал са икономики с ниски доходи или със среден доход. Природният капитал е важен източник на богатство в Южна Америка, Централна Африка и Западна Азия. (IWR-2018)

Използвана литература:

Ekins, P., Simon, S., Deutsch, L., Folke, C., and De Groot, R. (2003). A framework for the practical application of the concepts of critical natural capital and strong sustainability. Ecological Economics, 44(2), 165-185.

Inclusive Wealth of the World:(IWR-2018), Measuring Sustainability and Well Being, Managi,Sh., The Natural Capital of Nations, https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/26776/Inclusive_Wealth_ES.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Atkinson, G. and Pearce, D. (1995). Measuring sustainable development. In D.Bromley (ed). The Handbook of Environmental Economics. Blackwell, Oxford, Mass, USA

Costanza, R. and H. E. Daly. 1992. Natural capital and sustainable development. Conservation Biology 6:37-46. (Also reprinted as pp. 238-247 in: D. Ehrenfield (ed.), 1995. Readings from Conservation Biology. Blackwell, Cambridge, MA)

Neva R.G., Cleveland C. 2006. "Capital". In:Encyclopedia of Earth. Eds. Cutler J. Cleveland (Washington, D.C.: Environmental Information Coalition, National Council for Science and the Environment). [First published in the Encyclopedia of Earth November 6, 2006; Last revised Date November 6, 2006; Retrieved April 21, 2011 http://www.eoearth.org/article/Capital

Managi,Sh.,(2018) The Natural Capital of Nations, p58, Inclusive Wealth of the World:(IWR2018pdf, Measuring Sustainability and Well Being https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/26776/Inclusive_Wealth_ES.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Hartwick, J. (1977). Intergenerational equity and the investing of rents from exhaustable resources. American Economic Review, Vol.1, pp.972 – 974. Извлечено на 9.11.2019, https://www.uio.no/studier/emner/sv/oekonomi/ECON4925/h16/pensumliste/hartwick_intergenerational-equity-and-the-investing-of-rents-from-exhaustible-resources.pdf

Казакова-Матева Я.,Пенева М.,Оценка на екосистемни услуги –подходи и приложение в България, Management and sustainable development 4/2015(53)стр.54

MillenniumEcosystem Assessment. (2005). Ecosys-tems and Human Well-being: Synthesis. Island Press, Washington, DC. http://www.millennium-assess-ment.org/documents/document.356.aspx.pdf

„Подобряване на информационна система към Националната система за мониторинг на биологичното разнообразие (IBBIS)" „Създаване на модул за събиране на данни, картиране и оценка на състоянието на екосистемите и екосистемните услуги" http://eea.government.bg/bg/ecosystems/index

ИАОС- Изпълнителна агенция по околна среда. http://eea.government.bg/bg/ecosystems/index

Проект "Секторни политики укрепващи ангажираността за подобрение на екосистемните услуги в България" (SPECIES) https://species.bluelink.net/за -проекта /

„Оценка и картиране на състоянието на тревните екосистеми и техните услуги в България" http://grasslands-ecoservices-bg.eu/index.php/bg/documents-menubg/results-menubg/52-grassland-ecosystem-services-assessed-and-mapped-bg

Иванова, Н. (ред.) 2017. Картиране и оценка на екосистемните услуги във вътрешни влажни зони в България. ИБЕИ – БАН, София.
Николов,Х., 2019 Икономиките на „Балтийските тигри“. Сходни тенденции и съществени различия. Природогеографски и културно- исторически фактори. Човекът-мярка за всички неща, предизвикателствата на постиндустриалното информационно общество, изд.ТУ-София,2019 стр.61-72

ВТОРА ГЛАВА

КРЪГОВАТА ИКОНОМИКА И УСТОЙЧИВИТЕ ФИНАНСИ

1.

Оценяване на съществеността в отчетите за устойчиво развитие

проф. д-р Али Вейсел, д.е.с., рег. одитор

Висше училище по застраховане и финанси

Според изследванията 78% от най-големите 250 предприятия по приходи в света заедно с финансовите отчети публикуват и отчети с нефинансова (интегрирана) информация, свързана с устойчивото развитие.[85] За 67% от тях се извършват одиторски ангажименти за изразяване на сигурност.[86] Съществен проблем при съставянето на тези отчети и при изразяването на сигурност представлява определянето на съществеността.

При одиторските ангажименти не е възможно да се откриват всички отклонения. Това не е и необходимо, защото информацията е уместна (в състояние е да повлияе на решенията на потребителите), когато е съществена. Затова одиторите винаги определят ниво (праг) на същественост – независимо дали извършват класическия (финансов) одит или извършват други ангажименти за изразяване на сигурност. Според одиторските стандарти информацията е **съществена** (Material), ако пропускът ѝ или неправилното ѝ представяне биха повлияли на решенията, които потребителите вземат на базата на финансовите отчети.

За да се изследва оценяването на съществеността в отчетите за устойчиво развитие е необходимо да се анализират стъпките за тази оценка при одита на финансовите отчети. Това е така, защото за тези ангажименти има утвърдени стандарти, които систематизират най-добрите практики. Те може да се използват и при другите ангажименти, при отчитане на спецификите.

Оценяване на съществеността при одита на финансови отчети

[85] The Road Ahead. The KPMG Survey of Corporate Responsibility Reporting 2017, www.kpmg.com, p. 5 [Accessed September 24, 2019].

[86] Ibid.

При финансовия одит съществеността се оценява:[87]

- за финансовия отчет като цяло;
- ако е приложимо – за салда и операции;
- на изпълнението.

Първо се определя **нивото на същественост за финансовия отчет като цяло**. То се основава на професионалната преценка на одитора относно най-високата сума на отклонения, които биха могли да бъдат включени във финансовия отчет, без да окажат влияние върху икономическите решения, вземани от потребителите на финансовите отчети. Ако сумата на некоригираните отклонения, индивидуално или взети като съвкупност, е по-висока от нивото на същественост за финансовия отчет, установено по отношение на ангажимента, това означава, че финансовият отчет съдържа съществени отклонения. Често нивото на същественост за финансовия отчет се определя като процент от определена база, например от приходите (1-3%), разходите (1-3%), активите (1-3%) и собствения капитал (3-5%). Приходи (от продължаващи дейности) се използват на практика като имащи най-съществено значение за потребителите на финансовите отчети. Ако те не са приложими (например при предприятията с нестопанска цел или когато доходът не представлява стабилна база), се използват други бази. При висок предварително оценен риск на ниво финансов отчет (общо за предприятието, а не са конкретна статия), се избира по-нисък процент на нивото на същественост – например нивото на същественост трябва да бъде 1% от приходите, а не 3%.

При одита не е възможно да се проверяват всички обекти. Затова винаги остават неразкрити отклонения, които също трябва да се имат предвид. За да се остави резерв за възможни неразкрити отклонения се определя **ниво на същественост на изпълнението за финансовия отчет като цяло**. Така некоригираните и неразкритите отклонения във финансовия отчет се сравняват с това ниво. По този начин рискът отклоненията (разкрити и неразкрити) да надвишават нивото на същественост за финансовия отчет като цяло се свежда до минимум. На практика нивото на същественост на изпълнението се определя в интервала от 60% (при висок риск на ниво финансов отчет) до 85% (при нисък риск) от нивото на същественост за финансовия отчет като цяло.

В някои случаи може да е необходимо да се определи и **ниво на същественост за салда и операции**. Това се налага, когато съществува необходимост да бъдат идентифицирани отклонения в по-малки размери в сравнение с цялостното ниво на същественост, които биха оказали влияние върху икономическите решения на потребителите на финансови отчети. Като

---

[87] *МОС 320 Ниво на същественост при планирането и изпълнението на одита*, §14, Ръководство по Международни стандарти за контрол върху качеството, одит, преглед, други ангажименти за изразяване на сигурност и свързани по съдържание услуги, издание 2018 на International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB), публикувано от International Federation of Accountants (IFAC), през декември 2018 г. на английски език, и преведено на български език от Института на дипломираните експерт-счетоводители в България през април 2019 г. – първа част.

примери в това отношение могат да се посочат възнагражденията на ръководството или информация, специфична за конкретния отрасъл, спазване на законодателството или определени условия в договор, или сделки и операции, върху които се базират бонусите и други. Определя се и **ниво на същественост на изпълнението за салда и операции**. Това става по аналогичен начин на нивото на същественост на изпълнението за финансовия отчет като цяло.

Нивото на същественост не се основава само на количествена оценка. Понякога въпрос, който е под количественото ниво на същественост, може да бъде съществен на базата на естеството на обстоятелствата, отнасящи се до отклонението. Винаги са съществени например отклоненията, които променят финансовия резултат (печалбата става загуба) или тренда (ръстът става спад).

Оценяване на съществеността при отчетите за устойчиво развитие

Устойчивото развитие се базира на три стълба: икономика, общество и околна среда.[88] Затова отчетите за устойчиво развитие съдържат интегрирана финансова и нефинансова информация. Но съществена позиция за финансовия отчет, може да не е съществена за устойчивото развитие и обратното. На тази особеност трябва да се обръща внимание при съставяне на отчетите за устойчиво развитие и при ангажиментите за изразяване на сигурност.

В приложимия одиторски стандарт *Международен стандарт за изразяване на сигурност (МСАИС) 3000 Ангажименти за изразяване на сигурност, различни от одити и прегледи на историческа финансова информация*[89] не са регламентирани изрично ниво на същественост за целия отчет, за конкретни оповестявания, както и на изпълнението. Не са представени и бази за определяне на съществеността. Според стандарта професионалните преценки относно съществеността се правят в светлината на съпътстващите обстоятелства, но не се влияят от степента на изразяваната сигурност.

При отчетите за устойчиво развитие по-трудно може да се оцени коя информация е съществена, тъй като потребителите са различни и имат различна нужда от информация. Съгласно *МСАИС 3000* нивото на същественост се преценява в контекста на качествени и когато това е приложимо, количествени фактори. По-приложими са качествените характеристики. Някои от примерните в това отношение, посочени в стандарта, са следните:

- брой лица или предприятия, върху които предметът оказва влияние;
- взаимодействието и относителната значимост на различните компоненти на информацията за предмета;

---

[88] Райнов, Б. Вътрешният контрол като фактор в прехода към корпоративна социална отговорност, списание ИДЕС, София, брой 6/ 2014 г., с. 1.

[89] Цит. Ръководство по Международни стандарти за контрол върху качеството, одит, преглед, други ангажименти за изразяване на сигурност и свързани по съдържание услуги – втора част.

- избраните формулировки по отношение на информацията за предмета, която е изложена в текстова форма;
- характеристиките на представянето, което е възприето по отношение на информацията за предмета, когато приложимите критерии позволяват вариации в представянето;
- характерът на отклонение, например, естеството на отклоненията от съответния контрол, когато информацията за предмета представлява изявление, че контролът е ефективен;
- дали отклонението оказва влияние върху спазването на законодателството или нормативна разпоредба;
- дали отклонението е резултат от преднамерено действие или е неумишлено.

Количествените фактори се отнасят до величината на отклоненията, съотнесени към отчетените суми, свързани с тези аспекти, които са изразени с помощта на числа или по друг начин са свързани с числени стойности – например броят наблюдавани отклонения от съответния контрол може да е уместен количествен фактор за ефективността на контрола.

През февруари 2019 г. *Международната федерация на счетоводителите* публикува дискусионният документ *Изразяване на сигурност за разширена външна отчетност* (Extended External Reporting Assurance), който съдържа *Проект на Ръководство за прилагане на Международен стандарт за ангажимент за изразяване на сигурност (МСАИС) 3000 Ангажименти за изразяване на сигурност, различни от одити и прегледи на историческа финансова информация за разширена външна отчетност – етап 1.*[90] Разширената външна отчетност включва интегрирана отчетност, отчетност за устойчиво развитие, отчетност за екологични, социални, управленски и други въпроси.[91] Окончателното ръководство трябва да се публикува до края на 2020 г.

В Ръководството се обръща внимание на преценката на процеса за определяне на съществеността от предприятието и преценката на съществеността на отклоненията.

Преценка на процеса за определяне на съществеността от предприятието

Съдържанието на отчетите за устойчиво развитие не е определено конкретно в рамките, както е при финансовите отчети. Изисква се в тях да се представи съществена информация, която има значение за способността на предприятието да създава стойност. Затова е важно да се определи коя информация е съществена. Например, ако рамката изисква да се представи информация за основните рискове, пред които е изправено предприятието, ръководството трябва да прецени точно какво да представи. В тази връзка се изисква одиторът да придобива разбиране за определянето на съществеността от предприятието, чрез разглеждане на:

---

[90] Extended External Reporting Assurance, February 2019, http://www.ifac.org [Accessed August 4, 2019].

[91] https://www.iaasb.org/projects/extended-external-reporting-eer-assurance [Accessed August 4, 2019].

- целта на отчета (например целта може да бъде описване създаването на стойност);
- предвидените потребители;
- предприятието и неговата среда;
- системата за вътрешен контрол;
- критериите.

Работата на одитора се улеснява, ако този процес е документиран от предприятието. При липса на писмена документация се отправят проучващи запитвания. Ако предприятието не е прецизирало подходящ процес за определяне на съдържанието на отчетите, одиторът трябва да прецени дали не трябва да заключи, че няма предпоставки за приемане и извършване на ангажимента. Освен това е необходимо да се уточни дали процесът на предприятието за определяне на съществеността е ефективен, т.е дали се идентифицират уместните елементи (тези, които помагат на потребителите да вземат решения), дали тези елементи са включени в отчета по подходящ начин.

Преценка на съществеността на отклоненията

При идентифициране на отклонение трябва да се направи преценка дали то е съществено. Както при одита на финансовите отчети, при тези ангажименти съществеността има количествен и качествен аспект. Например неспазване на важен регламент, който води до голяма глоба, е по-вероятно да бъде съществен, в сравнение с този, при който няма значително наказание. Дадено отклонение може да се третира като съществено или несъществено според обстоятелствата. В това отношение може да се посочи следният ***пример***:

Една от целите за ефективност, определяща бонуса на изпълнителния директор, е постигането на оценка на удовлетвореността на клиентите от над 75%. Отчетеният резултат е 77%, но одиторът е установил, че той е надценен с 3 процентни пункта, което означава, че целта не е била изпълнена. Това отклонение е съществено. Ако целта беше 90%, отклонението можеше да се определи като несъществено, тъй като целта не е отчетена за постигната, въпреки че резултатът е неточен.

В проекта на Ръководство се предлага следната схема за оценка на съществеността на отклоненията:

Фиг. 1. Оценка на съществеността на отклоненията

Оценката на съществеността на отклоненията по тази схема не се различава значително от оценката на съществеността при одита на финансовите отчети, въпреки че не се представя в този вид в Международните одиторски стандарти и към ръководствата за тяхното прилагане. Тук обаче заслужава внимание детайлното разглеждане на отклоненията. Това се прави за целите на комплексна оценка на съществеността. Малко вероятно е отклоненията да се натрупват и да се разглеждат заедно, като при одита на финансовите отчети. Възможно е те да се групират според елементите на отчета. Като алтернатива може да се групират според отклоненията в твърденията за вярност, които се изследват от одитора. Може да е полезно да се даде оценка на всяко отклонение (например ниска/ средна/ висока), за да се посочи значението на отклоненията, особено когато информацията е в описателна форма. Също така може да се анализира дали отклоненията засягат друга част на отчета и да се търсят противоречия.

Заключение

Устойчивото развитие има все по-голямо значение за обществото. То е обект на изследване във всички области на познанието.[92] Затова се разпространяват и отчетите за устойчиво развитие. При ангажиментите за изразяване на сигурност относно тези отчети трябва

[92] Например виж. Ilieva, D. Mentoring Process, Guidelines and Programs, Publisher: VUZF Publishing House "St. Grigorii Bogoslov", 2015, ISBN: 978-954-8590-34-1, p. 163.

да се има предвид, че съществена позиция за финансовия отчет, може да не е съществена за устойчивото развитие, и обратното. Нивата се преценяват в контекста на качествени и количествени фактори. В отчетите за устойчиво развитие, които включват повече описателна информация, по-приложими са качествените характеристики. При всички случаи одиторите трябва да преценяват процеса за определяне на съществеността от предприятието и съществеността на отклоненията. Необходимо е детайлното разглеждане на отклоненията, за разлика от одита на финансови отчети. Те трябва да се натрупват и да се разглеждат по групи, според елементите на отчета.

2.

Счетоводната информация като инструмент на екологичната политика (във веригата за създаване на стойност в автомобилния сектор)

доц. д-р Десислава Йосифова,

Висше училище по застраховане и финанси, катедра „Счетоводство и контрол“

ВЪВЕДЕНИЕ

Идеята за въвеждането на принципа за разширена отговорност на производителя (РОП) се развива като естествена необходимост за постигане на засилващите се екологични цели в световен мащаб. Установено е, че наложените традиционни принципи като този на превенцията и „замърсителят плаща“, са крайно недостатъчни за постигане на целите за опазване на околната среда. Съответно, основен двигател за въвеждането на екотаксите е концепцията те да се използват като механизъм за покриване на бъдещи разходи, произтичащи от пусканите на пазара продукти, в момент, когато те станат отпадъци.

Прехвърлянето на разширена отговорност на производителя за по-чисто производство е основен принцип от съвременните политики за насърчаване на екологичните подобрения на продуктовите системи. Чрез този механизъм разходите за събиране и третиране на отпадъците се калкулират в цената на продукта, което от своя страна има за цел производителите да подобрят жизнения цикъл на своите продукти във фазата на превръщането им в отпадък. Съгласно българската нормативна уредба[93], **разширена отговорност на производителя** е екологичен принцип, прилаган като съвкупност от мерки с цел намаляване на общото въздействие върху околната среда от даден продукт чрез въвеждане на задължения за производителя на продукта по време на целия му жизнен цикъл и по-специално за ограничаване на съдържанието на опасни вещества, обратно приемане, повторна употреба, рециклиране и оползотворяване на отпадъците, получени в резултат на употребата на продукта.

[93] § 1, т.35 от Допълнителните разпоредби на Закона за управление на отпадъците

Съгласно данните от годишния доклад на ИАОС за 2017 г., картината, илюстрираща възрастовата структура на леките автомобили в страната, е необнадеждаваща. Основният дял е представен от автомобили, които са на възраст над 20 години (1 009 424 бр.), като 69 % (1 909 182 бр.) от всички леки автомобили са на възраст над 15 г. Най-малък е делът на новите леки автомобили, тези до 5 години – едва 91 022 броя, а на автомобилите между 6 и 10 години – 7%. Силно амортизираният автомобилен парк в България от общо около 4 милиона автомобила, както и запазващата се тенденция за растящ внос на коли „втора ръка“, изисква от България строго съблюдаване на европейското екологично законодателство и провеждане на адекватна национална политика в областта на контрола, рециклирането и оползотворяването на излезлите от употреба автомобили, вкл. търговията със скрап. През последните 2-3 години, средногодишно, по отчет на ресорната структура ИА „Околна среда“, автомобилите, които се рециклират, са около 90 000.

Данните за пуснати на пазара МПС се определят в зависимост от броя леки автомобили с първа регистрация, като за 2017 г. 274 438 броя леки автомобили са регистрирани за първи път на територията на страната. През същата година приетите ИУМПС от площадки за събиране и съхраняване и центрове за разкомплектоване са 102 442 броя. Сравнявайки данните за 10-годишен период, се наблюдава сериозно увеличаване на количествата събрани ИУМПС (*Фиг.1*).

Фиг.1. Събрано количество ИУМПС (брой)

Източник: Доклад на ИАОС за 2017г.

Съответните икономически оператори изкупуват непотребни и изоставени автомобили от техните собственици и след разкомплектоването им, с продажбата на металите, резервните части и други компоненти, формират печалба. Такава е пазарната логика при равни други условия, но на практика тези организации работят при модифицирани правила. Причината е, че

на законодателно равнище държавата е интегрирала в съответния пазар и друг такъв – този на продуктовите такси, респ. алтернативните екотакси при автомобилния внос, на който са допуснати силно ограничен брой компании, притежаващи право (разрешително) да ги събират. Тези компании имат характер на организации със специфични екологични цели и нямат право да формират и разпределят печалба. Подизпълнителите, с които се сключват договори за конкретните дейности по събиране, рециклиране и оползотворяване на излезлите от употреба МПС, от своя страна са предприятия, работещи на търговски принцип (т.е. с цел печалба).

С оглед посрещането на заложеното както в европейските директиви, така и в конкретните екологични изисквания в националното законодателство, се констатира, че счетоводната информация е един от значимите инструменти за изпълнение на екологичната политика и съответно за проследяване и контрол върху вменената РОП във веригата за създаване на стойност във всички сектори, причинители на отпадъци. Автомобилният сектор безспорно е един от най-вредоносните за околната среда, но и с най-висок потенциал за управление и третиране на създаваните от него отпадъци в полза на световната природа и икономика.

В европейските директиви са определени количествени цели за няколко вида масово разпространени отпадъци (МРО):

- ✓ излезли от употреба моторни превозни средства (ИУМПС);
- ✓ излязло от употреба електрическо и електронно оборудване (ИУЕЕО);
- ✓ негодни за употреба батерии и акумулатори (НУБА);
- ✓ отпадъци от опаковки (ОО).

В България са поставени количествени цели за събиране, повторна употреба, рециклиране и оползотворяване на 6 вида МРО. Освен горепосочените, у нас има самостоятелни нормативни актове за излезлите от употреба гуми и за отработените масла[94]. Съответно, от всички 6 вида масово-разпространени отпадъци, налагащи РОП, 5 от тях по един или друг начин са свързани с производството и експлоатацията на **автомобили**.[95]

---

[94] За отработените масла (ОМ) на ниво ЕС има специфично регламентиране на режима. Актът, който първоначално е регулирал този вид отпадък е Директива 75/439/ЕИО относно отработени масла (Директива ОМ). През 2010 г. директивата е отменена и към момента материята за отработените масла е изцяло пренесена и обхваната от рамковата Директива 2008/98/ЕО за отпадъците. Тя въвежда изисквания ДЧ да предприемат съответни мерки, за да гарантират, че:

- ОМ се събират отделно, освен ако разделното събиране не е технически осъществимо;

- ОМ се третират, като се дава приоритет на регенерирането или като алтернатива на други дейности по рециклиране;

- не се смесват ОМ с различни характеристики и не се смесват ОМ с други видове отпадъци или вещества, ако такова смесване затруднява регенерирането им или друга дейност по рециклиране. Регламентира се прилагането на мерки като: технически изисквания, отговорност на производителя, икономически инструменти или доброволни споразумения.

[95] -отпадъци от опаковки – от 2004 г.

- излезли от употреба моторни превозни средства (ИУМПС) – от 2005 г.

ПРЕДПОСТАВКИ И ПРИЧИНИ ЗА ВЪВЕЖДАНЕ НА ПРОДУКТОВИТЕ ТАКСИ И ЕКОТАКСИТЕ В МЕЖДУНАРОДЕН МАЩАБ

Системите за разширена отговорност на производителя имат разнородни характеристики, като могат да бъдат съчетани с различни икономически инструменти и политики, за да имат по-добър ефект: например въвеждане и поетапно увеличаване на такса депониране, такса изгаряне, такса неизпълнение на цели[96] и др. По отношение на ЕС във всяка държава членка (ДЧ) са въведени различни системи, имащи свои специфики, като нито една не е идентична с такава от друга ДЧ.

През 2014 г. по поръчка на ЕК, одиторската и консултантска компания „Делойт“[97], извършва проучване на моделите в ЕС за реализиране на политиката за разширена отговорност на производителите. Сред заключенията съществено място заема проблемът с нивото на прозрачността, необходима за реална оценка за ефективността на тази политика – за количествата отпадъци, за разходите и за печалбите, тъй като без достоверна информация за реалните данни не е възможно да се оцени дали и как целите се постигат.

Според експертите голямата разлика при колективните системи за такси за ИУМПС в сравнение с другите МРО (батерии, електроуреди и т.н.) идва от значително по-високата стойност на един излязъл от употреба автомобил при оползотворяването му спрямо останалите отпадъци. И тъй като в много случаи пазарната реализация на компонентите от автомобила е достатъчна за постигане на целите, не е необходимо специално допълнително финансиране на системата, тъй като тя би могла да работи като самофинансираща се с приходите от продажбата на получените материали. (В проучването, изследвало практиката в Австрия, Холандия, Финландия и Швеция, колективните системи за ИУМПС са именно такива, а продуктовата такса, заплащана от производителите и вносителите на автомобили, се използва основно за финансиране на обществени кампании, събиране на данни, одитни дейности и др. под.) В автомобила има редица ценни суровини, притежаващи търговска стойност (стомана, чугун, мед, алуминий, пластмаса, гуми) вкл. стъклото, от което се произвеждат стъклени тухли. Останалите

- излязло от употреба електрическо и електронно оборудване (ИУЕЕО) – от 2006 г.

- отпадъчни масла и нефтопродукти (ОМ) – от 2006 г.

- негодни за употреба батерии и акумулатори (НУБА) – от 2006 г.

- излезли от употреба гуми (ИУГ) – от 2011 г.

[96] В държавите, в които е въведена такса „неизпълнение на цели“, налагана, когато не се изпълняват заложени цели за рециклиране обичайно тя е висока, като основната цел е да се стимулират производителите и вносителите да се включат в колективни системи на организации по оползотворяване именно, за да се постигат определени цели. Такъв тип такса обикновено има в страните от Централна и Източна Европа. Такъв е случаят и с продуктовата такса в България, която се заплаща на Предприятието за управление на дейностите по опазване на околната среда (ПУДООС).

[97] Monier, V. et al. (2014). Development of Guidance on Extended Producer Responsibility (EPR). Final Report by Deloitte BIO Intelligence Service

части, нямащи търговска стойност, се рециклират. Почти 93 % от един автомобил може да се рециклира или оползотвори, като само 7 % от него (гумени уплътнения, тапицерии на седалките и арматурно табло) се изхвърлят.

Важно обективно обстоятелство е, че автомобилът се причислява към т.нар. „опасни отпадъци“, тъй като в него има опасни компоненти и вещества. На първо място това е акумулаторът, в който има киселина, олово, живак и други вещества, които го превръщат в опасен отпадък. Еърбег-ът на автомобила също се причислява към категорията на опасните отпадъци. Също така, в някои автомобили има кондензатори, които от своя страна съдържат опасни вещества.

Дейностите, в които производителите на автомобили и производителите на части и компоненти за автомобили могат да постигнат подобрение в екологичните резултати в цялата верига за създаване на стойност в автомобилния сектор са илюстративно представени на *Фиг. 2*.[98] Включени са ключовите сектори в обхвата на производството на автомобили и някои аспекти на сектора на третирането на такива, излезли от употреба.

[98] За автомобилопроизводство на територията на България след фалита на китайско-българския производител на марката автомобили Great Wall през 2017 година, към момента германски автомобилен гигант VOSS Automotive започва ново произвдоство в Ловеч за компоненти за леки автомобили, като компанията е подписала дългосрочен договор за наем на площ от 12 225 кв. м. в "Баховица Индустриален парк" ЕАД. Именно там се помещаваше завода на "Литекс моторс", който произвеждаше автомобилите Great Wall. VOSS Automotive има над 65-годишна история и доказан опит в производството на тръбни връзки и компоненти за първично вграждане в двигателите, охладителните, хидравличните и спирачни системи за пътнически и тежкотоварни автомобили. Новият инвеститор прогнозира разкриването на 1 000 работни места за специалисти от Ловеч и региона.

Фиг. 2 Преглед на дейностите във веригата за създаване на стойност в сектора на производството на автомобили

Източник: РЕШЕНИЕ (ЕС) 2019/62 НА ЕК от 19 декември 2018 година относно секторния референтен документ за най-добри практики за управление по околна среда, секторни показатели за екологични резултати и еталони за отлични постижения за сектора на производството на автомобили.

Основните етапи в рециклирането на един автомобил са:

- транспортиране на автомобила след неговото излизане от употреба до площадка, която има необходимото разрешение за разкомплектоване на автомобили;
- повдигане на автомобила на височина и източване на течностите от него (масла, антифриз, спирачна течност, вода);
- премахване на акумулатор и еърбег;
- демонтаж на всички възли и агрегати (двигател, скоростна кутия, диференциал, тапицерии, седалки, арматурно табло, стъкла, гуми, джанти), до оставането на голо купе;
- пресоване в специализирана балирна преса, с цел уплътняване;
- Раздробяването на частите продължава, за да се отделят пластмасата и черните и цветните метали едни от други, като отделните видове отпадъци се сортират, след което се предават за повторна употреба.

От *Фиг. 2* се вижда, че тези процедурни етапи, съответно дейности от цялостната верига за създаване на стойност в автомобилния сектор, са разположени най-долу (централно и в ляво), съответно предприятията, които ги извършват са с КИД 38.31 (Разкомплектоване на отпадъци) и 38.2 (Разкомплектоване и обезвреждане на отпадъци /опасни и неопасни/) съгласно националната класификация за кодове за икономическа дейност, изцяло съобразена с европейския Регламент 1893/2006 за установяване на статистическа класификация на икономическите дейности NACE Rev. 2.

С конкретно приложимата национална нормативна уредба се определят изискванията за събиране, транспортиране и третиране на излезлите от употреба МПС и изискванията към пусканите на пазара МПС, материали и компоненти за тях. С въвеждането на тези изисквания се цели:

- предотвратяване образуването на отпадъци от МПС;
- постигане на определените нива за повторна употреба, рециклиране, оползотворяване на ИУМПС, както и за ограничаване на обезвреждането им;
- предприемане на мерки от лицата, участващи в проектирането, производството, разпространението и потреблението на МПС и от лицата, извършващи дейности с ИУМПС, за ограничаване вредното въздействие на МПС върху околната среда през целия им жизнен цикъл

(*от идейната концепция и избор на изходни материали, през същинския производствен процес и последващите фази при употребата на продуктите и образуването на отпадък, до връщането му обратно в икономиката под формата на материали за последващо производство на рециклирани продукти*);

- регламентиране на условията и функциониране на мерки, определящи носене на отговорност от първоначалния причинител на ИУМПС по цялата верига от неговото събиране до третирането му, както и за споделяне и прехвърляне на отговорността между лицата, участващи във веригата за събиране и третиране – т.е. за разширена отговорност от производителите и другите лица, снабдяващи пазара с МПС.

Като обобщение, основните **причини** и съответно преследвани цели при въвеждането на продуктовите такси / екотаксите, както за ИУМПС, така и по принцип за всички продукти, причиняващи МРО в глобален мащаб, могат да се изведат в синтезиран вид, както следва:

- осигуряване на ресурс за справяне с отпадъците, в зависимост от техните видове, за изпълнение на заложените цели за събиране, повторна употреба, рециклиране и оползотворяване, при условията на прозрачност и контрол за спазване на високи екологични стандарти;
- опазване на природните ресурси чрез намаляване на депонирането на отпадъци, увеличаване рециклирането и насърчаване на по-екологосъобразен дизайн на продуктите;
- вменяване на отговорността за справяне с отпадъците, като разходите за това се поемат от производителите (вносителите) на продукти, в т.ч. въздействието на техните продукти върху околната среда през целия жизнения цикъл на продукта;
- насърчаване ефективно управление на отпадъците по отношение на разходите и ресурсите чрез създаване на условия за организиране на колективни и индивидуални системи на производители и вносители за управление на отпадъци, причинени от техните продукти.

СЪЩНОСТ, ДОПИРНИ ТОЧКИ И РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ ЕКОТАКСИТЕ И ПРОДУКТОВИТЕ ТАКСИ НА СЪВРЕМЕННИЯ ЕТАП

Понятието ***екотакса*** е навлязло като заместител на ***продуктова такса*** за обозначаване на възнаграждението, което се заплаща на организация по **оползотворяване на масово разпространени отпадъци**. Националното законодателство използва и двете понятия – в Закона за опазване на околната среда[99] се използва понятието **екотакси**, а в Закона за управление на отпадъците (ЗУО)[100], са определени лицата, които са задължени да заплащат **продуктова такса.**

В изпълнение на политиката на ЕС за РОП, продуктовата такса от автомобилния внос е

[99] чл.56а

[100] в чл.59

регламентирана в ЗУО. Прилага се система, при която лицата, доставящи на пазара определени продукти, в т.ч. и МПС, могат да изпълняват задължения за изпълнение на цели за събиране и рециклиране на отпадъци, както и всички останали задължения за управление на съответния МРО по един от трите начина, както следва:

- **индивидуално**[101];

- **колективно** – чрез включване в специално създадени организации за оползотворяване (ООп)[102], на които заплащат вноска / възнаграждение (**същинските екотакси**);

- заплащане на продуктови такси на **ПУДООС**[103] (**такса „неизпълнение на цели“**).

Съгласно ЗУО **лицата, пускащи на пазара продукти**[104], след употребата на които се образуват МРО, отговарят за разделното им събиране и третиране, както и за постигане на съответните цели за повторна употреба, рециклиране и/или оползотворяване. Те имат право на избор на начина, по който ще изпълнят задълженията си по един от трите варианта, посочени по-горе.

Основни разграничителни признаци на продуктовата такса и екотаксата *Таблица № 1*

№ ПО РЕД	КРИТЕРИЙ	ПРОДУКТОВИ ТАКСИ	ЕКО ТАКСИ
1.	**Според субекта, по чиято сметка постъпват**	внасят се по сметка на държавното предприятие - ПУДООС	под формата на Договорни възнаграждения към ООп, се внасят по тяхна сметка
2.	**Основание, на което се внася**	пуснати на пазара продукти, причинители на МРО от лице, което не изпълнява цели за тях - дължат се <u>въз основата</u> на нормативен акт - Наредбата за определяне на реда и размера за заплащане на продуктова такса приета на основание чл. 59, ал. 1 от ЗУО[105]	пуснати на пазара причинители на МРО от членове на ООп - <u>Възнагражденията към ООп от своя страна, се дължат въз основа на договор с тази организация</u>. Освен въз основа на този договор, основанието за заплащането се определя в съответната наредба за съответния продукт, за който се

[101] До момента само един вносител на българския автомобилен пазар, самостоятелно организира и заплаща рециклирането на определения му брой ИУМПС на база на внесените от него автомобили -"Еуратек" ООД

[102] в България те са няколко, като може да се каже, че към настоящия момент има определени проблемни зони с прозрачността за целия сектор.

[103] Предприятие за управление на дейностите по опазване на околната среда - юридическо лице, създадено със Закона за опазване на околната среда (чл.60 ал.1). То е държавно предприятие по смисъла на чл. 62 ал.3 от ТЗ и не е търговско дружество - не формира и не разпределя печалба.

[104] „Лица, които пускат на пазара на територията на Р.България продукти са: производителите, вносителите и лицата, които въвеждат на територията на страната от територията на друга ДЧ на ЕС, или внасят от държава извън ЕС съответните продукти и ги предоставят на друго лице срещу заплащане или безплатно, и/или ги използват като част от търговска, производствена или професионална дейност с цел продуктът да бъде разпространен или използван на територията на Р. България.“

[105] В Наредбата за определяне на реда и размера за заплащане на продуктова такса (ДВ, бр.30/2016 г., изм. и доп., бр. 60/2018 г.) е регламентирано кога, как и в какъв размер се заплаща продуктова такса, и реда за нейното възстановяване.

			дължат. Всяка наредба за определен вид продукт и МРО определя специфичните условия за заплащане на договорното възнаграждение, като общото между всички е, че възнаграждението следва да покрива разходите на ООп, свързани с изпълнение на целите за събиране, транспортиране, повторна употреба, рециклиране и обезвреждане на отпадъците, образувани от пусканите продукти
3.	**Характер на задължението**	доброволно внасяне или внасяне със санкционен характер по сметка на ПУДООС, при неизпълнение на задълженията от лицата, определени с министерска заповед на МОСВ	договорено възнаграждение между организация по оползотворяване и неин член, базирано на законови изисквания
4.	**Направления за разходване на събраните средства от такси**	от ПУДООС – за проекти и обекти за управление на отпадъците	от ООп – за изграждане на система и постигане на цели за разделно събиране, повторна употреба, рециклиране и/или оползотворяване на МРО на територията на Р. България
5.	**Според вида продукт, за който се дължат**[106]	- излезли от употреба моторни превозни средства (ИУМПС) - излязло от употреба електрическо и електронно оборудване (ИУЕЕО) - отпадъчни масла (ОМ) - негодни за употреба батерии и акумулатори (НУБА) - излезли от употреба гуми (ИУГ); **- опаковки и пластмасови торбички за пазаруване**.	- излезли от употреба моторни превозни средства (ИУМПС) - излязло от употреба електрическо и електронно оборудване (ИУЕЕО) - отпадъчни масла (ОМ) - негодни за употреба батерии и акумулатори (НУБА) - излезли от употреба гуми (ИУГ).

Който и вариант обаче да се избере за изпълнение на задълженията по екологичното законодателство – чрез внасяне на продуктова такса или заплащане на екотакса, финансовата тежест на практика се поема от купувачите на МПС. Това е така, тъй като дори когато компаниите вносители на автомобили правят регистрация в КАТ и внасят таксата, то тя се включва като част от продажната цената на автомобилите.

ФУНКЦИИ НА СЧЕТОВОДСТВОТО ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕ ЦЕЛИТЕ НА ЕС ПРИ УПРАВЛЕНИЕ НА ОТПАДЪЦИТЕ И ОПОЛЗОТВОРЯВАНЕ НА ИЗЛЕЗЛИ ОТ

[106] В чл. 4 от Наредбата за продуктова такса се определят изключенията и продуктите, за които не се дължат такси.

УПОТРЕБА МПС

1. Фактори, влияещи върху ценообразуването на екотаксите в организациите по оползотворяване

Екотаксите (възнаграждения, вноски, договорни възнаграждения), заплащани на организациите по оползотворяване, в резултат на прилагане на принципа за разширена отговорност на производителя (РОП) се дължат по силата на договори с тези организации. Определянето им е в съответствие с принципа на свободата на договаряне на съответните страни. В законодателството **няма изрични разпоредби за това как се формира този вид екотакси**, но могат да се посочат няколко критерия, произтичащи индиректно от **нормативната уредба**, които обикновено са използвани в практиката на действащите ООп, както следва:

- **покриване на разходите за изпълнение на целите;**
- **ограничаване до размера на продуктовата такса** (тя е нормативно фиксирана за държавното предприятие ПУДООС);
- **конкурентно начало на пазарен принцип.**

Поради ограничения обем в настоящата разработка се прави преглед само на първия критерий, който е и най-важен, както от финансово-счетоводна, така и управленско-счетоводна гледна точка за калкулирането на себестойността на услугите, съответно за целите на ценообразуването на база т.нар. разходо-ефективен подход. Именно този подход е ясно въведен с направените изменения в Рамковата директива за отпадъци през 2018 г.

На практика **покриването на разходите за изпълнение на екологичните цели** е водещият критерий за определяне на таксите, които се заплащат на организациите. В основата му стои принципът, че екотаксите трябва да покриват разходите за **събиране, транспортиране, предварително третиране, оползотворяване, в т.ч. рециклиране на МРО**, които се образуват вследствие пускането на пазара на даден продукт.

Тук може да се изведе една от базисните проблемни области от гледна точка на националната политика, заложена в законодателството от една страна, и предизвикателствата пред счетоводната наука респ. счетоводните системи на ООп, техните подизпълнители и лицата, изпълняващи задълженията си индивидуално от др. страна. Проблемните области могат да бъдат изследвани и предложените решения обосновани от научно-теоретична гледна точка, съответно на тази основа на следващо място, те да бъдат приложени и внедрени в бизнес информационните системи в практиката на съответните лица и организации.

В различните държави екотаксите за даден продукт се формират въз основа на различни видове разходи за справяне с отпадъка, който се получава в края на жизнения цикъл на определени продукти (причинители на отпадъци). Това обикновено включва разходи за събиране и третиране на отпадъци, както и други разходи – например за разпространяването на информация до широката публика, като в някои държави този процент е фиксиран в съответното

национално законодателство (например в България за организациите за оползотворяване на ИУЕЕО е 5% от реализираните приходи от лицензионните възнаграждения, събирани от членовете им). [107]

В някои наредби за МРО съществуват изрични разпоредби за определяне на екотаксите, а други ги предполагат. Например, според *Наредбата за изискванията за третиране на излезли от употреба гуми:* „За изпълнение на задълженията си за събиране и оползотворяване, в т.ч. регенериране и/или рециклиране, на ИУГ организацията по оползотворяване определя възнаграждение, което се заплаща от лицата, които пускат на пазара гуми, сключили договор с организацията.“[108]

Видно от съдържанието и обхвата на одиторските доклади за изпълнение на целите на даден вид организация за оползотворяване (на излезли от употреба гуми, отработени масла и т.н.), функционираща на територията на България, може да се анализира, косвено да се изведе и обобщи какво обикновено включват тези разходи.

Например, в случая с излезлите от употреба гуми (ИУГ), екотаксите се основават на разходите и стойността на придобитите активи от ООп за предходната година за изпълнение на целите, в т.ч. **по-конкретно разходи и плащания** за:

- дейности по съхранение и последващо третиране на ИУГ;
- транспортни разходи;
- наеми на площадки за съхранение и последващо третиране;
- придобиване на ИУГ от търговски обекти и пунктове;
- наемане на транспортна техника и съоръжения за предварително третиране;
- придобиване на съдове, транспортна техника, съоръжения и друга техника за предварително и последващо третиране на ИУГ;
- изграждане на площадки за последващо третиране на ИУГ;
- провеждане на информационни кампании и разработване на информационни материали с диференцирано посочване на тези разходи;
- изпълнение на други мерки и дейности, предвидени в индивидуалната програма за управление на дейностите по отпадъците;
- разходи, свързани с административно-управленската дейност (възнаграждения и осигуровки на персонала и др.).

Видно е, че има потребност от разработване и прилагане на конкретни методики и насоки

---

[107] В Полша за организациите за опаковки (5 %); в Естония за организациите за опаковки (1% от годишния оборот) и пр. В някои държави се въвежда **минимална такса за организация**, която се основава на различни критерии: напр. в **Испания** задължени лица, които пускат на пазара под определен тонаж заплащат т.нар. минимална такса, която е **фиксирана**. Аналогични механизми работят във **Франция и Белгия**. Над този размер се заплаща възнаграждението (екотаксата), определено от организацията, за всеки тон продукт, пуснат на пазара или за брой продукт.

[108] чл. 26, ал.1

за прецизиране на принципите, които би следвало да се включват в себестойността на извършваните услуги: частта от общите амортизационни разходи на придобиваните амортизируеми ДМА в лицето на инвестиции в специални съоръжения, изграждане на площадки и съответно в неамортизируеми активи – като ползваната земя.

Друг пример е случаят за излязлото от употреба електрическо и електронно оборудване (ИУЕЕО). Той също е в пряка връзка с автомобилния сектор, доколкото всички съвременни автомобили наред с електрическо оборудване имат и все повече електроника, като в България функционират и немалко изнесени производства на чуждестранни компании за електроника за автомобилния сектор. В българското нормативно пространство, в лицето на Наредбата за ИУЕЕО, от конкретни текстове (чл.59, ал.5) може да се изведе, че екотаксите се базират на разходите и инвестициите, направени от ООп за предходната година за изпълнение на задълженията за постигане на целите за разделно събиране, рециклиране и оползотворяване, в т.ч. по-конкретно за:

- придобиване на материални активи (закупуване на техника и съоръжения за разделно събиране на ИУЕЕО и на компоненти и вещества, получени от него);
- изпълнение на договорите с подизпълнителите за събиране, рециклиране и оползотворяване на ИУЕЕО, както и по договорите за обслужване на общини.
- провеждане на информационни кампании и разработване на информационни материали, насочени към индустрията, домакинствата и учебните заведения (тези разходи трябва да са минимум 5% от постъпилите екотакси в организацията);[109]
- изпълнение на други мерки и дейности, предвидени в програмата за управление на дейностите по отпадъците на съответната ООп.

За тези конкретни отпадъци в *Наредбата за излязлото от употреба електрическо и електронно оборудване* (НИУЕЕО) са въведени изисквания, несъществуващи за другите видове МРО, определящи и други специфични индиректни правила, които да се спазват при определянето на екотаксите, а именно[110]: размерът на възнаграждението (т.е. стойността на събираната екотакса) **не трябва да превишава най-точната оценка на фактическите разходи за разделно събиране, транспортиране, съхраняване, предварително третиране, подготовка за повторна употреба, рециклиране, оползотворяване и обезвреждане на ИУЕЕО, в т.ч. за изграждане на система за разделно събиране на ИУЕЕО и за изпълнение на целите**.

Последното само по себе си представлява проблем за изследване и е предизвикателство

[109] Съгл. чл. 18, ал.2, във връзка с ал.1, която пояснява задължението на ООп да изготвя Програмата по чл. 53, ал. 1 ЗУО, и нейните елементи вкл. предварителен финансов разчет за обезпечаване на инвестиционните и експлоатационните разходи по години, както и доказателства за финансовото обезпечаване на първоначалните инвестиционни и експлоатационни разходи, е изрично постановено, че средствата по ал. 1, т. 10 (т.е. по линия на информационни кампании) не може да са по-малко от 5 на сто от средствата, постъпващи от участващите в ООп лица.

[110] чл. 19 от тази наредба

пред съвременната счетоводна наука и практика както от финансово-счетоводна, така и от управленско-счетоводна гледна точка. Освен потребностите от детайлизирана счетоводна информация на синтетично и аналитично равнище по така диференцираните видове разходи, специално внимание в практиката на лицата и ООп, следва да се обърне внимание на проблематиката, свързана с разграничаване на разходите на променливи и постоянни. В т.ч. и в посока разработване и прилагане на методики за отчитане на полупостоянните разходи за ООп предвид възможностите за разширяване на производствения капацитет на съответните комплексни мрежи от съоръжения, и в частност, както по-горе беше споменато на капитализираните разходи под формата на придобиване на съоръжения, техника, апаратура и други ДМА, които се амортизират постепенно за определен брой години.

2. Документална основа за изпълнение на екологичното законодателство при управление на отпадъците от излезли от употреба МПС

Съгласно чл.3, ал.1 от *Наредбата за определяне на реда и размера за заплащане на продуктова такса*, такава се дължи и заплаща за 7 типа продукти, вкл. и МПС. Размерът на продуктовата такса се изчислява от лицето, което пуска продукта на пазара, в месечна справка-декларация по образец за съответния вид продукт (отделни приложения към Наредбата). За осигуряване на съответната информация за попълване на тази справка-декларация, базова роля изпълнява счетоводната информация, отразена в счетоводните системи на съответните лица.

А) При избран вариант „продуктова такса“

Продуктовата такса се заплаща от лицата, пускащи на местния пазар продукти, причинители на МРО еднократно за количествата продукти, реализирани през предходния месец до 15-о число на текущия месец по сметката на ПУДООС. Изключение от това правило е при придобиване на **МПС за лична употреба** от внос или въвеждане от друга ДЧ на ЕС[111].

Важно е да се подчертае, че **не се дължи** такса за продуктите от прекия им производител при износ или съответно при изпращане към друга ДЧ на ЕС.

Документалната основа за изпълнението на екологичното законодателство за управление на отпадъци от ИУМПС може да се синтезира в следните 3 насоки:

- Документи-образци в електронен формат относно воденето на публичните регистри и приложения в Наредбата, диференцирани според конкретния вид на продукта, пускан на пазара, чрез които се предоставя информацията за Националната информационна система „Отпадъци“ (НИСО), поддържана от ИАОС;

[111] В тези случаи продуктовата такса се заплаща преди **първоначалната регистрация на МПС** в отдел „Пътна полиция“ на СДВР или на съответната областна дирекция на МВР.

- Документална основа за определяне размера и заплащането на продуктова такса – документи, съгласно счетоводното, данъчното и митническото законодателство: първични счетоводни документи (фактури) за покупка или продажба на продукти, ПН и др.;
- Документална основа за определяне размера относно възстановяване на продуктова такса, когато лицата имат това право – документи съгласно счетоводното, данъчното и митническото законодателство (първични счетоводни документи, международна товарителница и др.).

Лицата, които са участници в ООп (тъй като алтернативно плащат екотакси под формата на договорни възнаграждения) и лицата, които индивидуално изпълняват задължения (съответно самостоятелно поемат цялостната финансова и организационна тежест от образуваните МРО от своите продукти) **не** заплащат продуктова такса.

Б) При избран вариант „екотакса“

При избор на този вариант, лицата, реализиращи на пазара съответни продукти, са членове на ООп чрез сключен договор (едно лице не може да участва едновременно в повече от една организация за един и същ отпадък). Размерът, редът и условията за заплащане на възнаграждение на ООп се договарят в клаузи от сключения договор. Членството в ООп обаче не освобождава лицата от регистриране в ИАОС, като пускащи на пазара такива продукти.

Както беше посочено в предходната точка тук, конкретният размер на екотаксата се определя от ООп въз основа на присъщите за дейността ѝ разходи и други относими фактори, вкл. конкурентните цени на други ООп, като обикновено се определя в % от нормативно фиксираната продуктова такса към ПУДООС. Например, вносител доставя на местния пазар оловни акумулаторни батерии – 10 000 кг. Продуктовата такса е 0.60 лв./кг. или общо 6000 лв., а възнаграждението към ООп ще е процент от тази сума – например 45% намаление, т.е. дължимата екотакса е 3 300 лв. общо.

Документите относно определянето на размера и заплащането на екотакса са:[112]

✓ **договор** и общи условия към него (след подписване на договор с ООп, лицата стават нейни членове и получават профил в електронната система на съответната ООп);

✓ **месечна справка-декларация** с данни за вида и количеството пуснати на пазара продукти и изчисляване на дължимата екотакса, попълвана по електронен път до 15-то число на месеца, следващ месеца, в който е пуснат на пазара съответният продукт в електронната система на ООп. Дори в случай, че през изтеклия месец лицата не са реализирали продукти, те следва да генерират нулева месечна справка-декларация.

[112] Вж. конкретна информация по въпроса от сайта на всяка ООп, тъй като те са длъжни да я поддържат на страницата си.

За **възстановяване на финансовите средства**, преведени за екотакса, лицата-членове ООп генерират в системата месечна справка-декларация на база, на която получават кредитно известие и изпращат копия на фактура, митническа декларация или друг документ, удостоверяващ извеждането/износа на продуктите извън Р България (на база количествата продукти, които са изнесени или изведени от страната в друга ДЧ или трета държава). Тази част от проблематиката има общи черти с режима по ДДС при износ или ВОД при трансгранични сделки на територията на единния пазар в ЕС, като логиката и причините за основание за възстановяване на съответната парична равностойност са други – продуктите вече не замърсяват съответната територия с отпадъци. [113]

Наредбата за излезлите от употреба МПС постановява, че лицата, пласиращи на пазара МПС и съответно дължащи продуктова такса за ИУМПС в ПУДООС, чрез вноска в ООп, или изпълняващи задълженията си индивидуално, предоставят на ИА „Околна среда“ в електронен формат информация за всяко тримесечие в 20-дневен срок за количествата МПС:

- пуснати на пазара поотделно за съответните категории автомобили;
- изнесени и/или изпратени от страната към територията на друга ДЧ на ЕС.

И за двата показателя база е създадената счетоводна информация и осчетоводените първични счетоводни документи, а именно: издадените фактури за продажби на територията на страната и съответно съпътстваща документация, когато автомобилите са били обект на износ, респективно ВОД по ЗДДС към други ДЧ на ЕС.

3. Място и функции на заверката на отчета за изпълнение на екологичните цели и на доклада с фактически констатации от регистриран одитор

Относно реда за прилагане на ключово важния чл. 59 ЗУО, в Глава VII на *Наредбата за излезлите от употреба МПС*, се постановява строг механизъм, в който ключова роля изпълнява счетоводната система на ООп и лицата, доставящи на пазара МПС, съответно последващите одиторски процедури, извършвани от ангажираните за тази цел дипломирани експерт счетоводители (регистрирани одитори). Както ООп, така и лицата, изпълняващи задълженията си индивидуално, доказват надлежното отчитане, правилното изчисляване и съответно внасяне на дължимите такси, свързани с ИУМПС, като представят до 15 април пред министъра на околната среда и водите **доклад с фактически констатации** за предходната година и **специален отчет (**в задължителна таблична форма и съдържание[114]). Това е отчетът за изпълнението на целите за повторна употреба и рециклиране, съответно оползотворяване на ИУМПС. Именно от този подлежащ на заверка отчет за предходната календарна година е видно изпълнението на

[113] Съответно тук има потенциални възможности за извършване на финансови измами, което може да бъде обект на самостоятелно научно-приложно изследване.
[114] приложение №6 към чл. 34, ал.1 от наредбата; този отчет се постановява на законово равнище с чл. 18 от ЗУО

целите за повторна употреба и рециклиране, респ. повторна употреба и оползотворяване на ИУМПС, по конкретни **показатели**, както следва:

- компоненти от разкомплектованите ИУМПС, предадени за повторна употреба (брой и тон);

- рециклирани ИУМПС (тон);

- оползотворени ИУМПС, в т.ч. рециклирани (тон);

- ниво на повторна употреба и оползотворяване на ИУМПС (%);

- ниво на повторна употреба и рециклиране на ИУМПС (%).

Този отчет в табличен формат е от особено значение за целите на екологичната политика и по тази причина той се заверява от регистриран одитор по смисъла на Закона за независимия финансов одит. Това се извършва въз основа на доклад с фактически констатации след извършени договорени процедури за проверка на изпълнението на задълженията по наредбата, в т.ч. съответните цели поотделно за категориите автомобили. В този доклад на одитора се посочва и размер на дължимата продуктова такса, която следва да се заплати по сметката на ПУДООС, в случай че съответните цели по категории МПС не бъдат признати за изпълнени от министъра на околната среда и водите (съгл. чл. 34.ал.1-ал.4 от наредбата).

Независимият доклад с фактически констатации, изготвен от външен одитор, има за основна цел потвърждаване изпълнението на задълженията на лицата и ООп на заложените с екологичното законодателство показатели и определените критерии за прилагане на принципа за РОП при ИУМПС. Одиторът се задължава да изпълни този ангажимент в съответствие с Международните одиторски стандарти и по-конкретно Международния стандарт за свързани по съдържание услуги (МСССУ) 4400,„*Ангажименти за извършване на договорени процедури относно финансова информация*. Ангажиментът включва извършване на определени процедури, резултатите от които ИАОС, съответно МОСВ използва за формулиране на заключения за това дали декларираните **показатели** от страна на ООп и лицата, изпълняващи задълженията си индивидуално са в достатъчна степен изпълнени. Видно от постановеното в Наредбата за ИУМПС, (чл. 35, ал.1), законодателят е определил конкретни параметри относно представянето на подлежащите на проверка факти, които да насочват одитора за достигане до съответните фактически констатации и съответните документи, преглеждани от одитора за изготвяне на неговия доклад.

Задължителна минимална информация и констатации, които е необходимо да се включват в доклада на одитора

Таблица № 2

№ по	**За лицата, изпълняващи задълженията си за оползотворяване на ИУМПС индивидуално**	**За организациите по оползотворяване на ИУМПС**

ред		
1	Количеството пуснати на пазара МПС за предходната година поотделно за съответните категории МПС	Данни за лицата, които: а) участват в организацията по оползотворяване през съответната година; б) не са й заплащали уговореното възнаграждение и/или не са й предоставяли информация и за които не са изпълнени задълженията по чл. 8, дата на прекратяване на договора и размера на дължимата продуктова такса; в) са прекратили договорите си през отчетната година с организацията по оползотворяване; г) са подали нулеви декларации за пуснатите на пазара МПС през отчетната година (седалище и адрес на управление, ЕИК, и период на действие на сключения договор за съответната година)
2	съответствието между месечните справки-декларации по наредбата по чл. 59, ал. 1 ЗУО и издадените счетоводни документи, отразяващи пуснатите на пазара МПС	**<u>данни за лицата по т. 1, включващи:</u>** - количеството пуснати на пазара МПС за предходната година поотделно за съответните категории - съответствието между месечните справки-декларации по наредбата по чл. 59, ал. 1 ЗУО и издадените счетоводни документи, отразяващи - пуснатите на пазара МПС, за които е заплатено на организацията по оползотворяване размер на продуктовата такса за предх. год., от която ООп се освобождава при доказано изпълнение на целите по категории МПС - количествата образувани ИУМПС от категориите поотделно, които са събрани и третирани през отчетния период, както и наличието на отчетни документи за тях - правилното определяне на продуктовата такса за предходната година, като в случаите, когато таксата е неправилно определена - разликата до правилния размер - сключените договори с лица по чл. 17 и издадените счетоводни документи по силата на тези договори - количеството изнесени и/или изпратени от територията на страната към територията на друга държава - членка на ЕС, ИУМПС и/или компоненти и материали от тях през предходната година, както и наличието на документите, удостоверяващи това - наличието на действащи договори с общини - проведените информационни кампании и разработените информационни материали
3	размер на продуктовата такса за предх. год., от която ООп се освобождава при доказано изпълнение на целите по категории МПС	
4	правилното определяне на продуктовата такса за предходната година, като в случаите, когато таксата е неправилно определена - разликата до правилния размер	
5	сключените договори с лица по чл. 17 и издадените счетоводни документи по силата на тези договори	
6	количеството образувани ИУМПС от съответните категории поотделно, които са събрани и третирани през отчетния период и наличието на отчетни документи за тях	
7	количеството изнесени и/или изпратени към територията на друга ДЧ на ЕС, ИУМПС и/или компоненти и материали от тях през предходната година, както и наличието на документи, удостоверяващи това	
8	наличието на действащи договори с общини	
9	проведените информационни кампании и разработените информационни материали	
10	**<u>разходите поотделно за ИУМПС, калкулирани по категории автомобили за:</u>** - събиране и транспортиране;	

	- съхраняване; - разкомплектуване; - подготовка за повторна употреба на компоненти, получени при разкомплектуване на ИУМПС; - оползотворяване на материали и компоненти, получени при разкомплектуване на ИУМПС; - рециклиране на материали и компоненти, получени при разкомплектуване на ИУМПС; - обезвреждане на отпадъци, получени от разкомплектуване на ИУМПС; - провеждане на информационни кампании и разработване на информационни материали; - изпълнение на други мерки и дейности, предвидени в Програмата за управление на дейностите по отпадъците	**<u>разходите поотделно за ИУМПС, калкулирани по категории автомобили за:</u>** - събиране и транспортиране; - съхраняване; - разкомплектуване; - подготовка за повторна употреба на компоненти, получени при разкомплектуване на ИУМПС; - оползотворяване на материали и компоненти, получени при разкомплектуване на ИУМПС; - рециклиране на материали и компоненти, получени при разкомплектуване на ИУМПС; - обезвреждане на отпадъци, получени от разкомплектуване на ИУМПС; - провеждане на информационни кампании и разработване на информационни материали; - изпълнение на други мерки и дейности, предвидени в Програмата за управление на дейностите по отпадъците
11	дневниците за продажбите и декларациите по ЗДДС и главната книга по ЗСч за периода на проверката, като се правят сравнения между фактическите констатации, установени по технологични норми и по счетоводни операции	
12	средства, постъпили от продажба на ИУМПС, диференцирани по съответни категории МПС, компоненти и материали от тях	
13	констатации за съответствие/несъответствие между количествата събрани ИУМПС, образувани от категориите автомобили поотделно, и нивото в проценти на повторна употреба и рециклиране и повторна употреба и оползотворяване от тяхното тегло, посочени в отчета по приложение № 6 към Наредбата, с тези, отчетени в счетоводните регистри и потвърдени с направените констатации	дневниците за продажбите и декларациите по ЗДДС и главната книга по ЗС за периода на проверката, като се правят сравнения между фактическите констатации, установени по технологични норми и по счетоводни операции
14	изпълнението на целите поотделно за съответните категории МПС.	средства, постъпили от продажба на ИУМПС, диференцирани по съответни категории МПС, компоненти и материали от тях
15	---	констатации за съответствие/несъответствие между количествата събрани ИУМПС от категориите автомобили поотделно, и нивото в проценти на повторна употреба и рециклиране и повторна употреба и оползотворяване от тяхното тегло, посочени в отчета по приложение № 6 към Наредбата, с тези, отчетени в счетоводните регистри и потвърдени с направените констатации

16	---	изпълнението на целите поотделно за съответните категории МПС.

Значителна част от задължителната за одит информация е продукт на счетоводните системи, както на лицата, изпълняващи задълженията си за оползотворяване индивидуално, така и за организациите по оползотворяване на ИУМПС. До 31 май всяка година министърът на околната среда и водите определя със заповед лицата, които пускат на пазара МПС и изпълняват задълженията си индивидуално, ООп на ИУМПС и лицата, членуващи в ООп, които следва да заплащат продуктова такса и нейния размер. При непредставяне на заверен отчет и/или на изискуемия одиторски доклад с фактически констатации в съответния срок, целите не се считат за изпълнени, а лицата, изпълняващи задълженията си индивидуално, съответно ООп, се включват в заповед за заплащане на продуктова такса[115]. Също така, до 31 май със заповед се определят лицата и ООп, изпълнили съответните цели т.е. **недължащи** продуктова такса.

На база последното, се достига до извода, че предвид законовите изисквания за изготвяне и заверка на специфичен отчет (за изпълнението на целите за повторна употреба, рециклиране и оползотворяване на ИУМПС) и цялостното провеждане на политиката по налагане и събиране на екотаксите/продуктовите такси, създаваната от счетоводната система информация при конкретните лица и организации изпълнява ключови функции. От констатациите на регистрираните одитори до голяма степен зависи доколко МОСВ ще приеме изпълнението на задълженията на съответните лица по отношение на екотаксите и респ. дали те дължат или не дължат продуктова такса за неизпълнение на цели, за съответната година.

На 14 юни 2018 г. в Официален вестник на ЕС се публикува Директива 2018/851, изменяща Рамкова Директива 2008/98/ЕО относно отпадъците. Предстоящо е измененията да се транспонират в националните законодателства. В тази връзка, очевидна е засилващата се роля на системите за финансово и управленско счетоводство на съответните видове лица, причиняващи със свои продукти МРО (какъвто е случая с производителите и вносители на МПС). Заедно с последващите одиторски процедури, двете счетоводни системи изпълняват фундаментална роля при правилното отчитане, определяне и разпределяне на съответните разнообразни разходи за третиране и управление на отпадъци вкл. и от ИУМПС. Специален акцент заслужава изискването за разделното проследяване на **отчетените специфични разходи** поотделно за ИУМПС по категории автомобили за събиране и транспортиране; съхраняване; разкомплектоване; подготовка за повторна употреба на получени компоненти; оползотворяване на материали и рециклиране на компоненти, получени при разкомплектоване на ИУМПС и разходите за обезвреждане на получени отпадъци. Тук са и част от предизвикателствата пред счетоводните системи вкл. и през призмата на управленското счетоводство, както от теоретична, така и от

[115] чл. 39, ал.1 и ал.2

приложна от гледна точка.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ефикасността на функциониращия модел в България от момента на въвеждането на екотаксите на национално ниво досега, може да се проследи на база:

- сравнителен анализ и преглед по години на количествата разделно събрани отпадъци и количествата (процентите) рециклирани материали;
- стойностния размер на икономията на публични разходи за управление на отпадъците;
- икономическите ползи под формата на разкрити работни места, платени данъци, осигуровки и др. в полза на държавния бюджет от подизпълнителите на ООп, ангажирани пряко с управлението и рециклирането на отпадъци като самостоятелен сектор на икономиката и превръщащ се във все по-силен потенциален фактор за икономически растеж.

От важно значение и принос за създаването на стойност в автомобилния сектор е и счетоводната информация, съответно разработването и прилагането на надеждни методики за справедливо и достоверно отразяване на специфичните разходи, които се включват в себестойността на екотаксите, събирани като възнаграждения от членовете на организациите по оползотворяване на масово разпространени отпадъци, чиито най-комплексен представител са излезлите от употреба автомобили.

3.

Нефинансовата отчетност като инструмент за корпоративна прозрачност

д-р Марина Стефанова

гл. ас. д-р Валерия Динева,
УНСС

гл. ас. д-р Весела Петрова,
Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“

В отговор на различни социални, екологични и икономически предизвикателства, все по-голям брой български компании започват да подкрепят стратегии, свързани с корпоративната социална отговорност. По този начин те изпращат сигнал до всички заинтересовани страни, с които си взаимодействат служители, акционери, инвеститори, клиенти, обществени институции, и неправителствени организации.

Настоящата разработка е част от мащабно теренно проучване, което има за задача да разкрие съществуващите практики за представяне на информация за публичното представяне на подобен тип данни и да открои т.нар. пропуски в поведението на компаниите. То представя състоянието на нефинансовото отчитане в България, като взима под внимание наличието на свързана с КСО информация, достъпна на корпоративните сайтове и/или в нефинансовите декларации като задължителна част от годишните доклади в изпълнение на Европейската директива 2014/95/ЕС за оповестяване на нефинансова информация и на информация за многообразието от страна на някои големи предприятия и групи, транспонирана в националното законодателство. Целта му е повишаване полезността, последователността и съпоставимостта на информацията, както и да допринесе за по-добрата обществена информираност относно КСО дейностите на българските компании като цяло. Очакваният приложен ефект е, че изводите от проучването ще доведат до подобряване на фирмените практики, по-голяма прозрачност и ефективност на предприятията от ЕС по отношение на околната среда и социалните въпроси.

Публикацията е структурирана така, че да разкрие степента, в която задължените предприятия разкриват пред широката общественост и потенциалните инвеститори информация за следните анализирани категории: бизнес модел, екологични и социални аспекти на своята дейност, политиките и практиките им по отношение правата на човека и борба с корупцията. .

Теоретични аспекти на корпоративните комуникации и нефинансовото отчитане

Корпоративната идентичност и имидж са пряко обвързани с изграждането на корпоративна репутация, която, като част от публичното представяне на бизнеса, е свързана с реализирането на концепцията за корпоративно гражданство. Основен фактор за добрата реализация на корпоративните цели е добрата комуникация. (Николова, 2016)

По дефиниция корпоративната комуникация е гласът на корпорациите и имиджите, които той проектира относно собствената им същност. (Арденти и Форман, 2002) Чрез комуникациите този глас достига до различните публики на организацията и единствената разлика е, че информацията за медиите и клиентите трябва да се споделя и със служителите, докато част от вътрешната информация е предназначена само за работещите в дружеството. Значението на комуникационните практики, както навътре – за формиране на корпоративната култура, така и навън – за информиране и компетентен диалог с публиките, изгражда доверие и позитивен имидж на организацията. (Петров, 2005)

Външните комуникации на организацията имат за цел да допринесат за разбиране на целите на нейната политика от външни заинтересовани страни, да осигурят създаване на доверие и поддържане на позитивни отношения между тях в организацията, да способстват за създаване на разпознаваема корпоративна идентичност, положителен имидж и позитивна репутация на организацията. Те пренасят корпоративната култура навън. (Димитрова, 2012)

Докато развитието на онлайн средата оказва положителен натиск за утвърждаване на корпоративните сайтове като основен канал за комуникация към външните заинтересовани страни, то формалните годишни отчети за дейността са неизменна част от информирането на държавните институции и инвеститорите. Трикомпонентното докладване по трите стълба на устойчивото развитие – икономически, екологичен и социален, разширява своя обхват през последното десетилетие. Необходимостта от текущо, пълно и обективно предоставяне на данни за изграждане на доверие и привличане на клиенти, партньори или капитали е в основата на зараждането на интегрираните отчети.

В международен план се наблюдават множество примери за приложими правила, индикатори, добри практики и организации, които работят в колаборация в посока устойчиво развитие. Въвеждането на понятието “интегрирано отчитане“ очертава крайната посока на трансформация на оценката на „успеха“ на компаниите. По своята същност то представлява инструмент за предоставяне на информация за това как стратегията, управлението, представянето и перспективите за развитие на организацията водят до създаване на стойност в краткосрочен, средносрочен и дългосрочен план. (Стефанова, 2013)

През 2012 г. делегации от 188 държави дебатират по въпросите на „зелената икономика“, изкореняването на бедността и създаване на институционална рамка за устойчиво развитие по време на Конференцията на ООН по устойчиво развитие „Рио+20“. По това време е сформирана „група на приятелите на параграф 47“ (GoF 47) - инициатива ръководена от правителствата на Бразилия, Дания, Франция и Южна Африка, а в последствие и Аржентина, Чили, Колумбия, Норвегия и Швейцария. Като своеобразен двигател за признаването на важността за отчитане на корпоративната устойчивост в параграф 47 от документа за резултатите „Бъдещето, което искаме“, целта е правителствата да се обединят и споделят разнообразния си опит и подходи за насърчаване на отчитането на устойчивостта.

Целите, които групата си поставя тогава, са следните:

- Насърчаване на обмена на опит в политиките и инициативите за докладване за устойчивост с оглед повишаване на тяхната ефективност, водещо до по-широко разпространение и по-високо качество на отчитането за устойчивост;
- Увеличаване на броя правителства с политики или инициативи, които насърчават отчитането на корпоративната устойчивост;
- Поддържане и насърчаване на дискусии относно докладването на устойчивост в съответните международни форуми;
- Взаимодействие със стратегически заинтересовани страни, като признаваме, че насърчаването на отчитането на устойчивостта е усилие на много заинтересовани страни. (www.globalreporting.org)

През 2013 г. бизнесът на европейско ниво все повече осъзнава, че вече е невъзможно да бъде конкурентоспособен, без да бъде устойчив и това все повече се приема като конкурентно предимство на онези, които го въведат в дейността си и го направят част от цялостната си корпоративна политика. (Маринова, Атанасов, 2014)

В тази насока е и предложението за Директива на Европейския парламент и Съвета за изменение на директиви на Съвета 78/660/ЕИО и 83/349/ЕИО по отношение на оповестяването на нефинансовата информация и информация за многообразието от страна на някои големи дружества от април 2013. През същата година е публикувана Директивата 2013/34/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 година относно годишните финансови отчети, консолидираните отчети и свързаните доклади на някои видове предприятия. В последствие Директивата е изменена с Директива 2014/95/ЕС. В нея Европейската комисия оповестява нефинансовата информация като жизненоважна за управлението на прехода към устойчива глобална икономика чрез съчетаване на дългосрочната рентабилност със социалната справедливост и опазването на околната среда и въвежда задължително оповестяване на определена нефинансова информация от предприятията, като определя екологичните и социалните въпроси за основните области на докладване. В този контекст Европейският

парламент призовава Комисията да представи законодателно предложение за оповестяване на нефинансова информация от предприятията, предоставящо възможност за висока степен на гъвкавост на действията, с цел да се отчита многоизмерният характер на корпоративната социална отговорност и многообразието на прилаганите от предприятията политики, свързани с нея, при наличие на достатъчна степен на съпоставимост, за да се отговори на потребностите на инвеститорите и другите заинтересовани страни, както и на необходимостта от предоставяне на потребителите на лесен достъп до информация относно въздействието на предприятията върху обществото. (Директива 2013/34/ЕС и Директива 2014/95/ЕС)

Тенденцията към задълбочаване на трикомпонентното докладване се налага у нас със Закона за счетоводството, обн. ДВ бр. 95 от 2015 г., който транспонира задължението за съставяне на нефинансова декларация в сила от 01.01.2017 г. Той въвежда изискване към някои групи нормативно задължени предприятия да представят нефинансова декларация, в която следва да оповестяват информация, отнасяща се до политиките и дейностите им, осъществявани в областта на екологията, социалните въпроси и тези, свързани със служителите, правата на човека, борбата против корупцията, разнообразието и равенството на половете на ръководните позиции в компаниите – брой на жени и мъже, възраст, географско разнообразие, образование, професионални качества, религия. (Закон за счетоводство, 2015)

Али Вейсел прилага сравнителен анализ с цел установяване на съответствие между елементите на интегрирания отчет и елементите на нефинансовата декларация като определя общото и различното между тях. (Вейсел, 2016) По-конкретно общите елементи се фокусират върху:

- Описание на бизнес модела на предприятието – бизнес профил, стратегия, организационна структура, капитал, инфраструктура, продукти, следвани политики по отношение на основните и спомагателните дейности на предприятието и др;
- Описание на политиките и самопоставените отговорности, които предприятието е предприело и следва по екологичните и социалните въпроси, включително дейностите, които е извършило през отчетния период и резултатите от тях, включително и финансовите такива;
- Целите, рисковете, задачите и бъдещите очаквания, които предстоят по отношение на екологичните и социалните политики, включително описание на такива дейности, които биха довели до неблагоприятно въздействие върху екологията, служителите или други социални въпроси;
- Описание на основните показатели за резултатите от дейностите, свързани с екологичните и социалните въпроси, включително и финансовите такива.

Нефинансовата декларация може да бъде предоставена по два начина – в доклада за дейността, като включва информация и анализ по въпроси, свързани с екологията и служителите, както и под формата на отделен доклад. Отделният доклад би следвало да се публикува заедно с доклада за дейността и да е обществено достъпен в срок до 30 юни на следващата година на интернет страницата на предприятието, като това обстоятелство се посочва изрично в доклада за дейността. (Указание на Министерството на финансите, 2017)

Постигането на по-голяма прозрачност се очаква да направи предприятията по-устойчиви и по-ефективни, както от финансова, така и от нефинансова гледна точка. В перспектива това ще доведе до по-дългосрочни инвестиции, стабилен растеж и заетост, ще повиши доверието сред заинтересованите страни, включително инвеститорите и потребителите.

Изследвания на степента на корпоративна прозрачност

Корпоративната социална отговорност (корпоративната устойчивост и отговорност) са политики и практики, стратегически интегрирани чрез бизнес процесите за вземане на решения с цел минимизиране на негативния ефект на компанията върху социалната и околната среда и ангажиране на нейните заинтересовани страни. (Стефанова, 2016)

През 2007 г. Институтът за икономическа политика представя Изследване на представената

на интернет страниците информация за корпоративната социална отговорност на 40-те водещи компании по пазарна капитализация в България. Проучването анализира наличието на интернет страници, публикуването на информация за съответствие с Международните стандарти за финансово отчитане при изготвянето на финансови доклади, представянето на информация за корпоративното управление на български и английски език. Проследяват се добрите практики, както и екологичната и социалната политики - на български и английски език. Резултатите от този период показват, че изследваните компании представят повече информация за корпоративното управление, отколкото за останалите две категории - екологична и социална политика. Това се обуславя от факта, че следвайки принципите на международно признати стандарти, добри практики за информиране на външните публики и нововъзникващи нормативни изисквания, българският бизнес започва да разбира необходимостта от представяне на информация по въпроси на корпоративното управление.

В последното изследване измежду ТОП 300 работодатели в България за това как проследяват напредъка си относно прилагане на КСО вече преобладава мнението, че докладването по темите за КСО трябва да бъде задължително (56%). (Стефанова, Михайлов, Томс, Чобанов, Петрова, 2019)

Не е странно, че през 2018 г. 62% от участващите компании вече са публикували свой КСО доклад, а други 15% казват, че планират да го направят до 2020 г. Една трета от тях правят това за повече от 5 години, а друга една трета декларират, че това е техният първи нефинансов отчет. Все още, 10% от големите работодатели не изготвят или изготвят спорадични отчети само по отделни КСО направления или при специални случаи на големи събития, свързани с темата.

Методология

Настоящото изследване е структурирано така, че да разкрие степента, в която информацията за задължените предприятия е достъпна. Дългосрочна му цел е да допринесе за по-добрата информираност относно ролята на компаниите при създаване на добавена стойност както на пазара, така и за обществото като цяло. Авторите прилагат методология, фокусираща се върху видимостта и достъпността на информацията, свързана с КСО. Използван е Индексът за прозрачност, разработен с помощта на холандското правителство от CSR Украйна през 2013 г. и припознат от украинското Министерство на икономическото развитие и търговия от 2015 г. Той включва изследване на съдържанието и навигацията на корпоративните сайтове на изследваните компании, представяне на техните КСО стратегии, проекти и отчети, включително информация относно корпоративното управление, трудовите отношения, правата на човека, околната среда, честните търговски практики, отношенията със заинтересованите страни и развитието на местните общности.

Изследването на корпоративните сайтове е проведено в периода 1 октомври – 15 ноември 2019 г.

Извадка и характеристики на компаниите

Обект на пилотното изследване в България са регулираните от Европейската директива за оповестяване на нефинансова информация и на информация за многообразието големи предприятия и групи. (Директива 2014/95/ЕС) Тяхното задължение за оповестяване на нефинансова информация е транспонирано в Закона за счетоводството и влиза в сила от 1-ви януари 2017 г . По данни на ICAP към 31 декември 2017 г. те са общо 67. За пълнота на изследването е обхваната и още една група от компании, които принадлежат към буферната зона с числен състав от 450-500 служители. За 2017 г. тя наброява 11 дружества. Докладът предоставя информация за степента им на подготовка за прилагане на съответните разпоредби, когато покрият минималните законови изисквания.

Най-голям дял от компаниите, включени в изследването, представляват сектора банково дело и финансови услуги (21%). Всяко пето дружество идва от три водещи индустрии: производство и разпределение на енергия, водоснабдяване и управление на отпадъците и лека промишленост (*Фиг. 1*).

Фиг. 1. Представени икономически сектори (%)

Секторът „Лека промишленост“ е представен от девет производства, измежду които 27% произвеждат машини/оборудване и 20% – метални изделия (*Фиг. 2*).

Фиг. 2. Компании от леката промишленост

Детайлният преглед на заетостта на компаниите показва, че почти половината имат между 500-999 наети лица. Втората по големина група е от 21% и обхваща фирми с наети между 1000-1999 човека (*Фиг. 3*).

Фиг. 3. Брой наети лица (%)

Резултати от прегледа на корпоративните сайтове

Днес компаниите фокусират своите усилия върху удовлетворяване на очакванията за чувствителност и отговорност към обществото и представят своите политики за корпоративна устойчивост, превръщайки комуникацията по темата в жизненоважен процес за създаване и поддържане на своята легитимност пред заинтересованите страни. Те възприемат комуникацията по КСО като процес, който включва:

- предвиждане на очакванията на заинтересованите страни;
- формулиране на политиката за КСО;
- управление на различни средства за комуникация, които предоставят вярна и прозрачна информация за интеграцията социалните и екологичните аспекти в ежедневната работа на компанията, както и взаимодействията ѝ със заинтересованите страни.

В този процес ролята на корпоративните сайтове е изключително важна за изграждане на достоверен и пълнокръвен образ на компаниите. Информирането от интернет предполага активно участие на потребителите в процеса на комуникация в една среда, в която смисълът се произвежда чрез договаряне между автора и потребителя.

Компаниите, обект на настоящето изследване, все още са изправени пред предизвикателства при организирането/интегрирането на разнообразната информация за техните политики и дейности в областта на корпоративната устойчивост и отговорност. Въпреки че мнозинството от тях имат корпоративни сайтове, 77% съдържат КСО информация. Тази цифра не се отнася за публикуваните доклади за дейността и годишни финансови отчети, в които има оповестена и нефинансова информация. Те са достъпни на 88% от анализираните сайтове (*Фиг. 4*).

Фиг. 4. Достъпност на КСО информацията

КСО информацията е динамична. Ето защо е напълно очаквано 55% от компаниите да актуализират тази информация ежемесечно. Всяко четвърто дружество, обаче, публикува новини по темата едва един път в период от 6-12 месеца. В сравнение, през 2007 г., проучването на Института за икономически изследвания показва, че 67.5% от 40-те изследвани тогава компании поддържат интернет страница на български и английски език, като данните показват, че по-голямата част от водещите български компании осъзнават необходимостта от предоставяне на информация на интернет страниците си. 75% от тях представят информация по минимум един от компонентите на разглежданите три категории - корпоративно управление, екологична политика, социална политика.

Като цяло, корпоративните сайтове имат добра навигация. Всичките 76 сайта предлагат възможност за обратна връзка, а половината предоставят фирмена информация на два езика (*Фиг. 5*). Вътрешните секции за търсене са достъпни на 51 от интернет страниците, а мобилна версия предлагат 50 от тях.

Фиг. 5. Навигация на корпоративните сайтове

Едва 8 дружества са акцентирали на своята отговорност и устойчивост на заглавна страница, а още по-малък брой – в отделен подсайт. В този случай, не е изненадващ фактът, че голяма част от потребителите информация относно тези дружества приемат, че те нямат КСО политика и дейностите, свързани с нея, са несъществена част от основния им бизнес.

Анализ на напредъка

Видно от данните по-горе, в рамките на последните 12 години големите български публични компании и дружества от обществен интерес не използват достатъчно възможностите за информиране на своите външни публики за дейността, която извършват в областта на корпоративната социална отговорност. В голямата си част корпоративните им сайтове функционират на няколко езика, имат лесна навигация и включват форма на обратна връзка. Политиките и дейностите им в областта на социалните и екологичните въпроси, обаче, не са обособени и структурирани като видима категория; те са разпокъсани, трудни за намиране и разпознаване от общия поток корпоративна информация и актуални новини. В този смисъл, като основен инструмент за външни комуникации на организацията те не допринесат достатъчно за разбиране на целите на нейната КСО политика от външни стейкхолдъри, не способстват за създаване на разпознаваема корпоративна идентичност, положителен имидж и позитивна репутация по отношение на екологичните и социалните теми. Нещо повече, тъй като КСО е част от добавената стойност, породена от марката (Боянова, Дечев, 2018), то компаниите не използват достатъчно възможностите на КСО да повишават както престижа на своето дружество, участващо в конкурентната борба за привличане на висококвалифицирани кадри, така и на своя отрасъл като част от националната икономика.

Видно от количеството и позиционирането на свързаната с КСО информация, става ясно също, че тя не представлява интерес за системно проследяване, анализ и, съответно, не е фактор за формиране на пазарно поведение от страна на мениджърския екип на бизнес организацията. Използвана структурирано, под формата на социален одит, например, тя може е да послужи като инструмент за преразглеждане на съществуващи практики по отношение на външната и вътрешната социална отговорност на организацията, да измери и проследи напредъка й по отношение на усилията, предприети за изпълнение на КСО. (Пейчева, 2015) Структурираното използване на самата информация, от своя страна, би могло успешно да пренесе тази корпоративна култура навън.

Заключение

В заключение следва да бъде отбелязано, че общото ниво на корпоративно представяне в интернет пространството на изследваните компании, е добро. Половината от тях поддържат модерни, интерактивни и лесни за навигация сайтове. Поднасяната в тях информация е логично организирана и позволява на потребителите допълнително търсене. Не такъв е случаят с информацията, свързана с КСО. За голяма част от тях това е маловажна част от техния публичен образ, която, съответно, е позиционирана в труднодостъпни директории. Липсата на достатъчна в количествено и качествено отношение достъпна на корпоративните сайтове КСО информация представлява един от двата основни стълба на корпоративна прозрачност, които авторите изследват. Като по-нататъшна посока на работа те очертават необходимостта от контент анализ на съдържанието на нефинансовите декларации на задължените компании с цел проследяване на конкретното им представяне в значимите за тях социални и екологични области и степента на интегрирането на нефинансовите показатели в общата оценка за дейността на компанията.

4.

Интеграция на ESG принципите в дейността на пенсионните фондове и застрахователните компании

доц. д-р Станислав Димитров

Висше училище по застраховане и финанси

Въведение

Настоящото изследване е мотивирано от стремежа да се анализира една сравнително нова проблематика в областта на застраховането и пенсионното осигуряване, а именно интеграцията и влиянието на **екологичните, социални и управленски** (ЕСУ, ESG) фактори върху дейността на капиталовите пенсионни фондове и застрахователните компании. В работата се поставя акцент върху анализа на проблема в държавите членки на Европейския съюз (ЕС) и в България. Теорията и практиката на други страни са разгледани с оглед постигане на по-голяма дълбочина и пълнота на изследването, но без да се навлиза в детайли.

Проблематиката относно ЕСУ принципите и **устойчивите финанси** не е напълно нова, тя се разглежда вече повече от 20 години. Това, което е отличителното днес, е, че обсъждането на тази проблематика е достигнало до етап, в който ще бъде изработена основополагаща регулаторна рамка, на основата на която ще се преследва постигането на климатичните цели от *Програмата на ООН за устойчиво развитие*[116] и *Парижкото споразумение за климата*[117] в следващите години до 2030 г. В ЕС през последните четири години (периода 2015–2019 г.) се предприеха конкретни стъпки за разработване на нормативна уредба, която да бъде основа за интегриране на ЕСУ принципите в дейността на финансовите институции.

Тезата на изследването е, че възприемането на ЕСУ принципите и устойчивите финанси в дейността на пенсионните фондове и застрахователите е необходимо, но следва да се извършва постепенно и след широко обсъждане сред заинтересованите страни. В противен случай, прибързаното и хаотично въвеждане под формата на изисквания и регулации, няма да постигне търсените ефекти. Интегрирането на ЕСУ политиките в дейността на застрахователи и

[116] Програмата 2030 на ООН за устойчиво развитие от 25.09.2015 г.

[117] Парижкото споразумение за климата от 12.12.2015 г.

пенсионни фондове трябва да се осъществява постепенно, на етапи, като се извършва анализ на въздействието.

Целите на изследването се постигат като последователно се разглежда същността на ЕСУ принципите, изследват се предприетите действия от ЕС, анализират се проектите на Регламенти на Европейския парламент и на Съвета, потърсени са ефектите от интеграцията на тези политики в дейността на капиталовите пенсионни фондове и в дейността на застрахователните компании. Посочени са възможни проблеми и са дадени насоки за решаване на тези проблеми.

За да се постигнат климатичните цели не са достатъчни публичните политики, инициативи и средства. Необходимо е да се привлекат и частни инвестиции. *Финансовите институции* се разглеждат като проводник на ЕСУ политиките в областта на частните инвестиции. Устойчивите финанси поставят два големи въпроса пред финансовите институции: По какъв начин да *интегрират ЕСУ принципите* в дейността си и по какъв начин да управляват *климатичните рискове*. Устойчивите финанси и ЕСУ факторите са част от концепциите за **нисковъглеродна икономика** и за преминаване от **линейна** към **кръгова икономика**. Същността на кръговата икономика е съхраняване на природата и максимално дългото и ефективно използване на ресурсите.

В контекста на преминаване от линейна към кръгова икономика финансовите институции трябва да решават редица **нови проблеми**. Някои от тях са свързани с:

- новите рискове, свързани с климатичните промени и устойчивите инвестиции;
- новите регулации и изисквания;
- предпочитанията на клиентите към ЕСУ политиките;
- продуктите, процесите на взимане на инвестиционни решения;
- съдържанието на инвестиционните портфейли и управлението на инвестиционните рискове;
- оповестяването на информация;
- несигурността във възвръщаемостта на устойчивите инвестиции, разпространението на продукти и периодичната информация към клиентите.

В същото време, в процеса на този преход се появят **нови рискове**, които следва да осъзнават регулатори, политици и определящите обществените нагласи. Така например, счита че ЕС е най-напред сред останалите основни световни сили в стремежа си да наложи ЕСУ принципите, но това може да постави в *неконкурентна позиция* финансовите институции от ЕС. Ето защо ЕК следва да анализира процеса и в контекста на действията на останалия свят – най-вече на САЩ, Китай, Япония, Африка и др.

При налагане на ЕСУ принципите финансовите регулатори могат да повлияят на финансовите институции чрез регулаторни изисквания, чрез капиталови изисквания, чрез диференцирано данъчно облагане или други механизми. За да имат успех предприетите политики, е необходимо да има *еднакво разбиране* за устойчиви финанси, устойчиви инвестиции, зелени продукти, екологични фактори, социални фактори и добри управленски практики. *Балансът в регулациите* и налагането на стандарти спрямо действията на пазара е необходим, поради опасността от демотивиране на пазарните участници да възприемат ЕСУ принципите си в своите политики и действия. Регулаторите трябва да имат предвид, че банките, инвестиционните дружества, застрахователите и пенсионните фондове са различни по бизнес модел и регулации и следва да се извърши добра преценка на новите изисквания. Съществува опасност от *фаворизиране* (съзнателно или не) на един сектор спрямо друг относно продукти и/или доставчици-финансови институции. Някои експерти вече предупреждават за риска от „*зелени балони*“ (green bubbles).

Възможно е да се отиде и по-далеч и да се говори за опасност от „**зелен арбитраж**“ (green arbitrage) – например, в резултат на небалансирани регулации или изисквания за „зелени“ политики, от които да се възползва даден сектор от финансите или доставчик на финансов продукт.

Друго изражение на липсата на добър баланс е предоставянето на конкурентно предимство на големите финансовите институции пред *малките, локалните играчи*. На следващо място, риск пред успеха на „зелените“ политики е тези инициативи да се възприемат като стъпки за изграждането на *единен пазар* в ЕС в сектори, в които все още се доминират от местни за държавите членки финансови институции или за които е определящо националното законодателство. Това няма се възприеме еднозначно от държавите членки и би довело до съпротивата на някои от тях относно законодателни инициативи на съюза.

Същност на ЕСУ принципите

Екологичните, Социалните и Управленските (ЕСУ)[118] принципи изискват при взимане на инвестиционни решения да се отчитат аспекти в трите направления – околна среда, социален ефект и управленски аспект. Целта е да се постига устойчив растеж на икономиката като се запазва околната среда, ограничава се замърсяването, намалява се изхвърлянето на отпадъци и се използват по-ефективно природните ресурси при едновременното отчитане на социални ефекти и следване на практики на добро корпоративно управление. **Екологичните** аспекти се свързват с намаляване въздействието върху промените в климата и адаптирането към тези промени, както и произтичащите от това рискове. **Социалните** аспекти се свързват с неравенството, социалното изключване, трудовите отношения и инвестициите в човешки капитал. **Управленските** аспекти се разглеждат в контекста на добрите управленски практики за публични и частни организации, като се свързват с управленските структури, взаимоотношенията със служителите, възнагражденията на управленския персонал и включването на екологичните и социални аспекти в процесите по взимане на решения. Трите компонента се разглеждат като част от концепциите за устойчивото икономическо развитие и устойчивите финанси.

Множество организации и институции имат отношение към възприемането в тяхната дейност на тези принципи. За финансовите институции, в частност пенсионните фондове и застрахователите, възприемането на тези принципи е основно в дейностите по вземане на инвестиционни решения, управлението на рисковете и управленските процеси. ЕС се обяви като **твърд поддръжник** [119] на политиките за преминаване към нисковъглеродна индустрия, ефективно използване на ресурсите и устойчива икономика. *Финансовата система се разглежда като един от инструментите за постигане на тези цели*.

ЕК преследва три основи цели чрез включването на концепцията за устойчивите финанси в бизнес процесите на финансовите институции: да насочи парични потоци към устойчиви инвестиции; да се подобри оценката и управлението на финансови рискове, произтичащи от ЕСУ факторите и да насърчи прозрачността и дългосрочния подход при финансовите и икономическите дейности.

---

[118] ЕСУ (Екологични, Социални и Управленски)принципи съответства на Environmental, Social and Corporate Governance (ESG) principles

[119] https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/sustainable-finance_en

ЕС подкрепя Програмата 2030 на ООН за устойчиво развитие и Парижкото споразумение за климата. Конкретно за постигането на Програма 2030, ЕС си е поставил цели да намали с 40% емисиите на парникови газове и да ангажира допълнително инвестиции в тези дейности за 180 млрд. евро на година. За постигане на основната цел на ЕСУ политиките относно финансирането за устойчиво развитие на Европа, са посочени[120] две неотложни задачи за европейската финансова система – да се повиши приносът на финансовия сектор към устойчивия и приобщаващ растеж и да се укрепи финансовата стабилност, като в процеса на вземане на инвестиционни решения се включат екологични, социални и управленски фактори.

За постигането на тези цели ЕС се опитва освен публичен ресурс да ангажира и ресурси от частния сектор. Създаването на Европейския фонд за стратегически инвестиции[121] се разглежда като стъпка за постигане на тези цели. Следващи стъпки на ЕК в тази посока са изготвянето на документа „Съюзът на капиталовите пазари – ускоряване на реформата“[122] (септември 2016 г.) и създаването на Експертна група на високо равнище по устойчиви финанси (декември 2016 г.).

През януари 2018 г. Експертната група представи доклад[123] относно устойчивите финанси „Финансиране на устойчива икономика в Европа“. Докладът е относно насочване потока на публичния и частния капитал към устойчиви инвестиции, идентифициране на стъпките, които финансовите институции и надзорните органи трябва да предприемат, за да защитят стабилността на финансовата система от рискове, свързани с околната среда и внедряване на ЕСУ политиките в общоевропейски мащаб. През март 2018 г. ЕК прие План на действие за финансиране на устойчив растеж.[124] Някои от мерките, залегнали в Плана за действие, са изготвянето на таксономия за устойчиви дейности, създаване на етикети за „зелени“ финансови продукти, формулиране на задълженията на мениджърите на активи и институционалните инвеститори относно устойчивостта и въвеждане на „зелен подкрепящ фактор“ в пруденциалните правила на ЕС за банките и застрахователните компании. Последното означава включване на климатичните рискове в политиките на финансовите институции за управление на рисковете и подкрепа на тези от тях, които допринасят за финансиране на устойчиви проекти.

През май 2018 г. ЕК прие **пакет от документи относно устойчивите финанси**. Пакетът включва три проекта на регламенти. Първият документ е предложение за *Регламент за създаване на рамка за насърчаване на инвестициите в устойчиво развитие.*[125] Този регламент има за цел да определи рамката за създаване на единна класификационна система („**таксономия**“) за това, което може да се счита за *екологично устойчива икономическа дейност*. В член 3 от Предложението за Регламент[126] са посочени критериите за определяне на дадена икономическа дейност от екологична гледна точка за целите на установяването на степента на екологосъобразност на дадена инвестиция. Според тези критерии икономическата дейност трябва да допринася значително за една или повече екологични цели и да не нанася значителни

---

[120] Европейска Комисия, Експертна група на високо равнище, Окончателен доклад относно устойчиви финанси „Финансиране на устойчива икономика в Европа“

[121] Фондът стартира в средата на 2015 г.

[122] Европейска Комисия, „Съюз на капиталовите пазари – ускоряване на реформата“

[123] Европейска Комисия, Експертна група на високо равнище, Окончателен доклад относно устойчиви финанси „Финансиране на устойчива икономика в Европа“

[124] Европейска Комисия, „План за действие: Финансиране за устойчив растеж“

[125] Европейска Комисия, Предложение за Регламент на Европейския Парламент и на Съвета за създаване на рамка за насърчаване на инвестициите в устойчиво развитие

[126] Европейска Комисия, Предложение за Регламент на Европейския Парламент и на Съвета за създаване на рамка за насърчаване на инвестициите в устойчиво развитие

вреди на някоя от другите. Като зачитат принципите, залегнали в европейския стълб на социалните права, критериите изискват също така икономическата дейност да се осъществява в съответствие с минимални социални и трудови международни стандарти. Тези критерии ще се прилагат, след като ЕК определи посредством делегирани актове техническите критерии за проверка, определящи какво представлява *съществен принос за екологичните цели* и какво — значителна вреда за останалите цели. С член 4 от проекта за Регламент държавите членки и участниците на финансовите пазари се задължават да използват в конкретни случаи критериите, установени в член 3. В него се постановява, че държавите членки и ЕС използват единни критерии за екологосъобразни икономически дейности, когато определят изискванията за предлагане на финансови продукти или корпоративни облигации като екологосъобразни, по-специално в рамките на схеми за маркировка (например за т.н. „зелени“ облигации). С него на институционалните инвеститори се налага задължение да оповестяват информация, когато предлагат финансови продукти като „*екологосъобразни*“ или като инвестиции със сходни характеристики. Обхватът на това задължение ще бъде допълнително уточнен с делегирани актове на ЕК.

Втората част от пакета е предложение за *Регламент*[127] *относно оповестяванията във връзка с устойчивите инвестиции и рисковете за устойчивостта* и за изменение на Директива (ЕС) 2016/2341. Документът има за цел да доразвие изискванията за **оповестяване на информация** от институционалните инвеститори по какъв начин са интегрирали ЕСУ факторите в своите инвестиционни и консултантски процеси.

Третият елемент от пакета мерки е предложение за *Регламент*[128] *за изменение на Регламент (ЕС) 2016/1011 по отношение на бенчмарковете за ниски въглеродни емисии и бенчмарковете за положително въздействие в областта на въглеродните емисии*. Регламентът е насочен към създаване на **бенчмаркове,** спрямо които инвеститорите да могат да съпоставят **въглеродния отпечатък** (carbon footprint) на своите инвестиции.

В периода след месец май 2018 г. проектите на Регламент са подложени на политическо обсъждане в ЕС. Към месец септември 2019 г. се приема[129], че по два от проектите (Регламентът за оповестяване и Регламентът за бенчмарковете) е постигнато политическо съгласие между държавите членки. По третия проект за Регламент за създаване на рамка за насърчаване на инвестициите в устойчиво развитие (Регламентът относно таксономията) все още са в ход политически консултации. Като най-важен приоритет[130] в настоящия момент се очертава завършване на таксономията за зелени дейности от ЕК. Това в най-голяма степен ще помогне на институционалните инвеститори да идентифицират инвестиционни възможности. В националното законодателство вече е включен един елемент на ЕСУ принципите, като

[127] Европейска Комисия, Предложение за Регламент на Европейския Парламент и на Съвета относно оповестяванията във връзка с устойчивите инвестиции и рисковете за устойчивостта и за изменение на Директива (ЕС) 2016/2341

[128] Европейска Комисия, Предложение за Регламент на Европейския Парламент и на Съвета за изменение на Регламент (ЕС) 2016/1011 по отношение на бенчмарковете за ниски въглеродни емисии и бенчмарковете за положително въздействие в областта на въглеродните емисии

[129] EIOPA, “Financial Stability Report”, June 2019, с. 28

[130] ESAs, Joint Committee of the European Supervisory Authorities, “Risks and Vulnerabilities in the EU Financial System”, с. 2

изражение на това е изискването за оповестяване на нефинансова информация. Оповестяването на нефинансова информация се извършва съгласно Директивата от 2014 г.[131]

В продължение на усилията си за налагане на „зелените“ инвестиции и устойчивите финансиq през м. март 2019 г. ЕК организира втората си конференция на високо ниво за устойчиви финанси. Идеята на събитието бе да се промотира глобален подход към устойчивото финансиране и да се обсъдят начини за насочване на частния капитал към устойчиви проекти.

Интеграция на ЕСУ при застрахователите и пенсионните фондове

Устойчивите финанси и ЕСУ факторите влияят **пряко** върху дейността на застрахователите и пенсионните фондове. Представа за обхвата на отражение на ЕСУ факторите върху застрахователните компании можем да открием в един от аналитичните документи[132] на Европейския орган за застраховане и професионално пенсионно осигуряване (ЕИОПА). ЕИОПА разглежда влиянието на ЕСУ факторите върху *всички застрахователни компании*, включително презастрахователите, а не само върху животозастрахователите (както е в първоначалното искане от ЕК към органа за съвет). В документа се подчертава, че *„…рисковете за устойчивост следва да се разбират като рискове, които могат да засегнат рисковия профил на застрахователните и презастрахователните предприятия, да повлияят върху инвестициите и пасивите* – като тези *рискове са породени от ЕСУ фактори*“. С оглед интеграцията на устойчивите финанси и ЕСУ факторите в дейността на застрахователи и пенсионни фондове, в техническия съвет ЕИОПА включва предложения за промени в регулации и изисквания в **областите на управлението на рисковете, инвестиционната стратегия, отговорното управление (stewardship) и управлението на продуктите**.

Отражението на ЕСУ факторите върху дейността на застрахователи и пенсионни фондове става по *различни канали*. Единият канал на влияние е върху *оценяването на активите* на застрахователите. Според ЕИОПА[133] институционалните инвеститори трябва да отчитат степента на възприемане на устойчивите финанси в компаниите-емитенти на ценни книжа. Тук значителна роля ще имат рейтингите на рейтинговите агенции.[134] Другият канал за влияние е върху *размера на задълженията* на застрахователите. При изчисляване на задълженията ще се отчитат ЕСУ рисковете като се разработват различни сценарии и симулации. Третият канал на отражение е върху *процеса на взимане на инвестиционни решения*. Четвъртият канал на влияние е върху *процеса на приемане за застраховане и преценка на риска (underwriting)*. Петото направление са *организационните изисквания*. *Управлението на рисковете* е другият канал на влияние в дейността на застрахователите и пенсионните фондове. *Разпространението на*

---

[131] Директива 2014/95/ЕС на Европейския Парламент и на Съвета от 22 октомври 2014 г. за изменение на Директива 2013/34/ЕС по отношение на оповестяването на нефинансова информация и на информация за многообразието от страна на някои големи предприятия и групи /Директива за опповестяване на нефинансова информация/

[132] EIOPA, Technical Advice on the integration of sustainability risks and factors in the delegated acts under Solvency II and IDD, с. 6

[133] EIOPA, Opinion on Sustainability within Solvency II, 30 September 2019, https://eiopa.europa.eu/

[134] Множество ESG индекси вече са създадени и отчитат колко устойчиви са компаниите-емитенти. Примери за подобни индекси са Dow Jones Sustainability Index, MSCI ESG Leaders, FTSE4Good, Bloomberg ESG и др.

застрахователни продукти е следваща област, в която устойчивите финанси и ЕСУ факторите имат отражение. *Изискванията (preferences) на клиентите*, изразено в предпочитания към ЕСУ продукти, са друга област (дизайнът и управлението на продуктите) на отражение на принципите за устойчиви финанси.

Интегрирането на факторите за устойчивост ще се отрази на процеса на вземане на решения за инвестиции. Тази интеграция ще засегне ключовите функции и по-специално *функцията за управление на риска*. Други области са принципът на *благоразумния инвеститор, писмените политики за управление на риска и собствената оценка на риска и платежоспособността* (*ORSA)*. По-конкретно, за общозастрахователите и презастрахователите, рисковете за устойчивост ще се отразят първо на техните задължения. EIOPA намира, че би било небалансирано да се въведат промени в Делегирания регламент за Платежоспособност II, които да засягат само активите, без да имат влияние върху пасивите на застрахователите. Предвижда се застрахователите да бъдат задължени да отчитат по-подробно активите, изложени на климатични рискове, спрямо съществуващите изисквания за нуждите на Платежоспособност 2. Друго отражение ще е усъвършенстване на системата за оценяване на рисковете съгласно Платежоспособност 2, като се взимат предвид климатичните рискове.

ЕИОПА планира промени в организационните изискванията и в условията за извършване на дейност, най-вече промени в делегираните актове по Директивата за Платежоспособност 2 и Директивата за разпространение на застрахователни продукти. В допълнение, ЕИОПА изразява[135] силна загриженост относно увеличаване на незащитеността (*widening protection gap*) от катастрофични рискове. Приема се, че незащитеността представлява незастрахованите потенциални загуби за бизнеса и за домакинствата от природни бедствия. Надзорният орган обръща внимание, че този риск може да се превърне в системен.

Когато се анализират потенциалните ефекти, трябва да се има предвид, че пакетът мерки на ЕК ще се отрази в *преки* изменения в изработването на *делегирани актове,* свързани с множество директиви. Примери за такива директиви са Директивата 2009/65/EC (UCITS), Директивата 2009/138/EC (Solvency II), Директивата 2011/61/EU (AIFM), Директивата 2014/65/EU (MiFID II) и Директивата 2016/97/EU (Insurance Distribution Directive, IDD). Тези ефекти можем да обобщим като нови регулаторни изисквания.

Съществува консенсус сред европейските финансови надзорни органи[136], че **климатичните промени и преходът към нисковъглеродна икономика представляват значими рискове за финансовата стабилност**. Обикновено рисковете, произтичащи от климатичните промени се разделят на две групи. **Физически рискове** (*physical risks*) и **рискове, свързани с прехода** (*transition risks*). Физическите рискове се свързват с фактическите промени в климата и последиците върху стойността на активите. Пример за значимостта на тези рискове са данните за годишните разходи на застрахователите, свързани с природни бедствия. Тези разходи се оценяват на 80 млрд. долара за 2018 г., което нарежда годината като 4-тата с най-високи разходи по щети за застрахователите.[137] Рисковете, свързани с прехода, се разглеждат като следствие на

[135] ESAs, Joint Committee of the European Supervisory Authorities, "Risks and Vulnerabilities in the EU Financial System", с. 14

[136] ESAs, Joint Committee of the European Supervisory Authorities, "Risks and Vulnerabilities in the EU Financial System", с. 12

[137] EIOPA, "Financial Stability Report", June 2019, с. 16

рязък преход към устойчива, нисковъглеродна икономика. Пример за проявление[138] на тези рискове са значими и непланирани обезценки на активи в климатично чувствителни сектори. Този преход може да е породен от политически, технологични или потребителски причини. Ето защо, за да се адресират тези рискове, се говори за „*навременен и равномерен преход*“ (timely and steady transition). Устойчивите финанси са един от основните приоритети, по които работят Европейските надзорни органи[139] (ESAs). Като инструменти за идентифициране на рисковете във финансовия сектор ESAs разработват анализи на сценариите (scenario analysis) и стрес тестове (stress testing).

ЕИОПА анализира **изложеността на активите на застрахователите на климатични рискове**. Целта на анализа е да определи инвестициите, които са под риск, при преход към нулевовъглеродна икономика. Сценарият показва, че **12.9%** от активите са чувствителни на този преход. Данните са показани на *Фиг.* 1 по-долу.

Фиг. 1. Дял на активите на застрахователите, чувствителни на климатични рискове

Източник: EIOPA, FSR December 2018 Risk assessment, с. 8

Въпросните 12.90% представляват активи на стойност около 1 трилион евро. От ЕИОПА обръщат внимание, че съществува голяма вероятност представените данни да не показват в пълна степен зависимостта от климатичните рискове, защото инвестициите във финансовия сектор (приблизително 57% от общите инвестиции) също са чувствителни на тези рискове, но тази чувствителност не е измерена при изследването. В тази връзка, рисковете се разглеждат на

[138] EIOPA, FSR December 2018 Risk assessment, с. 51

[139] Европейски Надзорни Органи, European Supervisory Authorities, ESAs, включват Европейският орган за застраховане и професионално пенсионно осигуряване (EIOPA), Европейският орган за ценни книжа и пазари (ESMA) и Европейският Банков Орган (EBA)

две нива, в зависимост от критерия за **пряко и непряко влияние**. *Първо ниво* на рисковете отразява прякото влияние. *Второ ниво* на рисковете отразява евентуалните загуби, които застрахователите биха понесли непряко, чрез обезценяване на инвестициите във финансови институции, пострадали от климатични рискове. В изследването видовете инвестиции, изложени на климатични рискове, са групирани в 6 групи:

- енергоемки сектори (energy intensive sectors) – 1.5%;
- недвижими имоти и ипотеки (housing) – 7%;
- изкопаеми горива (fossil fuels) – 0.8%;
- комунални услуги (utilities) – 0.8%;
- транспорт – 0.4%;
- потенциални (за които не може да се даде детайлна информация) – 2.5%.

От гледна точка науправлението на рискове, интерес представлява в **какви финансови инструменти са инвестирани активите, изложени на климатични рискове**. Тази информация е представена на *Фиг. 2* по-долу.

Фиг. 2. Активи, изложени на финансови рискове, по финансови инструменти

Източник: EIOPA, FSR December 2018 Risk assessment, с. 10

Най-високият дял от инвестициите, изложени на климатични рискове, е под формата на недвижимо имущество и ипотеки – 35%. На следващо място са корпоративните облигации и акциите, съответно 25% и 24%. Активите, инвестирани в акции, се считат за най-застрашени, тъй като биха поели първите загуби в случай на шок, свързан с климата. Интересна аналитична информация ЕИОПА анализира през 2019 г. При професионалните пенсионни схеми (IORPs)

през 2019 г. се провеждат стрес тестове, част от които са анализ на информацията за „*кафяви*“[140] инвестиции и делът на въглеродния отпечатък в портфейлите на пенсионните схеми.

На институционалните инвеститори се възлагат големи очаквания да бъдат активни в процеса към преминаване към устойчива икономика, поради обстоятелството, че те могат да насочват значими средства към определени сектори и проекти. В отделните държави членки на ЕС финансовите институции имат различно влияние и мощ в икономиката. Например, в страни от Западна Европа (най-вече Люксембург, Белгия, Холандия, Франция и Германия) застрахователите, пенсионните фондове и инвестиционните фондове управляват значителни по размер активи. В България небанковите финансови институции управляват активи около четири пъти по-малки от активите на банковата система. Ето защо се говори за **баланс** при изготвянето на новите „зелени“ регулации между отделните сектори, за да не се стигне до конкурентно предимство на един вид финансова институция или продукт.

Застрахователите и пенсионните фондове в ЕС са едни от най-активните участници при инвестирането в „зелени“ финансови инструменти. Така например, те са най-големите инвеститори в *зелени облигации* – 64% от общите инвестиции през 2017 г. *Зелените облигации* са сравнително нов инструмент на финансовите пазари. Първата зелена облигация е издадена през 2007 г. от Европейската инвестиционна банка. Към месец май 2019 г. обемът на търгуваните зелени облигации е 210 млрд. евро. Тези облигации все още са много малък процент от общия обем облигации, но има тенденция на значим ръст през последните години. Зелените облигации са 2% от общия обем на нови емисии за 2017 г. и 2018 г., като достигат относителен дял от 4.4% за последното тримесечие на 2018 г. Друг пример за ролята на институционалните инвеститори е фактът, че 19 застрахователи (по официално обявена информация, но към този брой трябва да се добавят и онези случаи, за които не е налична публична информация) вече излязоха от инвестиции в ценни книжа на предприятия от въгледобива. Излизането от инвестиции в „кафяви“ дейности се изчислява на 6 трилиона долара за 2018 г.[141]

Друга положителна тенденция е **спадът в недоверието** сред институционалните инвеститори относно устойчивите инвестиции. Изследване на Schroders [142] показва, че само 11% са инвеститорите през 2019 г., които не вярват в устойчивите инвестиции, спрямо почти два пъти повече – 20% през 2017 г.

Като **предизвикателства** пред разпространението на устойчивите инвестиции се посочват няколко основни аспекта. *На първо място* инвеститорите са посочили надеждната база данни и доказателства за потенциално добри възвръщаемости – 49%. *На второ място* са страховете от по-ниска възвръщаемост – 48%. Подобрена прозрачност относно финансовата и нефинансовата информация в отчетите е *на трето място* с 36%. *На четвърто място,* по-ясните и надеждни бенчмаркове са посочени от 34% от инвеститорите като предизвикателство пред инвестициите в устойчиви дейности. Тези данни показват, че все още много голям процент от институционалните инвеститори възприемат устойчивите финанси като предизвикателство.

Трябва да се имат предвид някои **рискове**, свързани с възприемането на концепциите за устойчиви финанси и ЕСУ предпочитанията. Един от тези рискове е по отношение на появата и развитието на *некоректни (лицемерни, фалшиви) зелени продукти*, зелени политики и зелени

---

[140] Терминът „кафяви“ инвестиции (brown) се свързва с инвестиции в дейности, които замърсяват околната среда и/или не са екологосъобразни, неустойчиви инвестиции. Примери са добивът и преработката на въглища и петрол.

[141] EIOPA, “Financial Stability Report”, June 2019, с. 17

[142] Schroders, Institutional investor study 2019. Изследването обхваща 650 институционални инвеститора, които управляват USD 25.4 трилиона

инвестиции (*greenwashing*). В стремежа си да привлекат нови клиенти, някои финансови институции могат да бъдат изкушени да предложат псевдо зелени продукти. Друг риск е свързан с *прозрачността* при зелените инвестиции. В тази връзка вече има примери за излизане от зелени инвестиции. На следващо място, проблем за клиентите може да се окаже *сравнимостта* на различните зелени алтернативи. Едно от най-големите притеснения на институционалните инвеститори е *рискът от намаляване на възвръщаемостта* от инвестициите. Това пряко ще се отрази на клиентите и на поетите задължения към тях. Неслучайно голяма част от проучванията сред нагласите на клиентите съдържат въпрос дали клиентите са готови да получат по-ниска доходност при изпълнение на техните предпочитания за зелени инвестиции. Потребителите показват склонност да променят инвестиционното си решение спрямо критерия устойчивост.[143] Проучване[144] сред потенциални клиенти показва тяхната готовност да „жертват“ 2-3% от доходността при устойчиви инвестиции. От друга страна, това означава 20-40% по-ниски пенсии. Обосновано е да се очаква, че ако въпросът е формулиран по-друг начин: „Готови ли сте да рискувате 20-40% от пенсията си за сметка на устойчиви инвестиции?“ – вероятно процентът на съгласилите се ще е значително по-нисък. Друго притеснение на експертите е дали ЕСУ не увеличават *неравенството,* като предоставят предимство на големите компании. Големите институционални инвеститори могат сравнително лесно и бързо да отделят ресурси за оповестяване на информация, за справяне с новите регулации, за маркетиране и дистрибутиране. Друг аспект, който следва да се има предвид, е опасността устойчивите финанси и ЕСУ факторите **да изместят фокуса** на регулатори и надзорни органи от други приоритетни теми. Така например, като най-важни рискове пред финансовата система в настоящия момент ESAs посочват[145] нисколихвената среда и излизането на Великобритания от ЕС.

Заключение

Устойчивите финанси и ЕСУ факторите са сред основните теми на ЕС и на финансовите регулатори на съюза през последните четири години. Тези политики вече засягат дейността на финансовите институции в ЕС. Факт е, че в клиентските предпочитания се включват ЕСУ политиките. Устойчивите финанси все повече ще навлизат в бизнес процесите на банки, застрахователи, пенсионни фондове и инвестиционни дружества. Финансовите институции са принудени да участват в този процес не само поради регулаторни причини. Към тях можем да прибавим етични, репутационни и финансови причини. Интеграцията на ЕСУ факторите и устойчивите финанси във финансовите пазари се разглежда като възможност за източник на нови приходи за финансовите институции.

Можем да обобщим, че ЕСУ факторите и устойчивите финанси ще се отразят във всички бизнес процеси на застрахователи и пенсионни фондове, като най-значимо това влияние ще бъде върху инвестиционната дейност, риск мениджмънта, управлението на продукти и оценяване на активи и задължения. Един от изводите от изследването е, че възприемането на ЕСУ принципите в бизнес процесите на застрахователите и пенсионните фондове е необходимо. Тяхното прибързано и хаотично въвеждане под формата на изисквания и регулации няма да постигне

---

[143] Eurosif, European SRI Study 2018, http://www.eurosif.org/wp-content/uploads/2018/11/European-SRI-2018-Study-LR.pdf, с. 94 /45% от запитаните/

[144] University of Cambridge Institute for Sustainability Leadership (2019). Walking the talk: Understanding consumer demand for sustainable investing.

[145] ESAs, Joint Committee of the European Supervisory Authorities, “Risks and Vulnerabilities in the EU Financial System”, с. 3

търсените ефекти. Интегрирането на ЕСУ политиките трябва да се извършва постепенно, на етапи, като се извършва анализ на въздействието.

Стандартизирането на устойчивите финанси е необходимост. Необходими са ясни цели – дългосрочни и междинни. Надзорните органи трябва да разработят надеждни механизми за периодичен преглед и анализ. Заинтересованите страни трябва да бъдат много активни при обсъжданията и разработване на основополагащите нормативни документи.

Регулатори и надзор следва да постигнат баланс между стандарти и пазар. Балансът в регулациите и налагането на стандарти спрямо действията на пазара е необходим, поради опасността от демотивиране на пазарните участници да възприемат ЕСУ принципите си в своите политики и действия. Баланс е необходимо и между отделните сектори. Регулаторите трябва да имат предвид, че банките, инвестиционните дружества, застрахователите и пенсионните фондове са различни по бизнес модел и регулации институции и следва да се извърши добра преценка при изработване и въвеждане на новите „зелени“ изисквания.

5.

Ролята на финансовите инструменти при оползотворяването на еврофондовете

доц. д-р. Йосиф Аврамов, доктор по икономика,

съпредседател на Съвета по иновации при Българската търговско-промишлена палата, член на УС на БТПП

Подобряването на стандарта на живот в развитите държави се осъществяваше допреди две-три десетилетия чрез икономика от типа "вземи, използвай и изхвърли". Това е екстензивен модел на растеж, в който природните ресурси се добиват, превръщат се в продукти в рамките на производство, което от своя страна се задвижва от растеж на тежка индустрия и инфраструктура. Последните две са много интензивни в употребата си на ресурси, които накрая се изхвърлят – процес който допълнително изисква ресурси. Това води до общ недостиг на ресурси и замърсяване на околната среда. Изключително интензивно нарастващото потребление причинява сериозни щети, предвид обстоятелството, че понастоящем хората извличат и използват около 50% повече природни ресурси в сравнение с периода отпреди 30 години. Това прави около 63 млрд. тона сурови материали годишно, като по-голямата част от потреблението им е във високоиндустриализираните държави. По-богатите страни (с около 1.2 млрд. души население) консумират около 10 пъти повече ресурси от останалата част от света (6.1 млрд. души) и два пъти повече от средното за света. Някои страни с бурен икономически растеж имат бързо нарастваща потребност от ресурси – например Китай, Индия, а също и т. нар. „малки азиатски тигри“ Сингапур, Малайзия, Филипините, Виетнам, Тайланд и др. Ето защо използването на кръговата икономика е възможно решение за спестяване на ресурсите от една страна и за повишаване на конкурентоспособността на икономиките на отделните държави, от друга. Не на последно място, темите за климата и устойчивостта все повече вълнуват потребителите, особено от новите поколения.

Чрез използването на финансовите инструменти на практика се увеличават възможностите за финансиране на отделните производства, които са част от кръговата икономика. Това по принцип е значително по-скъпо, отколкото финансирането на традиционните отрасли, които отделят значително количество отпадъци. Тук ще поставим акцент върху прилагането на финансовите инструменти по отношение на оползотворяването на еврофондовете, предназначени да финансират кръговата икономика както у нас, така и в останалите страни от ЕС.

В Република България вече втори програмен период на ЕС се прилагат финансови инструменти. В предходния програмен период 2007–2013 г. финансови инструменти се използваха в ограничен размер в тогавашните оперативни програми (ОП) „Конкурентоспособност“ по инициативата „Джереми“ и „Регионално развитие“ по инициативата „Джесика“. Понастоящем финансовите инструменти се използват както при финансирането на различни проекти в българската икономика (предимно в индустрията), така и в регионите ни, а също и за социални цели, с акцент върху приходоносещите дейности. Част от посочените проекти (тук ще разглеждаме европроектите), се отнасят към кръговата икономика. Техният брой обаче засега, според автора, е в недостатъчен обем както по брой на проектите, така и по размер на оползотворените евросредства чрез финансови инструменти. Този вид финансиране е относително нов и по тази тематика публикациите са крайно ограничени и недостатъчни. Ето защо ще използваме преди всичко литературни и други източници, които са от нормативната уредба на ЕС или на българските институции (административни и финансови), които работят или ще работят с тях. Чрез значително по-широкото използване на финансовите инструменти в настоящия програмен период 2014–2020 г. в известна степен се редуцира в някои случаи „безсмисленото“ и разточително харчене на средства от еврофондовете и донякъде се намалява нерегламентираното отклоняване на финансов ресурс, чийто произход е от европейските фондове.

В програмния период 2014–2020 г., в който използването на финансови инструменти е около 10% от общия финансов ресурс за България от ЕС, се избягва до голяма степен финансирането на бенефициенти, които нямат съществени основания за получаване на евросредства. Ето защо следва да се направи изводът, че финансовите инструменти са надеждно средство за известно ограничаване на разхищаването и отклоняването на евросредства, както и използването им за други несвойствени цели, които са извън обхвата на европроекта. Налице е значително ограничаване на възможността за прахосване на евросредства, тъй като те следва да се върнат от ползвателя им. В този аспект се констатира отликата от безвъзмездното грантово финансиране, при което в по-висока степен се наблюдава изкуствено завишени обем на разходвани евросредства. За последните десетина години, откакто Представителството на Европейския инвестиционен фонд (ЕИФ) бе открито в София, над 13 хиляди малки български

предприятия получиха финансиране за над 1,5 млрд. евро по програмите за реализация на финансови инструменти, управлявани от ЕИФ. Този успех нарежда България сред отличниците по използване на финансови инструменти в Европа, като междувременно се създаде и национален Фонд на фондовете, и много други страни членки сега имат желание да се учат от българския опит.

За този период в ЕС се наложи разбирането, че финансовите инструменти, било то дългови или дялови, са ефективен начин за влагане на европейски средства, за усилване на конкурентоспособността и подкрепа на малкия бизнес. Те предоставят възможност да се вземат изцяло пазарни решения, с които всяко 1 евро от европейските данъкоплатци активира допълнителни между 2 и 5 евро инвестиции на частен капитал. Нашата страна в това отношение е положителен пример и е налице известен успех в тази насока, тъй като от първоначално вложените по инициативата „Джереми“ (**JEREMIE)** близо 350 млн. евро на български пазар, повече от половината от тези средства се върнаха обратно до този момент. С посочените средства е възможно да се продължи повторно да се инвестира най-вече в развитието на рисковото финансиране на млади иновативни компании от т. нар. рециклиран ресурс. През втората половина на 2018 г. стартира с ресурс на ЕИФ нов дялов фонд на българския пазар – **Brightcap Ventures**. Той няма да е последният, тъй като е налице необходимостта от повече scale-up рисков капитал не само в България, но и в ЕС и той ще инвестира както в иновативни старт-ъпи, така и в технологични компании във фаза на растеж.

Това е деветият финансов инструмент, който ЕИФ пуска в България в последните осем години. Петте дялови фонда, които създаде ЕИФ в България – Eleven, LauncHub, Black Peak Capital, Empower Capital и NEVEQ 2, са инвестирали над 80 млн. евро в над 230 иновативни компании в България. Същите тези компании са привлекли успешно други над 80 млн. евро частен капитал от рискови инвеститори – както български, така и чуждестранни, тъй като собствениците им имат желание да се развиват и конкурират глобално. Благодарение на дейността на ЕИФ в България, през 2018 г. 3 000 малки и средни предприятия са получили пряко финансиране в размер на близо 408 млн. евро, което е достигнало до бизнеса предимно чрез финансови инструменти, осигурени от изброените фондове. Чрез ресурса на ЕИФ се оказва сериозна подкрепа за малките и средни предприятия (МСП) и дружества със средна капитализация. През пролетта на 2019 г. бе обявено, че ЕИФ ще продължи да подкрепя МСП в България, като задели средства с общ размер 78 млн. евро чрез четири нови гаранционни операции и един нов фонд за рисков капитал на обща стойност 168 млн. евро, с цел дългово и дялово финансиране. Известна част (около 17-18% по предварителни оценки на ЕИФ) от този ресурс е използван за проекти в кръговата икономика. В България през годините се разви динамична мрежа от „бизнес ангели“ (частни инвеститори, хора с опит и средства, които инвестират в непублични, най-вече стартиращи предприятия) има вече и дялови фондове с

изцяло частен капитал, дори с местна регистрация като Алтернативни инвестиционни фондове. Инвеститори, включително от Силициевата долина, са подкрепили технологични фирми у нас и е налице развитие на VC (venture capital) еко система в България, която вече привлича значителен частен интерес. Според изследване на ЕИФ, направено през пролетта на 2018 г. за venture capital или VC индустрията в Европа, София е сред „топ 20“ на VC екосистемите в Европа и една от двете източноевропейски дестинации, които са в челото на този специфичен бизнес (на следващо място е Вилнюс, столицата на Литва).

Налице са изявления на представители на ЕК, че в следващия програмен период 2021–2028 г. значението на финансовите инструменти ще нарасне за сметка на грантовото финансиране и техният дял значително ще се увеличи както на централно ниво, така и в рамките на Европейските структурни и инвестиционни фондове. Грантово финансиране е възможно да остане само при финансирането на общата селскостопанска политика, което ще се редуцира, при образованието и научните изследвания, администрацията, съдебната система и на някои социални програми и проекти, за които не е целесъобразно и възможно да се търси печалба и добавена стойност, респективно – връщане на парите на донора. Ето защо в следващите няколко години въпросът за използването на финансови инструменти, които все още почти не се познават от по-голямата част от представителите на бизнеса у нас, а и от администрацията (особено в по-малките населени места), ще стане много актуален.

През 2019 г. Министерството на икономиката и ЕИФ подписаха договор, с който ще се създадат два нови финансови инструмента – те ще ползват ресурс от рециклираните средства от досегашните дейности на инициативата „Джереми”. На първо място, чрез инструмента за документална финансова гаранция ще бъдат оползотворени до 30 млн. евро от натрупаните средства за нови гаранции за финансиране на търговията, в подкрепа на международния профил и диверсификацията на българската икономика със заеми, чийто общ размер се очаква да достигне 200 млн. евро. Вторият нов финансов инструмент с ресурс от ЕИФ, предстои да се насочи към българския бизнес до 2023 г. и това става възможно след приключване на преговорите във връзка със стартирането на нова програма за инвестиции в МСП с привличане на допълнителен рисков капитал от частни дялови фондове, инвестиращи в България. Наименованието му е Програма InvestBG Equity и ще използва постъпленията по „Джереми” (рециклиран ресурс) и собствени средства на ЕИФ. По този финансов инструмент ще бъде насочен ресурс до 110 млн. евро под формата на рисков капитал и дялово участие в инвестиции в България и пряко дялово участие в български компании.

Новата инвестиционна програма InvestBG Equity е насочена към привличане на значителен частен и институционален капитал за инвестиции в разширяването и интернационализацията на компании, които се позиционират у нас. Инструментът InvestBG Equity е разработен, с оглед да подкрепи насърчаването на инвестиционните сектори, които

създават висока добавена стойност и подобряват цялостната конкурентоспособност на българската икономика чрез създаване и развитие на бързорастящи и иновативни малки и средни предприятия посредством подобряване на достъпа им до дялово финансиране. Вероятно този ресурс ще бъде управляван от 3 до 5 фонд мениджъра, които ще ръководят нови фондове за рисков капитал и които следва да имат опит в управлението на фондове за рисков капитал и частни дялови фондове в България и региона на Централна и Източна Европа. С този нов пилотен инструмент ЕИФ ще инвестира съвместно ресурсите си, а също и тези под управлението на „Джереми", по специфичен начин, което ще е от значение за българските МСП. С тази нова програма се осигуряват в рамките на InvestBG Equity минимум 35 млн. евро допълнително към първоначално предвидените 60 млн. евро национални средства на българското правителство, които представляват рециклиран ресурс от инициативата „Джереми". По този начин бъдещият финансов ангажимент на ЕИФ към инструмента е знак за доверие в потенциала на българските фирми. Известна част от този финансов ресурс ще бъде насочен и към проекти от кръговата икономика, което е предвидено в методиката за използването на този нов финансов инструмент.

За този инструмент е характерно и:

1. Предстои разпределянето на ресурс за финансова подкрепа на фондове за рисково и дялово финансиране, инвестиращи в България, който ще е до 100 млн. евро;

2. Налице са допълнителни 10 млн. евро, с които ще се гарантират нови частни съ-инвестиции съвместно с фондовете за рисково и дялово финансиране.

Отчасти пълното оползотворяване на отпадъците с оглед развитието на кръговата икономика у нас, вече се прилага от отделни предприятия в България, но целенасочена държавна политика в тази област няма. Известно е, че природните ресурси, включително материали, вода, енергия и плодородна земя, винаги са били фундаментална предпоставка за икономически растеж. На сайта на Министерството на икономиката са публикувани данни, според които частните инвестиции в България в подгрупа от икономически сектори, които имат значение за кръговата икономика, се оценяват на около 0,18 % от БВП и те са над средното равнище в ЕС, което е 0.12%. Тези инвестиции създават у нас над 60 хиляди работни места. В настоящия програмен период 2014–2020 г. ресурс за стимулиране на развитието на кръговата икономика чрез използване на финансови инструменти са заложени в оперативните програми „Иновации и конкурентоспособност", „Околна среда", както и „Региони в растеж". Визията за развитие на иновациите у нас са заложени в Иновационната стратегия за интелигентна специализация на Република България 2014–2020 г. В Стратегията освен четири тематични области е заложено хоризонтално стимулиране на технологичната модернизация в производствения сектор, използваща ресурсоефективни и безотпадни технологии, намаляващи замърсяването при източника, намаляващи въглеродните емисии. По първата приоритетна ос на ОПИК са в процес

на изпълнение три процедури на обща стойност 217 млн. лева, като те са насочени към разработване и внедряване на нови продукти, процеси и бизнес модели в предприятията. По третата приоритетна ос на ОПИК се изпълняват три процедури на обща стойност 298 млн. лева, които са насочени към подкрепа за повишаване на енергийната ефективност в предприятията и подкрепа за пилотни и демонстрационни инициативи за повишаване ефективното използване на ресурсите в предприятията, които непосредствено допринасят към развитието на кръговата икономика и подобряване на околната среда.

До 2030 г. се предвижда да има нови 3 млрд. потребители от средната класа, затова трябва да се търсят нови бизнес модели, ако човечеството на планетата ни желае да живее здравословно. Отдръпването от настоящата линейна икономика и насочването към такава, която елиминира загубите и отделя икономическия ръст от консумацията на ресурси, не е избор, а необходимост. Известно е от опита на някои развити страни, че възможностите за кръгова икономика предлагат солидни печалби, но са налице и нефинансови бариери, които ограничават темповете на развитието ѝ. Просперират тези държави, в които се подпомагат бизнесите от кръговата икономика, за да се справят с тези бариери чрез налагането на такива регулации, които играят централна роля в насърчаването на кръгова употреба на материали. В тази насока подобряването на употребата на ресурси чрез високи изисквания за дизайна на продуктите и законодателство за отпадъците, може да доведе до значителни спестявания за бизнеса, институциите и потребителите. По принцип правителствата следва да поощряват инвестициите в кръгови иновации и да обърнат внимание на пречките, за да мобилизират повече частно финансиране за ефективно използване на ресурсите. Основната задача пред кръговата икономика е осъществяване на промяна на системно ниво: тя трябва да работи из целите вериги за доставки, респективно и в целите индустрии. При кръговата икономика се запазва способността на една икономика да расте, докато използването на ресурсите намалява чрез постигане на т. нар. "дематериализация" – абсолютно или относително намаляване на количеството материали, които се използват, както и на количеството отпадък.

За представителите на бизнеса преминаването към кръгов модел е с положително въздействие поради икономическите ползи и запазването на работните места. Решенията в една конкретна индустрия или фирма не са достатъчни, защото това пренебрегва нуждата от цялостна система. Би било далеч по-добре, ако всички участници по веригата се съюзят, за да променят начина на производство като цяло. Такива колективни действия могат да се насърчават от правителствата, ако например се осигурят пазарни стимули за фирми и домакинства да вземат под внимание екологичните щети. Налице са много изследвания, които показват нуждата от политики и регулации, които да позволят на прехода да се случи. Промяната към устойчива и кръгова икономика трябва да съчетава амбициозни цели за околната

среда със стабилни социални изисквания и да създаде последователна законова рамка за устойчиво производство и потребление. Поради това, че кръговата икономика изисква истинска системна промяна, лидери са тези страни, които създават правилните условия, за да се случва тя – и това са държави, които успешно постигат по-добри способи за рециклиране (например Франция). През 2014 г. Франция стана първата страна в света, в която се въведоха санкции за широко разпространената практика за "планирано остаряване" при производството – т.е. създаването на продукти така, че са предварително проектирани да се развалят (повредят), за да може потребителите да бъдат накарани да ги подменят. Френското законодателство въведе норма, която задължава производителите да покажат колко дълго ще издържат уредите им. Компаниите-производителки също следва да информират потребителите колко дълго ще са налични резервни части за продукта – в противен случай рискуват да бъдат глобени с до 15 хил. евро. Дефектните продукти, в т.ч. мобилни телефони или домашни уреди, следва да бъдат безплатно ремонтирани или изцяло заменени до две години след закупуването им. Освен това в закона се предвижда възможността да бъде образувано дело срещу фирма, за която има доказателства, че не е изпълнила своите задължения в тази насока. През 2017 г. бяха образувани дела срещу Epson, HP, Canon и Brother (компаниите са производители на офис техника и хардуер) за "планирано остаряване". Делата се завеждат от официалните национални асоциации за защита на потребителите.

Налице са възможности за индустрии, които разчитат предимно на природни ресурси, да се променят и да станат устойчиви – и това са индустрии, които сериозно ще пострадат от липсата на сигурност по отношение на ресурсите. Изобщо не е достатъчно да се увеличи енергийната ефективност или да се намалят емисиите, въпреки че и това са значими стъпки. На практика никоя от считаните за водещи индустрии не би била печеливша, ако плащаше по пазарни цени за природния капитал, който използва. Разходите, които бизнесът отделя за използването на естествения капитал на планетата, са чувствителни и най-вероятно ще продължават да нарастват. На този етап от развитието ни тези разходи, които компаниите не плащат директно и не се появяват във финансовите им отчети, стават все по-значими. Нарастващата цена на суровите материали и огромната нестабилност ще задълбочат сериозните предизвикателства пред тези отрасли, като кръговата икономика може да се справи с тях и дори да ги предотврати.

През 2014 г. държавите членки на ЕС са произвели над 2,5 млн. тона отпадъци, от които едва 50% са били рециклирани; отделен въпрос е за инвестициите, влагани за третиране на самите отпадъци. Независимо, че капацитетът за рециклиране бавно нараства през последните пет години, все още практически половината от използваните материали излизат от икономиката. Ако се вземат за пример мобилните телефони, при настоящия начин на дизайн и производство минават средно между две и три години преди мобилните устройства да започнат

да показват дефекти и да се превърнат в морално остарели. Според Световния икономически форум през 2016 г. едва 20% от генерираните електрически и електронни отпадъци (близо 45 млн. тона) са били рециклирани, 4% са били изхвърлени в депа, а за останалите 76% няма информация.

Подобно явление се наблюдава и в други индустрии. С две думи, животът на ресурсите в Европа се ограничава до един-единствен цикъл. Проблемът е, че никой не знае кога ще се изчерпят невъзобновяемите ресурси – въглища, нефт, метали. Европейския съюз през 2015 г. прие план за кръговата икономика. В него ЕК беше изчислила, че по-доброто еко проектиране, предотвратяването на изхвърляне на отпадъци и повторната употреба на използваните ресурси, могат да допринесат за нетни икономии на предприятията от ЕС в размер до 600 млрд. евро годишно, като същевременно се намаляват общите годишни емисии на парникови газове. Допълнителните мерки за увеличаване на производителността на ресурсите могат да доведат до увеличаване на БВП с близо 1% до 2030 г. и до създаване едновременно с това на 2 милиона допълнителни работни места. ЕК определи и приоритетните материали, в т.ч. земеделски продукти и отпадъци, дърво и хартия, пластмаси и метали, които биха били полезни за ускоряване на прехода към кръгова икономика, в който политиката на ЕС играе специална роля. Опаковките, храните, електронното и електрическото оборудване, мебелите, сградите и строителството бяха определени като приоритетни сектори. В Холандия процесът вече е започнал и още в края на 2016 г. правителството даде началото на програма за развитие на кръгова икономика до 2050 г., като до 2030 г. употребата на основни суровини (минерали, изкопаеми и метали) трябва да бъде намалена наполовина.

У нас вече са налице и сравнително дребни предприемачи, на които бизнесите могат да се отнесат към кръговата икономика като фирмите Zona Urbana и Remixshop.com, които преработват вторични материали. За визираните малки компании не само бавно се е появил доста сериозен пазар, но България постепенно се превръща и в дестинация, която произвежда много "първичен материал", т.е. продукти, които могат да бъдат рециклирани и продавани отново. Могат да се посочат примери и с големи концерни, като френската фирма Veolia, която е концесионер на „Софийска вода“ и една от големите световни компании за управление на комунални услуги. Тя също се е включила успешно в кръговата икономика, в т.ч. и с българската си дъщерна фирма. Едно от основните решения, което тя е въвела, е вече стандартното производство на енергия от отпадъци и утайки, която се произвежда в пречиствателната станция за отпадни води "Кубратово", функционираща край село Кубратово, в близост до София. В нея се използват повторно редица суровини, като утайките, събрани от отпадъчните води, които се третират анаеробно, като от това се произвежда биогаз, захранващ с енергия пречиствателната станция. Тези утайки също се използват за обогатяване на почвите, а пясъкът се използва в строителството. Технологията Struvia, разработена от Veolia Water Technologies, пък използва

повторно фосфора от отпадъчните води – вещество, което става все по-оскъдно в Европа. Фосфорната утайка се отделя в пречиствателните водни съоръжения, като може да се пакетира и продаде впоследствие, за да се използва отново в земеделието като тор. В партньорство с френската търговска фирма за стоки от типа "направи си сам" Castorama компанията Veolia създава напълно рециклиран кухненски плот, който е изработен от остатъчна дървесина и пластмаса. Този продукт (кухненският плот) е годен за повторно рециклиране и след като престане да се ползва. На практика в конкретния случай отпадъците от едно производство се превръщат в суровина за друг вид производство.

По принцип в кръговата икономика индустриалната симбиоза представлява сътрудничество между предприятия, които си споделят ресурси, услуги и вторични продукти. В най-общия случай отпадъците от едно производство се явяват суровина за друго, което носи икономически и екологични ползи. В индустрията понастоящем най-често се прилага т. нар. линейна система, при която от природните ресурси след преработка в предприятията се получават продукти и отпадъци, които след това се депонират. Целта е постепенно да се премине към циклична система, при която отпадъците от едно производство се използват като суровина за друго. От една страна, това рязко намалява изхвърляните отпадъци, а от друга, в производството се влагат значително по-малко нови ресурси, което стимулира иновациите и създаването на нови технологии.

Изключително успешен пример за локална (затворена в рамките на собственото производство) индустриална симбиоза е системата на "Аурубис България". Заводът в Пирдоп е част от най-големия производител на мед в Европа – Aurubis (част от германската индустриална група „Норд Дойче Рафинери“, дислоцирана в Северна Германия – гр. Хамбург), което му дава достъп до най-добрите практики на тази индустриална група. В това предприятие значителна част от междинните продукти се връщат отново в производството, вместо да се депонират. Отпадъците включват различни видове шлаки, прахове, скрап, гипс и т. н. Над 265 хил. тона материали, които не са отишли на депо или не са били похабени, са се върнали директно в производството, което означава, че е спестено същото количество суровини, които компанията би трябвало да закупи, като при това са спестени и средства за управление на отпадъците. В „Аурубис“ – гр. Пирдоп, все още има няколко потока отпадъци, за които няма решение. Например, неоползотворените материали са около 720 хил. тона на година, основната част, близо 700 хил. тона, от които е фаялит (железен силикат) – безвреден, но третиран като отпаден продукт. В същото време фаялитът е възможно да намери приложение най-вече в строителната индустрия, например като инертна добавка при производството на цимент. Железният силикат може да се преработва на гранули, които да се използват като абразив, или на камъни, които заради по-голямото си тегло са много подходящи за укрепване на речни брегове и изграждане на други хидротехнически съоръжения. В момента "Аурубис" изпълнява проект за 3.8 млн. евро,

част от който е за внедряване на филтър преса за изсушаване на фаялита, което ще даде повече възможности за оползотворяването му.

У нас е налице и подобен симбиотичен ефект в Комбината за цветни метали (КЦМ), гр. Пловдив, по-специално при цинковото производство. В резултат на модернизацията компанията ще може да преработва вторични суровини, които в момента нямат приложение. Такива например се получават при претопяването на скрап в "Стомана индъстри", където цинкът от поцинкованите метални отпадъци се натрупва като неизползваем отпадък.

Налице са иновации по отношение на развитие на производството към кръговата икономика и при индустриалната дейност у нас на "Италчементи груп България" – групата е собственик на заводите "Девня цимент" и "Вулкан цимент". Новата система на групата „i.nova“ включва продукти за различни видове употреба според нуждите на клиентите (жилищно строителство, индустрия, инфраструктура и т.н.). Един от продуктите „i.light“, е резултат именно от нестандартните идеи на архитектите. Той представлява прозрачен бетонен панел, който едновременно разделя помещенията и пропуска светлината. По характеристики е много подобен на стъклото, но в същото време е здрав като нормалния бетон. Друг продукт, като i.idro Drain представлява бетон за външна настилка, който е здрав, но с много шупли, които позволяват на водата да се оттича и така повърхността остава суха, а през зимата се избягва заледяването. Този продукт може да се оцветява, което му придава висока естетична стойност. За разлика от асфалта, той отразява светлината и не се затопля. Измервания са показали, че разликата в температурата между тази настилка и асфалта през лятото достига 30 градуса.

Начинът, по действа кръговата икономика, може да се види и от следната фигура:

Фиг. 1. Схема за начина на действие на кръговата икономика

По-горе бе посочено в кои оперативни програми (ОП) е възможно да се използват финансови инструменти, които могат да осигурят ресурс за развитието на кръговата икономика. Чрез Фонда на фондовете, което е съкратено наименование на „Фонд мениджър на финансови инструменти в България" (ФМФИБ) се разпределят финансови инструменти в следните три оперативни програми:

1. Финансови инструменти по Оперативна програма „Региони в растеж" (ОПРР), разпределени чрез ФМФИБ

От най-голямо значение за публичните субекти са финансовите инструменти, локирани във Фонд за градско развитие (ФГР). Това е инструмент, финансиран от Оперативна програма „Региони в растеж" и се явява продължение на инициативата „Джесика" (JESSICA) от предходния програмен период 2007–2013 г. В настоящият програмен период финансирането вече обхваща 39 общини (в сравнение със 7 за миналия период), а средствата са 5 пъти повече – 353,3 млн. лева. Част от инвестициите са насочени в подкрепа на културното наследство и туризма в цялата страна, където могат да се комбинират с грант. Характерно е също, че посредниците имат ангажимент да осигурят и допълнителен частен ресурс в размер на приблизително 40% от

финансирането. По този начин сумата, която ще достигне до крайните получатели за ФГР, се очаква да е близо 600 млн. лв. Средствата по ФГР представляват заеми с вградени гаранции. Заемите са насочени към широк кръг потенциални крайни получатели, общини и общински предприятия, частни фирми, публично-частни партньорства, физически лица и други. Отпуснатите финансови ресурси подкрепят проекти, подобряващи градската среда, стимулиращи икономически растеж в регионите и допринасящи за повишаване на енергийната ефективност. Подобни проекти от предходния програмен период по Програма „Джесика“ са: обновяването на парк „Възраждане“ (София), ремонтът на Централния градски пазар (Стара Загора), реконструкцията на Юнашки салон (Варна) и др. В програмния период 2014–2020 г. има примери в София, Стара Загора, Плевен и др, като поради инвестиционния период все още няма напълно изградени обекти.

Финансовите продукти, чрез които посредниците ФУГ и РФГР финансират проекти за градско развитие и туризъм са както следва: чрез предоставяне на инвестиционни кредити; оборотни кредити, които са свързани с или имат допълваща роля спрямо инвестиционен кредит, предоставен на допустими крайни получатели; кредити за физически лица за мерки за енергийна ефективност в еднофамилни жилищни сгради. Максималният размер на финансирането е както следва:

- За градско развитие – общата инвестиция в допустим проект не може да надвишава сумата от 39 116 600 лв. (20 000 000 евро);
- За туризъм и културно наследство (ПО 6) общата инвестиция (БФП+ФИ) на проект, който включва недвижима културна ценност/и с категория „национално значение“, не може да надвишава 9 779 150 лв.;
- Обекти с категория „световно значение“ – 19 558 300 лв.

Максималният размер за индивидуална експозиция – до 20% от финансирането от ФМФИБ, с изключение на държавата и на Столична община. Процентът на самоучастие на крайния получател в общото финансиране на инвестиционния проект – минимум 15% от стойността на проекта. По-ниско от този процент минимално собствено участие е допустимо за проекти, които са с по-голям принос за целевите индикатори на ОПРР. Сроковете за погасяване са както следва:

- минимален срок – 12 месеца;
- максимален срок – 240 месеца (20 години) за проекти за градско развитие и за проекти в сферата на туризма и културното наследство и 180 месеца (15 години) за проекти за енергийна ефективност;

Максималният гратисен период за главницата по финансирането е както следва:

- 3 месеца (3 години) за проекти за градско развитие и за проекти в сферата на туризма и културното наследство;
- 18 месеца за проекти за енергийна ефективност.

Фондовете за градско развитие функционират от края на септември 2018 г., когато бе подписан договорът между финансовите посредници и Фонда на фондовете. Текущо до изчерпване на ресурса ФУГ и РФГР набират проектни идеи, включително предвиждащи инвестиции в сферата за развитие на туризма, свързани с недвижими културни ценности, с категория „национално или световно значение“. По-детайлно посредниците, които управляват средствата за ФГР са: за регионите Юг и София – Обединение „Фонд за устойчиви градове“ (ФУГ), което включва ОББ, Фонд ФЛАГ, Фонд за устойчиво градско развитие и Българска консултантска организация. За регион Север – „Регионален фонд за градско развитие“ (РФГР), собственост на банка ОТП Експресбанк, Елана Инвестмънт, Елана Холдинг и Болкан Адвайзърс. Относно въпроси, свързани с условията и изискванията по кредитите, заинтересованите лица могат да се обръщат към експертите на двата посредника, както и към координационното звено във Фонда на фондовете.

За регионите Юг и София Обединение „Фонд за устойчиви градове“ управлява фонд в размер на **342.37 млн. лв.,** като 202 млн. лв. са средства от ОПРР, а 140,3 млн. лв. или 41% от предоставения ресурс са съфинансиране, осигурено от партньорите във ФУГ – ОББ и ФЛАГ. Фондът предоставя заеми с вградени гаранции, насочени към широк кръг потенциални крайни получатели за проекти за градско развитие и културно наследство. Гаранционното покритие в размер на 20,9 млн. лв. – 8,2 млн. лв. за София и 12,7 млн. лв. за Юг и е осигурено от ОПРР чрез ФМФИБ.

За регион Север функциониращият „Регионален фонд за градско развитие“ (РФГР) вече е финансирал 21 проекта за 139 млн. лева по Инициативата JESSICA. Освен изпълнение и занапред на ангажимента си по тази инициатива (тя се отнасяше само за най-големите седем градове у нас, а именно София, Пловдив, Стара Загора, Бургас, Варна, Плевен и Русе), в които РФГР ще продължи да инвестира до 2025 г., са добавени и общините на градовете Велико Търново, Видин, Враца, Габрово, Горна Оряховица, Добрич, Ловеч, Лом, Монтана, Разград, Свищов, Силистра, Търговище и Шумен. РФГР управлява ресурс от 130,4 млн. лева, които са допълнени от съфинансиране от 80 млн. лева. С новия инструмент се кредитират проекти за развитие на градска среда, спорт, култура, мобилност, индустриални зони и туризъм в Северна България. Достъп до кредитиране при облекчени условия отново получават общини, общински дружества, частни компании и публично-частни партньорства. На територията на Северна България се използва и нов кредитен продукт за финансиране на физически лица с цел подобряване на енергийната ефективност на домовете им. Финансират се и националните археологически и исторически обекти, които имат енергичен и мотивиран инициатор, както и

ясна стратегия за представяне пред широката общественост. Заемното в този сектор се комбинира и с грантово финансиране.

Необходимо е да се посочат разликите, в т.ч. предимствата на финансовите инструменти в програмен период 2014–2020 г., в сравнение с тези финансови инструменти, използвани при Инициативата JESSICA за периода 2007–2013 г. Те са:

- **увеличен ресурс** – пет пъти повече средства от ОПРР или 202 млн. лв. за регионите София и Южна България. Към тях ФУГ и РФГР са осигурили съфинансиране в размер на приблизително 40% от страна на посредника;
- **разширено приложно поле** – освен проекти, допустими по Приоритетна ос 1 „Устойчиво и интегрирано градско развитие“ (ПО1) през настоящия програмен период са допустими и проекти по Приоритетна ос 6 „Регионален туризъм“ (ПО6), предвиждаща инвестиции в проекти за развитие на туризма, свързани с обекти на културното наследство. По ос 1 като нови дейности са включени повишаване на енергийната ефективност в еднофамилни жилищни сгради и студентски общежития, като за периода 2014–2020 г. не са допустими само проекти за здравна инфраструктура, застъпени в JESSICA;
- **разширен географски обхват – в**место седем, понастоящем са включени 39 допустими градове за ресурса за градско развитие, и територията на цяла България за туризъм и културно наследство. ФУГ финансира обекти в 22 от предварително определените от Управляващия орган на ОП 39 града, а РФГР - останалите;
- **по-изгодни условия** – цена, срок, гратисни периоди, вградена гаранция, чиито ползи се прехвърлят към крайния получател (чрез намалена цена на ресурса и/или подобрени изисквания по обезпечението);
- **комбинация с БФП** – за първи път е възможна комбинирана подкрепа между финансов инструмент и БФП за проекти за културна инфраструктура по ос 1, както и за проекти за туризъм и културно наследство по ос 6, в случай че проектният инициатор е допустим за финансиране с БФП по съответната схема на ОПРР 2014-2020 (МК, общини, религиозни общности).

2.Финансови инструменти чрез ФМФИБ по Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“ (ОПИК)

По тази ОП е възможно да се финансират обекти от кръговата икономика чрез финансови инструменти от:

а) Фондове за ускоряване и начално финансиране. Общият бюджет на тези три фонда е приблизително 55 млн. евро, като се очаква ресурсът за него с частното финансиране да достигне до 61 млн. евро. Инструментът подкрепя развитието на конкурентоспособността на българските

малки и средни предприятия в начален и ранен етап на развитие. Вече са учредени два от трите фонда. Единият е с фонд мениджър Фонд „Невек Мениджмънт”. Той разполага с ресурс от 53.4 млн. лв. за инвестиции в стартъпи, от които 37.4 млн. лв. са публични средства, а останалите ще бъдат привлечени от частни инвеститори. Екипът на фонд мениджъра е основоположник на дяловото инвестиране в България, като от 2007 г. досега е част от управлението на фондовете Невек I и Невек II с активи на обща стойност 45 млн. евро. Другият фонд, чрез който е възможно да се финансират обекти от кръговата икономика е „Иновейшън Акселерейтър България“. Екипът ще развива фонд за инвестиции в старт-ъпи с размер от 30.5 млн. лв., от които 27.4 млн. лв. са публични средства, а останалите ще бъдат привлечени от частни инвеститори. Чрез избрания посредник ще бъдат финансирани над 200 предприятия, като инвестициите във фаза ускоряване са до 100 хил. лв., а във фаза начален етап могат да достигнат до 2 млн. лв. Фонд мениджърът планира да инвестира в старт-ъпи, които въвеждат иновативни бизнес идеи в сферите на здравеопазването, образованието, грижата за възрастни хора, транспорта и логистиката, леката промишленост, дигитализацията, кръговата икономика и др. Наред с финансирането се предоставя и менторска подкрепа.

б) Фонд за рисков капитал. Завършва се процесът по учредяването на избрания посредник фонд „Морнингсайд Хил“. Размерът на инвестициите във всяко предприятие ще бъде в диапазон от 2.5 млн. до 7 млн. евро. Наред с финансирането, се предоставя стратегическа и управленска подкрепа на компаниите, както и възможност за свързване в бизнес мрежи. По този начин ще се стимулират високотехнологични предприятия със силен екип и доказан бизнес модел. Предвижда се да се отговори на нуждите на предприемаческата общност с използването на тези финансови инструменти, именно в момент, в който тя има необходимост от свеж ресурс за стимулиране и надграждане на старт-ъп средата, която у нас е набрала скорост през последните няколко години.

в) Фонд мецанин за растеж. Избран е посредник фонд „Българиан Мецанин Партнърс“. Той ще управлява ресурс от 38,5 млн. евро ресурс, който следва да се допълни с частни средства. Чрез него ще се осигури достъп до алтернативно финансиране за МСП с потенциал за растеж и с планове за разширяване и подобряване на дейността, навлизане на нови пазари, както и разработването на нови продукти и услуги.

д) Фонд за технологичен трансфер (ФТТ). Следва да се избере посредник за управлението на ресурс в размер на 30 млн. евро, като се очаква, да бъде привлечено допълнително съфинансиране от частни инвеститори. ФТТ ще осигури дялово и квази-дялово финансиране на крайните получатели. Инвестициите са съобразени с целите на националната стратегия за интелигентна специализация с фокус върху секторите ИКТ, фармация и биотехнологии, мехатроника, нано и чисти технологии, креативни и рекреативни индустрии.

3. Финансови инструменти по Оперативна програма „Околна среда“ (ОПОС), разпределени чрез ФМФИБ

По тази ОП е възможно да се финансират обекти от кръговата икономика чрез финансови инструменти – средствата са от Европейския фонд за регионално развитие, Кохезионния фонд и от бюджета на Република България. Работи активно Фонд за водния сектор в тясно сътрудничество с ЕБВР за финансирането на ВиК инфраструктура. Отделно, ОП има за цел да се улесни достъпът и да се подобрят условията за финансиране на икономическите субекти, осъществяващи дейност в сектор „Отпадъци“ с ресурс на стойност 26.8 млн. евро. ФИ по ОПОС включва нисколихвено финансиране за проекти в управлението на отпадъците. Такива например могат да бъдат центрове за рециклиране и повторна употреба, както и всички други допустими инвестиции в програмата като мобилни инсталации, превозни средства и др.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Следва да се посочи, че в предстоящия програмен период 2021–2027 г. се предвижда за всички 27 страни от ЕС, в т.ч. и за България, чувствително увеличаване на размера на финансовите инструменти, включително тези, които ще осигурят ресурс за кръговата икономика. Докато в настоящия програмен период 2014–2020 г. техният размер бе около 10% от общия финансов ресурс по всички ОП, то в следващия програмен период се очаква техния дял да нарасне до 30-40%. Това ще предостави на бенефициентите/крайните получатели по ОП по-прозрачно управление на евросредствата от една страна, а от друга – значително по-ефективно разходване на ограничения финансов ресурс. Предоставят се и възможности за допълнително финансиране чрез прилагане на публично-частното партньорство (ПЧП). ПЧП за съжаление у нас не е особено популярно и са налице редица трудности пред него, както от законодателно естество, така и от чисто административно, а в някои случаи и от психологично естество, което е характерно за някои представители на държавната и общинските ни администрации и те избягват да го използват рационално.

6.

Ролята на банковото финансиране при прехода към кръгова икономика на селското стопанство в България

д-р. Валентин Бошкилов

Понятието „кръгова икономика“ възниква през втората половина на XX в., въпреки че концепцията, която стои в основата му, е много стара. Може да се каже, че тя е възникнала заедно с появата на стопанските отношения, но е била оставена на заден план през години на бърз икономически подем в резултат на индустриализацията.[146]

Най-общо казано, кръговата икономика представлява модел, който се стреми да удължи във времето живота или жизнения цикъл на даден продукт. Основната цел при прилагане на този модел е намаляването на вредните емисии чрез ограничаване изхвърлянето на отпадъци и замърсяването в природата, както и използване на по-малко ресурси. Тази цел се постига чрез повторното използване по друг начин на продукта или материала, от който е съставен, поправка или преработка на продукта, неговото рециклиране, приспособяването му, както и други практики. Т**.е. кръговата икономика се стреми към възобновяване, затваряне и повтаряне на цикъла на производство.**

На другия полюс е концепцията за традиционния линеен модел, при който се използват различни материали и суровини, произвеждат се продукти, които се използват, а остатъците се изхвърлят в природата. При производството на тези продукти, често се използват материали, които са сравнително евтини, широко достъпни и в големи количества. Произведените продукти имат определен жизнен цикъл на работа, или проявление на дефекти след определено време, и след прекратяването на този цикъл потребителят е принуден да си закупи нов продукт и да захвърли използвания до момента. Всичко това води до реализиране на т. нар. линеен процес – използване на прекомерни количества материали и ресурси, т.е. висока производителност при ниски разходи за производство, което води до производство на продукти, които са неустойчиви във времето, изхвърлят се значително количество отпадъци, сериозно замърсяващи околната среда.

---

[146] Желязкова, В. Кръгова икономика. Финансови аспекти. Изд. „Св. Гр. Богослов“, София, 2017 г., ISBN:978-954-8590-42-6

Преминаването към кръгова икономика е основно за осъществяването на програмата за ефективно използване на ресурсите, установена в рамките на „Европа 2020. Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж“.[147]

Факт е, че немалко страни членки на ЕС, а и не само те, приемат нуждата за осъществяването на преход от линейния към кръговия икономически модел. Именно този преход е заложен и като приоритет в бъдещото им икономическото развитие.

Днес „в почти всички международни бизнес операции се забелязват промени, продиктувани от стремеж за опазване на природата“ и усилията за осъществяване на преход от линеен към кръгов модел отразяват тази тенденция.[148]

Немалко са обаче въпросите как точно и по какъв начин да бъде осъществен този преход, защото пред неговото реализиране се изправят няколко препятствия и изисквания, а изпълнението им е свързано с полагане на големи усилия, работа и експертни знания – а не на последно място и поемането на политическа отговорност.

Европейската платформа за ресурсна ефективност[149], която на високо равнище обединява правителства, стопански организации и организации на гражданското общество, призова за действие за преминаване към кръгова икономика, която разчита в по-голяма степен на повторната употреба и висококачественото рециклиране и много по-малко на първичните суровини.

Работната хипотеза на настоящото изследване е, че банките в България са основен източник на устойчив финансов ресурс за селското ни стопанство и прилагане на кръговата икономика. Достъпът до това финансиране е затруднен и ограничен, като големите земеделски стопанства получават по-лесен достъп до финансиране, за сметка на малките и средни стопанства. Именно ограниченият достъп до банково посредничество и рисковият му характер се очертава като един от основните проблеми за осъществяване на прехода към кръговата икономика.

1. Ролята на банковото финансиране при прехода към кръговата икономика

Данните през последните 8 години показват увеличаване на ръста на кредитите за селско, горско и рибно стопанство, като тази тенденция се запазва и през 2018 г. *(Таблица № 1).* **Отпусканото подпомагане е важен финансов инструмент както за осъществяване на дейността на земеделските стопанства, така и за осигуряване на функционална и**

---

[147] COM (2010) 2020, COM (2011) 21.

[148] Боева, Б. и др., „Промените във формите на международен бизнес в контекста на глобалните усилия за опазване на околната среда“. Икономически и социални алтернативи, УНСС, брой 4, 2015 г., стр. 5.

[149] http://ec.europa.eu/environment/resource_efficiency/re_platform/index_en.htm.

финансова автономност, вкл. и за внедряване на процесите на кръговата икономика, иновации и технологично обновление.

Увеличаване на размера на кредитите за сектор

„Селско, горско и рибно стопанство“

(в млрд. лева)

Таблица № 1

2010 г	2011 г	2012 г	2013 г	2014 г	2015 г	2016 г	2017 г
1, 058	1, 231	1, 396	1, 474	1, 552	1, 747	1, 842	2, 029

Източник: собствена информация, на база периодични статистически данни от БНБ
Забележка: данните за 2017 г. са към трето тримесечие на 2017 г. според БНБ

По данни на БНБ[150], към третото тримесечие на 2017 г. секторите с най-голям обем кредити са търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети – 9, 018 млрд. лева, преработваща промишленост – 7, 190 млрд. лева, строителство – 3, 174 млрд. лева, операции с недвижими имоти – 2, 962 млрд. лева и селско, горско и рибно стопанство – 2, 029 млрд. лева. През 2016 г., пак според данни на БНБ, това разпределение се запазва, като през 2017 г. има леко нарастване на обемите отпуснати кредити за отделните сектори. Тези данни, с малки различия, се потвърждават от БНБ и през 2018 г.

Фиг. 1. Сектори, с най-голям обем кредитиране в България, към трето тримесечие на 2017 г.

[150] www.bnb.bg

Източник: собствена информация

Оказва се, че сектор „Селско, горско и рибно стопанство“ е сред петте сектора с най-голям обем на кредитиране, с влияние върху развитието на стокообмена и икономиката ни. Освен че постепенно увеличава размера на кредитите през годините, този сектор се превръща и в един от водещите при преразпределението на финансовите услуги и стокообмена между контрагентите в България, т.е. превръща се в значим отрасъл, въпреки влошените социално-икономически условия и спада в бизнес активността, замръзналия кредитен пазар, неотшумялата финансова криза, както и политическата нестабилност в страната ни.

Има някои основни проблеми на банковото кредитиране за земеделието:

- Слаб интерес на банките за отпускане на кредити за селското стопанство в България след членството на страната в ЕС;
- Завишени изисквания и критерии от страна на финансовите трезори при отпускането на кредити за земеделието;
- Ограничен обхват на действие на банковите кредити. Те са насочени предимно към големите земеделски стопанства, които имат по-голям капацитет и възможност за връщането им и съответно по-голям шанс за инвестиции, технологично обновление и внедряване на процесите на кръговата икономика;
- Малките и средни земеделски стопанства са поставени в изключително неблагоприятна ситуация – кредитирането за тях е почти неизпълнима задача;
- Отпускането на банков кредит за селскостопанска дейност е рисков, сложен и продължителен процес, който затруднява земеделските стопанства в България;
- Различните подсектори на земеделието се кредитират с различна степен на надеждност от страна на банките – например растениевъдството е с приоритет пред кредитиране на животновъдството;
- Наблюдава се постепенно облекчаване на условията за кредитиране, което отваря възможности и за достъп на малките и средни стопанства до финансовия ресурс и внедряване на иновации, технологии и процесите на кръгова икономика;
- Обезпеченията по кредитните сделки са сериозни, често неизпълними, защото се изискват и допълнителни обезпечения, чрез ипотека или залог на движими или недвижими вещи, техника, поръчителство от трети лица и др.;
- Административният капацитет на служителите постепенно се увеличава през годините със засилване на кредитирането за селското стопанство. В някои от банките се изграждат и цели отдели за сектор „Земеделие“, защото този сектор става атрактивен за кредитиране, предвид отделяния огромен финансов ресурс от ЕС;
- Отчетността и документите на стопанствата в повечето случаи са занижени. Всичко това води до изкривяване на финансовото състояние на стопанствата и на сектора

като цяло. Необходимо е полагането на допълнителни усилия, с цел привеждането им в подходяща и приемлива за банките форма и вземане на обективно решение за кредит.

2. Възможности за внедряване на процеса на кръговата икономика в селското стопанство

На 21 май 2019 г. Съветът на ЕС прие Регламент, с който се хармонизират изискванията за торове, произведени от фосфатни минерали и от органични или вторични суровини в ЕС, което разкрива нови възможности за тяхното производство и предлагане на пазара в голям мащаб.[151]

Приетият Регламент[152] е част от пакета за кръговата икономика на ЕС, и според него се въвеждат и някои ограничения за използване на тежки метали като кадмий във фосфорните торове. По този начин се намалява рискът за потребителите при използване на произведената земеделска продукция, както и се намалява вредното действие върху околната среда. В същото време се дава разрешение за улесняване на достъпа на земеделските стопани до единния пазар на ЕС за растителни торове, които са произведени от рециклирани или органични материали.

Приетият Регламент дава възможност и за разработване и прилагане на технологични процеси и техники за цялостно отстраняване на кадмия или управление на наситени отпадъци с кадмий. Това става чрез предлагане на начини за осигуряване на финансово подпомагане за развитие на подходящи агротехники и технологии, чрез ЕИБ, чрез платформата за кръгова икономика или пък програмата „Хоризонт Европа“.

Рециклираните хранителни вещества са отделна и важна категория от вторичните суровини, за която е необходимо да се изготвят стандарти за качество. Те се срещат в материалите от органични отпадъци, например, и могат да бъдат оползотворени в почвите като торове. Устойчивото им използване в селското стопанство намалява нуждата от минерални торове, чието производство се отразява отрицателно на околната среда и зависи от вноса на фосфорит, който е ограничен ресурс.[153]

След приемането на новия Регламент се намаляват и административните тежести и процедури и се облекчава достъпът на произведения по-безопасен и екологичен тор до единния европейски пазар и всички фермери. Земеделският стопанин от всяка страна членка на ЕС ще има избор да закупи иновативен „зелен тор“ за развитието на стопанството си и постигане на по-добри резултати и екологични добиви.

---

[151] www.consilium.europa.eu

[152] Регламент на Европейския парламент и на Съвета за определяне на правила за предоставяне на пазара на ЕС продукти за наторяване и за изменение на регламенти (ЕО) № 1069/2009 и (ЕО) № 1107/2009 и за отмяна на Регламент (ЕО) № 2003/2003

[153] Европейска комисия, Съобщение на комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и комитета на регионите, Брюксел 2 12.2015 г., COM (2015) 614 final

Чрез новото законодателство се стимулира по-широкото използване на рециклирани отпадъчни биоматериали за производството на торовете и така се насърчава развитието на кръговата икономика. Например, утайки от отпадъчни води, биологично разградими отпадъци, костно брашно и др. В момента много малка част, около 5% от органичните отпадъчни материали се подлагат на рециклиране и използват като тор. Би могло по-голяма част от биологичните отпадъци да се обработват повторно и да се извличат от тях съдържащите се хранителни вещества, с цел създаване на хранителни продукти за наторяване.

Успоредно с това се намалява и зависимостта от реализиране на внос от хранителни елементи за производството на торовете.

Чрез въвеждане на Регламента се отменя действието на старият Регламент (ЕО) No 2003/2003 на Европейския парламент и на Съвета от 13 октомври 2003 година[154], като се дефинират и единни изисквания за всички производители на качествен, безопасен и екологичен продукт (в случая тор), който ще води както до запазване на здравето на потребителите, така и до намаляване на вредните емисии за околната среда.

Съгласно стария Регламент от 2003 г. се осъществява свободно предлагане в ЕС предимно за конвенционалните неорганични торове. Те се характеризират с високи емисии на въглероден диоксид и трудоемко и енергоемко добиване, т.е. добиват се от производствени мини. Статусът на иновативните продукти за наторяване е извън нормативната уредба на Регламента от 2003 г. и неговото приложение е затруднено, защото различните национални законодателства имат свои изисквания и трябва да се постигне взаимно признаване между държавите членки за прилагането им. Това административно затруднение води и до ограничения достъп на органичните торове на единния европейски пазар до този момент.

Старият Регламент не допринася и за разрешаване на потенциалния риск от вредни емисии спрямо потребителите и храните, вследствие на евентуално замърсяване на околната среда, почвите, водите и въздуха с неорганичните торове.

Затова, основната цел е произведените торове в ЕС да отговарят на високите изисквания за качество, безопасност за хората и природата и да бъдат обозначени с подходящи указателни етикети, за да могат да се търгуват и предлагат свободно на единния европейски пазар и да достигнат до всички земеделски стопани.

Характерното е, че приетото ново законодателство в областта на торовете обхваща широката гама на производството им – органични торове, минерални торове, подобрители на почвеният слой и други практики. До момента на приемането на новото законодателство, около половината от торовете, които се предлагат на пазара на ЕС, не попадат в обхвата на действащата нормативна уредба.

---

[154] Регламент (ЕО) No 2003/2003 на Европейския парламент и на Съвета от 13 октомври 2003 г. относно торовете

Промишлеността вече признава силния икономически смисъл от подобряване на производителността на ресурсите. Изчислено е, че всички подобрения на ресурсната ефективност навсякъде във веригите на стойността могат да намалят нуждата от материали със 17% – 24% до 2030 г.[155], а по-добро използване на ресурсите може да представлява общ потенциал за икономии за европейската промишленост в размер на 630 млрд. евро годишно.[156] Проучвания, поръчани от промишлеността и проведени на базата на моделиране на ниво продукт, показват значителни възможности за промишлеността на ЕС за икономии в разходите за материали, благодарение на подходите за кръгова икономика и потенциал за увеличаване на БВП на ЕС с до 3,9%[157], като се създават нови пазари и нови продукти, съответно и стойност за предприятията. Ето защо не е изненадващо, че дружествата непрекъснато работят за подобряване на управлението на ресурсите, но редица пазарни пречки ги затрудняват.

Основният извод е, че чрез въвеждането на новия Регламент се стимулира развитието и преходът към кръговата икономика в сектор „Земеделие“ в ЕС чрез устойчиво използване на торовете. Това е така, защото регулациите на документа обхващат всички видове торове и допускането им до единния пазар, включително и тези, които не са допускани преди това – но в същото време и налагане на определени ограничения върху замърсяващите торове. Налице е осигуряване на единен пазар на произведените продукти, достъпът им до всички стопани, но при спазване на определени норми за замърсяване, с цел намаляване на риска за здравето на потребителите и замърсяване на околната среда, водите и климата.

На практика се предлагат за утвърждаване и използване от производителите и стопаните на нормативни текстове за преработката на биологични отпадъци в хранителни суровини, които по-късно имат възможност да се използват и за производство на хранителни продукти, и за извършване на торене на растителна продукция в стопанствата. Към момента тези суровини не се използват допълнително и се изхвърлят като хранителни отпадъци, замърсявайки околната среда и водите, но предвиденото им последващото оползотворяване е важен принцип от процеса на прилагане на кръговата икономика в сектора.

Постига се и един принцип на равнопоставеност между различните видове торове в ЕС, като масово използваните неорганичните торове до момента ще имат същия достъп като тези новосъздадени органични торове, получени от преработката на хранителни биологични отпадъци. Този принцип на равнопоставеност на видовете торове на единния европейски пазар

---

[155] „Macroeconomic modelling of sustainable development and the links between the economy and the environment“ (Макроикономическо моделиране на устойчивото развитие и връзки между икономиката и околната среда) (2011 г.), Meyer, B. et al.

[156] „Guide to resource efficiency in manufacturing: Experiences from improving resource efficiency in manufacturing companies“ (Насоки за ресурсна ефективност в производството: опитът от подобряването на ресурсната ефективност в производствените предприятия) (2012 г.), Europe INNOVA.

[157] „Towards the Circular Economy: Economic and business rationale for an accelerated transition“ (Към кръгова икономика: икономическа и стопанска обосновка за ускорен преход) (2012 г.), фондация Ellen MacArthur.

води след себе си проявлението на общодостъпни пазарни възможности за всички фермери и предприятия в ЕС, намаляване на обема на отпадъци, намаляване на използване на хранителни вещества, потребление на енергия и намален риск за околната среда, водите и почвите.

Този инструмент в областта на торовете за преминаване към кръгова икономика е предложен за развитието на Общата селскостопанска политика (ОСП) през периода 2021–2027 г., т.е. действието на новият програмен период. Това устойчиво използване на хранителните вещества ще доведе до подобряването на земеделското и екологично състояние на селското стопанство както в ЕС, така и в отделните национални стопанства на държавите членки. Чрез него в значителна степен се улеснява по-ефективното и информирано използване на торовете от фермерите. Успешното му внедряване в новия програмен период и действието на ОСП, следва да доведе до стимулиране на процеса на цифровизация, осведоменост и приемственост между поколенията в селскостопанските практики и сектор. Фермерите ще придобиват ясна информация по отношение на отглеждани култури, брой животни, количества на получавана оборска или друг вид тор. Ще се следят и конкретни почвено-климатични характеристики, защитени от закона зони и евентуални ограничения за хранителни вещества.

Целият този иновативен технологичен процес следва да доведе до развитие на конкурентоспособността и жизнеспособността на земеделското стопанство и прилаганите агротехнологични дейности спрямо околната среда, водите и климата. Ще бъдат намалени вредните емисии в околната среда, ще бъде ограничено изтичането на хранителни вещества в почвата и водата, ще се дават сигнали на фермерите за повече наторяване с цел получаване на по-голям добив, и намаляване на торенето, когато е налице пренаторяване.

Чрез реализирането на този иновативен инструмент се цели увеличаване на ефективността на фермерските стопанства, чрез получаване на екологични добиви, както и до екологични ползи за природата, чрез незамърсяване на водата и въздуха. Инструментът за устойчиво използване на хранителните вещества следва да формира и устойчивост на земеделското стопанство чрез прилагане и внедряване на принципите на кръговата икономика.

Не на последно място успешното внедряване на Регламента би довело и до увеличаване на работните места, главно в институциите за научни изследвания и анализ. Там следва да се извършват анализите за създаването на добавена стойност от преработката на вторични суровини и хранителни отпадъци, което да води след себе си внедряване на инвестиции, иновации и развитие на кръговата икономика в сектора.

3. Основни изводи и препоръки за успешно внедряване на кръговата икономика в сектор селско стопанство чрез банковото посредничество

Вътрешното подпомагане чрез банково кредитиране е един от основните източници за получаване на финансови средства от земеделските стопанства в България. През годините неговият размер се увеличава, като постепенно то се превръща в основен фактор за успешното преминаване към кръгова икономика в сектора.

Кредитите, отпускани от търговските банки, се предоставят на земеделски лица (юридически или физически лица), които се занимават с осъществяването на селскостопанска дейност и имат желание да прилагат принципите на кръговата икономика, иновации и технологично обновление в стопанствата си, но трудно се усвояват от тях.

Според Бюлетина[158] за преброяване на стопанствата през 2016 г., тези лица са общо 201 014, а използваната земеделска площ (ИЗП) е 3 795 532 ха, като 24 795 са големите стопанства**,** притежаващи 3 605 755 ха, а малките и средни стопанства са 176 219 и притежават 198 652 ха земя.

Изводът, който следва е, че големите земеделски стопанства са сравнително малко – 12%, но имат улеснен достъп до финансирането от банките, поради по-големия си капацитет – притежават **около 95% от използваната земеделска площ**, получават по-високи приходи, материална обезпеченост и възможности за инвестиции, а **малките и средни земеделски стопанства са по-голямата част (88%), но изпитват трудности** при кандидатстването и отпускането на банкови кредити. При тях липсва кредитна история, имат малък стопански капацитет (**около 5% от ИЗП)**, ниски и несигурни доходи, лоша материална и производствена база, липса на отчетност и на внедряване на инвестиции.

Дисбаланси в структурата и големината на стопанствата

Таблица № 2

Размер на стопанската площ	**Брой**	**%**	**ИЗП, ха**	**%**
до 10 ха	176 219	88	198 652	5
над 10 ха	24 795	12	3 596 880	95
Общо	**201 014**		**3 795 532**	

Източник**:** собствена информация и изчисления

Наблюдава се дисбаланс в структурата на земеделските стопанства както по отношение на големината им и ИЗП, така и по отношение на получаваните финансови средства и

[158] Информационен бюлетин № 348-юни 2018 г. на МЗХ, за структурата на земеделските стопанства в България през 2016 г., основни данни, резултати и анализи.

производствени мощности, което води до неблагоприятни тенденции на развитие на селското стопанство и съответно – затруднения в успешното внедряване на кръговата икономика.

Формира се неравномерно развитие на отделните подсектори на селското стопанство. Приоритет получава растениевъдството, за сметка на животновъдството, което се характеризира с интензивен характер, сложна отчетност и трудно изпълнение.

Земеделските стопани придобиха нужния опит за работа с административните и финансови документи при кандидатстването по различните кредити за подпомагане, но това е недостатъчно условие, тъй като усвояването на финансовия ресурс зависи главно и преди всичко от капацитета и структурата на земеделското стопанство и възможностите за връщане на финансовите средства.

Администрацията на банковите институции са сравнително добре подготвени и са в помощ на фермерите, но трябва постепенно и целенасочено да се върви към опростяване на административната тежест и финансови процедури. Това ще доведе до по-ефективно прилагане на процеса по отпускане и усвояване на финансовите средства и възможности за внедряване на кръговата икономика в сектора.

Основният извод, който следва е, че финансирането на селското стопанство в България чрез банково посредничество е сериозен финансов инструмент за развитие на земеделието ни и прилагане на процесите на кръговата икономика, но той действа в условията на ограничен обхват и рисково приложение.

Този факт поставя под съмнение ефективността от прилагане на банковото финансиране за цялостното развитие на селското стопанство в България и успешното преминаване към кръговата икономика в сектора.

Банките трябва да разделят предлаганите финансови услуги и да насочат усилията си и към малките и средни земеделски стопанства.

В същото време основен двигател за прилагане на принципите на кръговата икономика са малките и средни земеделски стопанства. Те са разположени в различните селски райони, най-близко са до проблемите на земеделието ни и следва да дефинират предизвикателствата и възможностите за бъдещо развитие в сектора.

Възможно е да се разработят и предложат местни стратегии за селскостопанско развитие и планиране на регионални инициативи за преминаване към кръговата икономика, съобразени със спецификата на района и климатичните условия. Ето защо е наложително да се осигури функционална независимост и финансова автономност на тези стопанства именно чрез улесняване на достъпа до банково посредничество.

Чрез реализиране на местни регионални стратегии за кръгова икономика, ще се повиши информираността в сектор „Земеделие“ относно прилагането на ефективни и специфични селскостопански практики. По този начин, чрез иновативно развитие на малките и средни

стопанства, ще могат да се предложат и нови решения и кръгови модели за развитие на селскостопанската дейност в целия земеделски сектор и общество.

Всички тези усилия на малките и средни стопанства следва да бъдат подкрепени както в областта на външните финансовите инструменти, чрез Европейските структурни и инвестиционни фондове, ЕЦБ, ЕБВР, така и чрез вътрешното финансиране, основно чрез банковото посредничество в България.

Заключение

Преминаването към кръгова икономика в сектор „Селско стопанство“ следва да бъде един от основните приоритети както на ЕС, така и на страната ни. Чрез извършване на този преход ще се повиши конкурентоспособността на земеделските стопанства, ще се стимулира производството на разнообразна и устойчива земеделска продукция, ще се утвърдят алтернативни и иновативни начини за развитие на стопанствата и земеделието.

Друг важен момент е свързан с активизирането на ролята на финансовите институции в процеса. Без тяхното участие преходът е на практика невъзможен. Те трябва да идентифицират причините, поради които имат интерес (освен регулаторния натиск, който ще се засилва през следващите години) да отчитат влиянието на екологичните проблеми и климатичните промени върху дейността си. Едва тогава ще имат реален стимул да бъдат проактивни и така да подпомагат осъществяването на прехода към кръгов икономически модел.[159]

Следва да отбележим, че към момента не е дефиниран точно определен начин или индикатор, чрез който може да се определи доколко ефективно или успешно е приложен преходът към кръгова икономика в ЕС в отделна страна членка или в отделна фирма или земеделско стопанство. Не е разработен и в пълнота процес за осъществяване и на последващ мониторинг в тази сфера.

В същото време е наложително да посочим, че въвеждането и преходът към кръгова икономика не е еднозначен процес. Все още съществуват големи предизвикателства при прилагането му, както и непълнота в научните и практически познания. Необходимо е обобщаването на значителен обем информация, проследяване на насоките на развитие на отделните сектори на икономиката, вкл. и селското стопанство, нуждата от потребление и прилагане на съвременните тенденции на развитие.

ЕС и държавите членки следва да насърчават инвестициите в иновации за кръгова икономика и тяхното внедряване и на фона на реформата на финансовата система да обърнат

[159] Желязкова, В. Преходът към кръгова икономика: Стимулите за финансовите институции и добрите практики от Холандия, Франция и Дания, В: колективна монография „Устойчиво развитие и конкурентоспособност на регионите“, Академично издателство „Талант“, ВУАРР, Пловдив, 2018 г.

внимание на пречките пред мобилизирането на повече частно финансиране в ресурсна ефективност.[160]

Темата за прилагане на кръговата икономика е актуална и в бъдещ период от време ща бъде подложена на допълнителни и задълбочени научни, теоретични и практически изследвания и анализи, с цел допълване на пълнотата при дефинирането ѝ, както и уточняване на механизмите и индикаторите за измерението ѝ в отделните сектори на развитие на икономиката ни, вкл. и в селското стопанство.

Чрез успешното въвеждане на процесите за изграждане и прилагане на кръговата икономика в земеделието в България, ще се улесни достъпът на стопаните за осигуряване на хранителни ресурси, ще се насърчава иновативната и технологична активност на стопанствата, ще се намали рискът за хората, околната среда, водите и климата.

[160] Европейска комисия, Съобщение на комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и комитета на регионите, Брюксел 25 09.2014 г., COM (2014)398 final/2

7.

Ключови показатели за екологично представяне съгласно глобалната инициатива по отчетност в контекста на интегрираното отчитане

Магдалена Петрова-Кирова

ВТУ „Тодор Каблешков”

Въведение

През последното десетилетие се наблюдава увеличаване обема на товарните (и на пътническите) автомобилни превози и свързаното с това замърсяване на околната среда, както и повишаване броя на пътнотранспортните произшествия. Около 65% от дела на превозените товари в България заема товарният автомобилен транспорт.

Превозени товари – автомобилен транспорт

(хил. тона за периода 2010 – 2016 г.)

Таблица №1.

Години	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ТАТ срещу заплащане	48 052,6	58 883,5	65 281,6	79 397,7	75 733,6	85 233,5	82 543,4
ТАТ срещу заплащане и за собствена сметка общо	130 012,8	135 276,1	140 375,7	160 267,2	153 261,7	161 805,9	147 135,8

Източник: съставена от автора на база данни от НСИ

За да поемат отговорност за своето поведение и дейност и произтичащите от това положителни и отрицателни икономически, социални и екологични ефекти, които са съществени за заинтересованите страни и за обществото като цяло, транспортните предприятия следва да изготвят интегриран отчет.

Целта на настоящето изследване е да представи възможности за разширяване и усъвършенстване на нефинансовото отчитане, като специално внимание е отделено на бизнес модела на предприятието. Въз основа на проведен анализ[161] са изведени ключови показатели за екологично представяне, които заедно с разработената матрица на взаимодействие между различните видове капитал и бизнес модела да бъдат включени като част от интегрираната отчетност на транспортните предприятия.

1. Бизнес моделът като основен фактор в структурирането и изграждането на интегрираното отчитане

Според Международната рамка за интегрирано отчитане (IIRF) успехът на всяко предприятие до голяма степен зависи от разнообразните ресурси, които използва, както и от връзките между тях. Тези ресурси могат да бъдат разгледани в контекста на различните видове капитал: финансов, производствен, човешки, интелектуален, социален и екологичен. Различните предприятия (от различните сектори на икономиката) разполагат с различни видове капитал, тъй като не всички капитали са приложими за всички предприятия. Взаимодействието между видовете капитал за отделните предприятия е различно. Това е свързано със степента, в която различните предприятия се възползват и влияят на всеки отделен вид капитал. От счетоводно-икономическа гледна точка това взаимодействие е т. нар. кръгооборот на капитала, вследствие на който предприятието извършва своята дейност и постига определени резултати, респ. създава стойност за заинтересованите страни.

Съществено значение за процеса на създаване на стойност има бизнес моделът на предприятието.

Съществуват множество определения в икономическата литература за същността на бизнес модела. Най-често той се разглежда като „процес, чрез който организацията се стреми да създава и поддържа стойност.“[162] Създаването на стойност в краткосрочен, средносрочен и дългосрочен период се постига чрез организирането и управлението на различните видове капитал, търговската дейност, продуктите, респ. услугите, и получените резултати и насочването им към постигане на стратегическите цели на предприятието.

В Концептуалната рамка за финансово отчитане се представя концепцията за бизнес модела на предприятието т.е. включва се изискването компаниите, отчитащи се съгласно МСС/МСФО, да включат във финансовите си отчети бизнес модел на предприятието.

В контекста на Международната рамка за интегрирано отчитане (IIRF) бизнес моделът на предприятието е разгледан като система за преобразуване/трансформиране на капитали, чрез

---

[161] Поради ограничения в обема на изследването анализът не е част от настоящата разработка.

[162] Йонкова, Б., Интегрираното отчитане – отговорност и отчетност, Издателски комплекс – УНСС, София, 2012 г., с. 39

неговата (на предприятието) търговска дейност, в продукти, респ. услуги, и резултати, насочени към постигане на стратегическите цели на предприятието и създаване на стойност в краткосрочен, средносрочен и дългосрочен период.

Участието на различните видове капитал в дейността на предприятието води до преобразуването/трансформирането им от една форма на капитала в друга. Посредством този непрекъснат кръгооборот на капитала предприятието създава стойност във времето.

Този капиталов кръгооборот се различава в зависимост от предмета на дейност на предприятието и следва да бъде представен по-подробно, включвайки взаимодействието между различните видове капитал като елемент от бизнес модела на предприятието и респ. като част от Годишния интегриран отчет.

Взаимодействие между видовете капитал в процеса на създаване на стойност

Таблица № 2

Наличие / Посока на въздействие	Финансов капитал	Производствен капитал	Човешки капитал	Интелектуален капитал	Социален капитал	Природен капитал
Финансов капитал	X	Увеличаване на обема и качеството на произвежданата продукция	Ръст във финансовите резултати, ръст в производителността и качеството на труд	Увеличаване производството на конкурентни продукти, намаляване на финансовия риск	Използване възможностите на съюзни организации	Произвеждане на екологично чиста продукция
Производствен капитал	Разширяване, модернизация на производствената база	X	Внедряване на иновации, усъвършенстване на бизнес процесите	Внедряване на иновативно технологично оборудване, материали и технологии в изграждането на съоръжения	Реализиране на капиталови инвестиции в полза на заинтересованите страни и Обществото като цяло	Използване на енергоспестяващо оборудване като основно средство за опазване на природата
Човешки капитал	Обучение на персонала; достойно възнаграждение, наемане на квалифицирани специалисти	Създаване на добри условия на труд	X	Разширяване на възможностите за развитие на всички видове компетентности / умения	Доверие, готовност за сътрудничество	Опазване на здравето за развитие на творческия потенциал на персонала / служителите
Интелектуален капитал	Създаване респ. придобиване на обекти на интелектуална собственост	Възможност за създаване обекти на интелектуална собственост	Създаване обекти на интелектуална собственост - "организационен капитал"	X	Обсъждане на общи норми, ценности, модели на поведение при разработване на корпоративни процедури и правила	Създаване на обекти на интелектуална собственост, насочени към поддържане здравето на екосистемата

Източник: съставена от автора[163]

Взаимодействието между различните видове капитал в матрицата е двупосочно: по вертикалата се представя влиянието на един вид капитал върху друг и съответно – предизвиканата трансформация. По хоризонталата се отразява резултатът от това влияние и

[163] Малиновская, Н., Интегрированная отчетность: теория, методология и практика, достъпно онлайн на: http://www.old.fa.ru/dep/ods/autorefs/Dissertations

трансформация. В зависимост от фазите на кръгооборота на капитала, взаимодействията между различните видове капитал могат да се класифицират в пет релации:

- **Финансов – производствен капитал** или изменението е във формата на капитала: от парична в материална форма. Тази трансформация няма да доведе до промяна в стойността на активите на предприятието, а ще предизвика структурни изменения.
- Същото се отнася и за връзката между **финансов – интелектуален капитал**, което на практика е инвестиране в нематериални активи за предприятието. Обратната връзка **производствен – финансов капитал** представя ефекта/резултата от инвестирането, свързан с увеличаване на приходите от продажби. Това от своя страна довежда до изменение и в собствения капитал.
- **Финансов – човешки капитал**: обучението, квалификацията и преквалификацията на персонала е от съществено значение за всяко едно предприятие. Инвестирането в знания и умения, необходими за извършване дейността на предприятието, са част от втората фаза на кръгооборота на капитала – производството. Ефектът от тази инвестиция, представен по хоризонталата на матрицата, е свързан с увеличаване производителността на труда, която от своя страна рефлектира върху рентабилността на предприятието.
- **Финансов – социален капитал**: трансформирането на финансовия в друг вид капитал, предизвикващ социален отзвук, предполага положителна промяна по отношение на социалния имидж на предприятието. Това от друга страна влияе върху пазарната оценка на предприятието (в случай, че е регистрирано на фондовата борса) или повишаване на показателя за пазарна капитализация.
- Инвестициите, свързани с природния капитал: **финансов – природен капитал**, също биха могли да бъдат разгледани от гледна точка на трансформация на капитала от парична в материална. Инвестициите, свързани с опазването на околната среда, са от съществено значение за постигане на устойчиво развитие. Отнесено към транспортния отрасъл като основен замърсител – придобиването на транспортни средства, отговарящи на най-високите екологични стандарти – ЕВРО 5 и ЕВРО 6, довежда до намаляване на вредните емисии, отделяни в атмосферата. Трансформацията на капитала засяга паричната форма, която се преобразува в материална при инвестирането.

2. Стандарти за отчитане на устойчивото развитие съгласно Глобалната инициатива по отчетност

Чрез създаване на стандарти за отчитане на устойчивото развитие Глобалната инициатива по отчетност предоставя сигурна и надеждна структура за отчитане, която да се използва от малки, средни и големи предприятия, независимо в кой сектор на промишлеността извършват своята дейност. В стандартите се казва, че „структурата за отчитане на GRI е предназначена да служи като еталон за отчитане на икономическото, екологично и социално представяне“ на

предприятията от всички сектори. По данни на GRI[164] 93% от най-големите 250 предприятия в света докладват за устойчивостта си. Много от предприятията, възприели интегрираното отчитане като форма на отчетност, изготвят своите интегрирани отчети основно в съответствие със стандартите за отчитане на устойчивото развитие (GRI) и показателите за икономическо, социално и екологично представяне, заедно с Международната рамка за интегрирано отчитане.

Екологични показатели

- **EN3** е ключов екологичен показател, свързан с непосредствения разход на енергия по главни енергийни източници.

За нуждите на анализа като главни енергийни разходи се включват разходите за суровини, горива и смазочни материали за автомобилите на транспортно предприятие[165], електрическа енергия и друг вид енергия:

Разходи за суровини, горива, ел. енергия и друг вид енергия за периода 2011 – 2016 г.

Таблица № 3

Година	Разходи за суровини, горива, ел. енергия и др. вид енергия (хил. лв.)
2016	59 421
2015	66 912
2014	69 840
2013	61 138
2012	61 138
2011	41 325

Източник: съставена от автора

- Показателят **EN16** отразява общото тегло на емисиите парникови газове, отделяни в атмосферата.

[164] Глобалната инициатива по отчетност е международна неправителствена организация със седалище в Амстердам, Холандия, основоположник в отчитането на устойчивото развитие. Създадена е през 1997 г. в Бостън, като мисията ѝ е да даде възможност за решения, чрез които предприятията да създадат икономически, социални и екологични ползи за всички страни.

[165] За нуждите на анализа са използвани данни от Годишните финансови отчети, както и допълнителна информация за транспортно предприятие ПИМК ООД;

Извършването на товарни автомобилни превози, чрез отделянето на прах и вредни емисии, както и причиненото шумозамърсяване, оказват отрицателно влияние върху биосферата и причиняват вреди за човешкото здраве, изменения в климата и парников ефект.

Приблизително 94% от емисиите парникови газове от транспорта са следствие на автомобилния транспорт.[166] За 2014 г. автотранспортът е източник на около 99% от въглеродния диоксид, емитиран от транспорта като цяло.

Общото потребление на горива през 2014 г. в автомобилния транспорт е нараснало с 6,44% (спрямо 2007 г.).[167]

На *Фиг. 1* ясно е изразена тенденцията на увеличаване на товарните автомобилни превози.

Фиг. 1 Товарни автомобилни превози

Източник: НСИ

[166] Включените в Рамковата конвенция на ООН по изменение на климата (вж. Интегрирана транспортна стратегия в периода до 2030 г.) основни парникови газове са: въглероден диоксид (CO_2), метан (CH_4), двуазотен оксид (N_2O), хидрофлуорокарбони (HFC_S), перфлуорокарбони (PFC_S), серен хексафлуорид (SF_6)

[167] Интегрирана транспортна стратегия в периода до 2030 г., достъпна онлайн на: https://www.mtitc.government.bg/sites/default/files/integrated_transport_strategy_2030_bg.pdf

Фиг. 2. Структура на товарните превози с автомобилния и ЖП транспорт

Източник: НСИ

Товарната превозна дейност в автомобилния транспорт за 2016 г. се е увеличила близо с 82% спрямо 2010 г. При железопътните превози също има увеличение на извършената дейност с 12% за периода. Съпоставяйки същите данни към 2015 г. следва да се обобщи, че тенденцията на нарастване на товарната превозна дейност в автомобилния транспорт се запазва. Ръстът на увеличение е с около 9,5% спрямо 2015 г. При ЖП транспорта се наблюдава спад за 2016 г. спрямо 2015 г. с около 6%. Това възпрепятства изпълнението на стратегическа Цел № 3 на Интегрираната транспортна стратегия в периода до 2030 г.[168] – ограничаване на отрицателните ефекти от развитието на транспортния сектор. Приоритет за постигането на тази цел има ограничаване на негативното въздействие на транспорта върху околната среда и здравето на хората, което е във връзка с постигане на устойчиво развитие в транспорта.

[168] Интегрирана транспортна стратегия до 2030 г., достъпна онлайн на: https://www.mtitc.government.bg/sites/default/files/integrated_transport_strategy_2030_bg.pdf

Емисии вредни вещества в атмосферата от автомобилния транспорт

Таблица № 4

Емисии на вредни вещества в атмосферата от автомобилния транспорт						
						(Тонове)
Замърсители	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Серни оксиди (SOx)	124	126	99	107	37	38
Азотни оксиди (Nox)	40145	41645	36002	38833	45407	47196
Неметанови летливи органични съединения (NMVOC)	14884	14922	12889	12822	13468	11522
Метан (CH_4)	1060	1061	980	1109	1118	1030
Въглероден оксид (CO)	82023	76448	65258	70642	72396	67860
Въглероден диоксид (CO_2)	7492640	7822170	6849525	7899542	8684244	8795963
Двуазотен оксид (N_2O)	211	222	201	231	259	268
Амоняк (NH_3)	741	739	772	901	959	900
	7631827	**7957333**	**6965726**	**8024188**	**8817886**	**8924777**

Източник: по данни на НСИ

Автомобилният парк на ПИМК ООД отговаря на европейските екологични стандарти за емисии „Евро“ 5, 6 и „EEV“. Относителният дял на емисиите вредни вещества на предприятието е представен в следващата таблица:

Относителен дял на ПИМК ООД от емисиите въглероден диоксид в атмосферата

Таблица № 5

Година	Относителен дял на емисиите въглероден диоксид (CO_2) в атмосферата на ПИМК ООД		
	Абсолютни величини (тонове)	**Относителни величини (%)**	**Коефициент**
2016	337 764,98	3,84%	**0,0384**
2015	426 396,38	4,91%	**0,0491**
2014	344 420,03	4,36%	**0,0436**
2013	298 639,29	4,36%	**0,0436**
2012	283 944,77	3,63%	**0,0363**
2011	216 537,30	2,89%	**0,0289**

Източник: по данни на ПИМК ООД

- Екологичният показател EN30 представя общите разходи (инвестициите) извършени от предприятията по отношение опазването на околната среда.

За нуждите на изследването е използвана стойността на нетекущите активи, респ. величината на транспортните средства, отговарящи на изискванията на Евро 5 и Евро 6 екологични стандарти, в които предприятието инвестира.

Дълготрайни материални активи (ДМА) за сектор товарен автомобилен транспорт и за ПИМК ООД

за периода 2011 – 2016 г.

Таблица № 6

Година	ДМА - сектор ТАТ	ДМА ПИМК ООД	Транспортни средства ПИМК ООД	Относителен дял на транспортните средства в структурата на ДМА
2016	5 796 224	148 650	144 224	97,02%
2015	5 443 788	155 571	148 067	95,18%
2014	4 608 400	113 322	108 655	95,88%
2013	4 348 302	115 904	103 324	89,15%
2012	3 979 398	82 179	71 540	87,05%
2011	3 872 330	61 949	54 304	87,66%

Източник: съставена от автора

За нуждите на анализа в *Таблица № 7* са представени данни за закупените транспортни средства в хил. лв. по години за периода 2011 – 2016 г.:

Транспортни средства – ПИМК ООД (хил. лв.) 2011 – 2016 г.

Таблица № 7

Година	Транспортни средства по балансова стойност (хил. лв.)	Закупени транспортни средства по отчетна стойност (хил. лв.)
2016	144 224	**40 429**
2015	148 067	**88 518**
2014	108 655	**45 335**
2013	103 324	**64 000**
2012	71 540	**36 440**
2011	54 304	**40 418**

Източник: съставена от автора по данни от ГФО на ПИМК ООД

Заключение

С изготвянето на единен интегриран отчет предприятието следва да премине от отчетен формат, ориентиран предимно към финансовото представяне, към формат, показващ как бизнес моделът на компанията участва в трансформирането на наличните капитали (производствени, природни и човешки ресурси) и създаването на стойност за ключовите заинтересовани страни.

Предложеният модел на матрица на взаимодействие между различните видове капитал, адаптиран за транспортните предприятия, заедно с изведените ключови екологични показатели, предоставя възможности за периодично усъвършенстване на бизнес модела и съответно – постигане на по-висока създадена стойност в краткосрочен и средносрочен план.

8.

Ислямски финанси в контекста на устойчиво икономическо развитие – нагласи и възможности

Мирослав Камджалов

Икономически университет - Варна

Въведение

Ислямските финанси са такъв тип дейност, която се осъществява съгласно заложените в Корана и Сунната (записаното житие на пророка Мохамед). Това включва забрана за използване на лихва, търговия с *харам*[169] стоки (алкохол, хазарт, порнография, свинско месо) и използването на измамни техники при договаряне. Фундаментален принцип в ислямската икономика също така е споделянето на печалбата и загубата при стопанска дейност. Това е принцип, при който отдаващият капитал е наравно отговорен със заемащия, а в нередки случаи – и изцяло поемащ негативния материален резултат при евентуален неуспех на предприятието.

В ислямската икономика и финанси всички операции се базират на реални материални активи. Парите сами за себе си нямат стойност, те са само средство за размяна и остойностяване на стоки и услуги.

На първо място в ислямската икономика стои социалната парадигма. Като социално отговорна дейност човекът с неговите потребности е начело в редицата с цели и отговорности. В ислямското общество (*умма*) има създаден и действащ механизъм за преразпределение на богатството. Такъв инструмент е *зекят*[170]. *Зекят* означава пречистване или увеличаване. Налага се задължителното плащане към бедните на всеки способен човек в размер на 2.5% годишно от

[169] От арабски - забранени

[170] Зекят– един от петте основополагащи принципа в исляма, свързан с даването на милостиня от страна на имотните членове на общността към по-бедните и нуждаещи се хора. За подробности вж. интернет страницата на Главно мюфтийство на Р България, достъпен на http://www.grandmufti.bg/bg/home/news-room/novini/241-sashtnost-na-zekyata.html

излишъка на богатството му. В допълнение към законното задължение *зекят*, ислямът също така насърчава хората да даряват средства за социални грижи на някоя благотворителна организация.

Ислямът насърчава и спестяването на част от богатството за бъдещи времена на несигурност и нужди. Този характерен принцип в ислямската икономика е в основата на възхода на ислямските финанси в по-ново време. Със замогването на по-широк кръг от хора (основно свързано с бума в петролната индустрия и работещите в сектора мюсюлмани) се отваря ниша в сектора, готов да обслужва поклонниците на Аллах.

За сравнение, някои от целите на капиталистическата икономика биха били: висока заетост, икономически растеж, ценова стабилност, стабилност на лихвените равнища, стабилност на финансовите пазари. При липса на лихвоносен дълг, ислямската икономика няма да има стабилност на лихвения процент като цел. Другите цели също са по-различни. Една ислямска икономика се стреми да постигне:

- Правосъдие;
- Справедливо разпределение;
- Предотвратяване на неравнопоставеността в доходите;
- Благотворителност;
- Забрана за екстравагантност и крайности;
- Благосъстояние;
- Грамотност;
- Човешко развитие.

Така тя може да бъде определена като благотворителна, ориентирана към благосъстоянието, икономика на социалната справедливост.

Друг важен въпрос от ислямската икономика е въпросът за дълга. Като цяло, ислямът не насърчава задлъжняването. На дълга се гледа като на унижение за този, който е влязъл в дълг. Позволява се заемането на пари само при крайна необходимост. Лицето, което се задължава, трябва да бъде наясно още преди да влезе в сделката, с възможността, както актуална, така и потенциална, да изплати дълга си. Търговията с дълг е разрешена в някои юрисдикции по концепцията за *бей ал дийн* (*bay al dayn*). Като цяло повечето ислямски юристи са единодушни относно забраната за дълг, но в страни като Малайзия например се допуска изключение (Hesse, Jobst & Solé, 2008).

Цел на настоящото изследване е да оцени възможностите на ислямските финанси и икономика при стимулиране на икономическия сектор, базиран на реални материални активи.

В изследването е използван сравнителен анализ. Използвани са и обикновени техники, като основен въпросник при персонално стандартизирано интервю.

Ислямски финансови инструменти

С цел да се погледне в дълбочина и визуализира на практика начинът на функциониране на ислямските финанси, ще бъдат разгледани някои от по-разпространените договорни инструменти в ислямската икономика (IIBI, 2018; Khan, 2003; AAOIFI, 2019).

Продажба с надценка, *мурабаха*[171] (murabaha). При този вид договор една стока се продава на определена цена, с предварително дефинирана и договорена надценка. Тази надценка може да бъде процент от продажната цена или конкретна сума. Сделката може да бъде сключена както без предварителен ангажимент за закупуване, така и с предварителен такъв. Този вид сделка е един от договорите, основани на доверие между страните, които го сключват, като продавачът изрично разкрива на купувача покупната цена и маржа на печалбата. Клиентът се нуждае от определени стоки и обещава на ислямската банка да закупи стоките, ако тя от своя страна купи тези стоки от доставчик. Впоследствие ислямската банка купува стоката от доставчик, плащайки на място и влиза във владение физически. След това ислямската банка продава стоката на клиента след добавяне на надценката, обикновено на базата на разсрочено плащане за договорен период. Клиентът прави разсрочено плащане към банката след или по време на договорения период.

Мурабаха е един от най-широко използваните договори в съвременното ислямско банкиране и инвестиционния сектор. Използва се най-често за финансиране на покупка на жилище, кола, различни видове стоки, за финансиране на проекти, търговска дейност, издаване на ислямски облигации (*сукук*), кредитни карти.

Договор за съдружие, *мушарака*[172] (musharaka). Това е партньорство между две или повече страни. Всички партньори допринасят с капитал за финансирането на предприемаческата дейност. Партньорите споделят печалбите според предварително съгласувано съотношение, докато загубите се разпределят според капиталовия принос на всеки партньор. Бизнесът може да бъде управляван от всички, от някои или само от един от партньорите. *Мушарака* позволява на ислямските банки да предоставят финансиране за закупуване на актив, изискван от клиент. Това става като банката инвестира капитал в съсобствеността заедно с клиента, вместо да му предоставя лихвени заеми. Банката ще постигне възвръщаемост на капиталовата си вноска под формата на дял от реализираните реални печалби, съгласно предварително съгласувано съотношение. Въпреки това, за разлика от традиционния кредитор, банката също ще участва във всички загуби. *Мушарака* често се използва от ислямските банки за финансиране на големи проекти. Концепцията е различна от инвестициите с фиксиран доход.

---

[171] *Мурабаха* произлиза от арабската дума *рибх* (ribh), което означава печалба.

[172] Думата *мушарака* на арабски е производна на *ширака* (shiraka) или споделяне.

Съществуват две форми на *мушарака*: постоянна и намаляваща. При първата форма на *мушарака* ислямската банка участва в капитала на даден проект и получава дял от печалбата на пропорционална основа. Срокът на договора не е уточнен, така че може да продължи, докато заинтересованите страни желаят да продължи. Този начин на финансиране е удачен за проекти, удължени във времето. Втората форма на *мушарака* позволява участието на дадена банка и клиент в актив и предоставя метод, чрез който банката продължава да намалява собствения си капитал в проекта и в крайна сметка прехвърля собствеността върху актива на клиента. Това означава, че клиентът поетапно изкупува собствения капитал на банката под формата на акции, като постепенно го намалява, докато банката не остане без дялово участие и по този начин престане да бъде партньор.

Инвестиционно партньорство, *мудараба* (mudaraba). Става дума за форма на партньорство в печалбата, при която една страна предоставя капитал (*раб-ал-маал*), а друга – управленски умения и труд (*мудариб*). Печалбата се разпределя между партньорите в предварително съгласувано съотношение, всяка загуба се поема само от инвестиционния партньор. За *мудариба* загубата е делът на очаквания доход за усилията, положени в бизнес дейността. Инвеститорите нямат право да се намесват в управлението на предприятието, но могат да определят условия, които да осигурят по-добро управление на капиталовия фактор. Като начин на финансиране една ислямска банка може да предостави капитал на клиент за стопанска дейност. Клиентът предоставя експертен опит, труд и управление. Печалбите се разпределят между банката и клиента съгласно предварително определено съотношение, докато финансовите загуби се поемат от банката.

Договор за предварителна продажба, *салам* (salam). При този вид договореност имаме съгласие за покупка, на предварително договорена цена, на определен вид стока (селскостопанска продукция, материали, ценни метали), които не са налични при продавача, т.е. той не ги притежава. Цената на продуктите по договора може да бъде под формата на стоки (като пшеница и други зърнени култури) или материали с ценна стойност като добитък. То може да бъде и под формата на право на ползване на определени активи, но тя трябва да бъде известна на договарящите страни и следва да бъде платена изцяло на продавача към момента на сключване на договора.

Тук при този контракт се прави едно изключение от правилата на шариата – забрана за продажба на стока, непритежавана от продавача. Това изключение се постига чрез фиксирането на точното количество и вид стока на точно определена цена. В ранните години на исляма този вид договори са се практикували основно при производството на селскостопанска продукция. Предмет на продажба трябва да бъдат само материални, реални продукти, на които могат точно да се определят количеството, качеството и изработката. Датата на доставка на стоките трябва да е конкретна и да е известна. Продавачът се задължава да достави стоката на купувача на датата

на падежа и купувачът да я приеме, ако отговаря на спецификациите. Ако количеството и качеството на продуктите са по-добри от тези, изисквани от договорните спецификации, купувачът трябва да приеме стоките, освен ако продавачът не поиска по-висока цена. Ако е по-лошо, купувачът има възможност да отхвърли или да приеме стоките. Може да се извърши доставка на стоки преди датата на падежа. Ако продавачът не изпълни задължението си, например поради неплатежоспособност, може да му бъде разрешено удължаване на времето за доставка, но не се включва клауза за наказание поради закъснение с доставката. В случай че всички или част от стоките не са на разположение на продавача към датата на падежа, купувачът може да изчака до цялостната им наличност или да отмени договора. При последния казус също така може да се заменят едни стоки с други.

Договор за производство, *истисна* (istisna). Това е договор за продажба на определени изделия, които ще бъдат произведени със задължение от страна на продавача да ги достави на купувача при завършване. Това е продажба на несъществуващ актив, който трябва да бъде произведен или изграден според точно определена спецификация на купувача и доставен на точно определена дата с предварително определена цена. За разлика от *салам*, където плащането се извършва наведнъж при изпълнението на договореностите, тук плащането може да бъде по гъвкава разплащателна схема, според договорката на страните. Може да бъде в пари в брой, в материални стоки или право на ползване на актив за определен период. Този тип договори са характерни за промишлеността и строителството.

Договор за лизинг, *ижара* (ijarah). – буквално отдаване под наем. Лизинг на собственост по договор, съгласно който определена допустима полза, под формата на право на ползване, се получава за определен период в замяна на определено възнаграждение. Предметът на договора може да се отнася до отдаване на земя с фиксиран наем, платим в брой или за наемане на хора, извършващи услуги срещу заплати. Също така с него може да се уреждат начини за финансиране от страна на ислямски банки. Това е споразумение, при което ислямската банка наема оборудване, сграда или друго съоръжение за клиент срещу договорен наем. Наемът е така фиксиран, че банката получава първоначалната си инвестиция плюс печалба от него. Както при обикновената сделка по лизинг, наемодателят, който притежава лизинговия актив, го отдава на друга страна (лизингополучател) срещу заплащане на наем. В края на срока на лизинга активът под наем се връща на наемодателя.

Опирайки се единствено и само на реални материални активи и избягване на спекулативните финансови операции, ислямските финанси са възможен инструмент за насърчаване на предприемачеството и производствения сектор. Основополагащите принципи на ислямското финансиране стимулират груповото финансиране, при което предимно стартиращи и малки предприятия намират финансиране от широк кръг инвеститори. В началото на октомври 2019 г. както Централната банка на ОАЕ, така и Органът за пазар на капитали на Саудитска

Арабия предприеха стъпки за насърчаване на груповото финансиране в своите юрисдикции. С тези мерки и двата органа се стремят да подкрепят малките и средни предприятия (МСП), които продължават да срещат проблеми при осигуряването на финансиране от конвенционални кредитори (Bremer, 2019). Набирането на средства от широката общественост е метод на алтернативно финансиране в световен мащаб. Съвременните технологии подхранват процеса и множество платформи осигуряват пазара на този род услуги. Разликата при ислямските финанси от конвенционалното групово финансиране е наличието на съвместимост с принципите на шариата. Предприятията, включващи производство, продажба или популяризиране на алкохол, свинско месо, порнография или други продукти или услуги, считани за *харам*, не могат да бъдат обект на групово финансиране в ислямски контекст.

Ислямските финанси – принципи и нагласи

С оглед проучване нагласите на хората към възприемане принципите на ислямските финанси е извършено изследване по метода на персонално стандартизирано интервю. Допитването е осъществено в Р България през май 2019 година, сред 170 (сто и седемдесет) респондента на възраст от 17 до 57 години, без лимитиране в образователния ценз.

На въпроса „Как „гледате" на парите през погледа на предприемач?", преобладаващите отговори са „Като средство за придобиване на материални активи" от следните възможности (*Фиг. 1*):

- Като възможност за власт и влияние
- Като средство да придобивате още пари
- Като средство за придобиване на материални активи
- Друго

Тук се цели, без да се съдържа във въпроса думата „ислямски", да се изследват нагласите към един от основните принципи на ислямските финанси, а именно подходът към парите като ценност. По-голямата част от заявените отговори означава приемане на парите предимно не като ценност сами по себе си. Това настроение съвпада с фундаментален принцип на функциониране на ислямската икономика.

Фиг.1. Нагласи по отношение на парите през погледа на предприемач

На въпроса „Бихте ли поверили парите си на банка, която вместо лихва ви заплати предварително уговорена между вас сума като печалба?” са предвидени два отговора (*Фиг.2*):

- Да
- Не

Тук общоприетите нагласи от конвенционалното банкиране си проличават в преобладаващите отговори. Респондентите не възприемат като начин на взаимодействие с банките другия фундаментален принцип – а именно липсата на лихва и заместването ѝ с предварително договорена печалба като възнаграждение за предоставяне на пари на финансовата институция.

Фиг.2. Проличават си нагласите, свързани с конвенционалното банкиране

„Бихте ли предприели бизнес със средства, отпуснати от финансова институция не срещу лихва, а като дялово участие с предварително уговорена печалба?" – това е следващият въпрос от анкетата (*Фиг. 3*).

Фиг. 3. Нагласи, близки до начина на функциониране на ислямското кредитиране

За разлика от резултатите, визуализирани на *Фиг.2*, на *Фиг.3* виждаме нагласи, близки до начина на функциониране на ислямското кредитиране. Респондентите са по- склонни да предоставят дялово участие или по-широко намесване в собствения им бизнес.

Във въпроса „Каква е ролята на ислямското банкиране в световната икономика?”, вече е заложен терминът „ислямско банкиране” – с оглед изследване осведомеността на респондентите по темата. На *Фиг. 4* са изложени резултатите:

Фиг.4. Степен на осведоменост на респондентите за същността на ислямските финанси

От изложените данни е видна ниската осведоменост от страна на респондентите относно същността на ислямското банкиране и финанси като цяло. Преобладава директният отговор „Не съм чувал за ислямско банкиране”. Към него, ако прибавим и „Не знам”, а също и „Ислямското банкиране е само за ислямските държави”, излиза, че повече от 80% от респондентите не споделят познания, под някаква форма, по отношение на ислямските финанси.

Заключение

Ислямските финанси със своите принципи, основаващи се на откритост, подкрепени с реални материални активи и взаимна отговорност при деловите взаимоотношения, са социално отговорна икономическа дейност, имаща потенциал да влияе положително на устойчивото икономическо развитие. С оглед на избягването по дефиниция на инвестиции в нематериални активи и търговия със силно токсични дългови инструменти, са предпазени априори от дългови и финансови кризи. Това се наблюдава и при последно разразилата се световна финансова криза през 2008 година, когато активите, действащи на ислямски принцип на финансиране, останаха незасегнати.

С развитието на информационните технологии и разработване на подходящи платформи, през последните години груповото финансиране се развива в световен мащаб все по-ускорено. Ислямските финанси със своите възможности за влизане в съдружие при финансиране на предприемачески проекти, се вписва успешно в подобни алтернативни методи на финансиране. По този начин се създават условия за растеж сред тази част от населението, останала по различни причини встрани от потоците на финансиране.

От гореизложеното изследване, относно нагласите на българската среда към ислямските принципи на финансови отношения, може да се заключи като цяло неготовността на обществото към подобни отношения. Може да се изтъкне позитивното отношение на респондентите към дялово участие на финансиращата страна в предприемаческите проекти. Това е основополагащ принцип на споделяне на печалбата и загубата в ислямската икономика. На тази база има основа за развитие и съответно – за подобряване на нагласите за възприемане принципите на ислямските финанси.